

WIDRIKU PARUN

A. TAMMANN

A. TAMMANN

VIDRIKU PARUN

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

Trükitud G. Roht'i trükikojas
Tartus, 1929. a.

1.

— Vana mees juba, aga päris varsa aru alles! — mõmises perenaine veel söögilauaski edasi, meestele õhtuoodanguks värske võipiima pütti lauale tuues ja või ning leiva järele sahvrisse tagasi rutates.

Vana Jaak ei vastanud enam midagi, vaid nohises ainult. Ülearuseks, nagu alati, pidas kõnelemise ka Kustas teisel pool lauda.

Nii oli see Vidrikul ikka, kui polnud saadaval kedagi kolmandat. Ei siginud vana ja noore peremehe vahel kunagi rohkem kõnet kui just hädapärast vaja. Millest see tuli, oli mõistatus, mida veel keegi polnud suutnud usutavalt lahendada. Ainult oletusi kuuldi selle kohta, üks vähem mõistetav kui teine. Oli neid, kes kõnelesid, et Vidriku Jaak olevat endale naise kosinud ühes pojaga. See jutt ei saanud aga paika pidada, sest Kustas oli sündinud täitsa seadusepäraselt, Vidrikute abielu kümnendamal kuul, nagu teadsid tõendada teised. Ja veel vähem usutav oli kuulujutt, nagu oleks kägu Vidrikute pesas võinud käia nende abielu esimesel kõige õnnelikumal õitsengul.

Oli siis päris selge, et Kustas ei olnud keegi muu kui just Jaagu oma, kõige oma luu, liha ja verega.

Kuid vaim, mida kandis eneses see tömbak, tüsedaturjaline kogu, oli Jaagu tundmist mööda ometi nagu kuskilt võõrsilt pärit. Jaak mäletas veel väga selgesti neid oma noorusepäevi, mil Kustase asemel oli

tema, ja tema enese asemel ta isa. Kuidas oli siis kõik koguni teisiti! Ei olnud Vidrikul siis üldse mingit muud vaimu kui ainult vana peremehe oma, kelle nimi oli samuti Jaak. See vaim oli loonud siia laaneservale kogu selle talu, mida hakati nimetama tema asutaja nime järele. See keelas ja käskis kodus, kutsus ja kihutas põllul ning mõtles ja arutas kõigi eest, kes liikusid neis majades, põldudel, väljadel ja radadel. Oma mõtteid, neid ei tarvitsenud ega tohtinudki olla kellelgi. Ei tohtinud neid olla ka siis, kui vana Jaak poja kahekümne-kaheseks saades järsku otsusele jõudis, et tallu on vaja uut raha ja uut töölist, oma parima hobuse uue ree ette rakendas ning pojaga naabrivalda Taganõmmele kihutas, kust parajasti saadaval mõlemad korraga.

Sealt toodigi siis Vidrikule uus perenaine, kaasas kaks tööskarastatud kätt, üks tuhat hõberubla, hobune ja kirstutäis riiet ning muud kraami. Kõike seda läks tallu, mille rajamine alles pooleli, hädasti vaja, mida varem, seda parem. Miks pidada talus palgalist ümmardajat, kui palgatu saadaval, miks minna raha laenama kõrtsimehelt kalli tasu eest, kui teda saadaval intressidetagi, ja neljandat hobustki läks Vidrikule vaja juba ammugi.

Ei olnud noor Vidriku Jaak varemalt kordagi näinud Leenat, kelle isa talle kaugelt Taganõmmelt välja valinud, kuid milleks oleks seda olnud tarviski! Teadis ju vana Jaak seda palju paremini, mida vajab Vidriku tulevik.

Ei olnud veel silmapilku tema elus, millest oleks paista võinud pisematki hoolimatust selle omaloodud kodukoha vastu.

Üks tükk uudismaad teise järele kisti üles, üks põld teise järele puhastati kividest, kraavitati ja kohendati, nii kuidas vähegi jätkus päevi, jõudu ja peret.

Õnn see oligi, et viimasest polnud puudust: tervelt neli tugevat poega ja kolm tulihingelist tütart sirgusid üles selles uues kodus. Ja igaüks neist tõm-

bas siin täie jõuga kaasa kõigis töödes ja tegemistes, kuni nad üksteise järele laiali valgusid mööda kihelkonda, igaüks oma uude pessa: tütred perenaisteks teisale, pojad koduväideks sinna, kus poegi-pärijaid ei olnud.

Vidriku omad kui tuntud töökarud, visad ja väsimatud, olid sellepoolest soovitud kõikjal, nende hoolde võis talu usaldada ka siis, kui teine pool oli nõrgem.

Ainult noor Jaak jäi. Tema kohus oli edasi ehitada, mida vana nii suure hoole ja andumusega alustanud. Täiendada, mis rajamisaastatel puudulikuks jäänud. Litsuda viljaväljad laiemale — talu ülesharimata servade sihis. Laiendada ja uuendada hooneid, nagu majapidamine nõudis. Kõrvaldada vanadelt põldudelt viimased kivimürakad, mis esimeses töökiiruses üksikutena siia-sinna seisma jäänud.

Seda oma kohust oli noor Jaak, kellel nüüd juba omakorda hõbedat juustesse kogunemas, auväärt truudusega ka täitnud.

Terve kihelkond pidi tunnustama, et Vidrikul tehakse tüsedat tööd. Ja tööd, mis ennast ka tasus. Ei olnud see noorel peremehel kerge — juba esimesel aastakümnel peaaegu talu terves väärtuses välja osta Vidriku peremehe-õigust oma õdedelt ja vendadelt. Igaüks oli nendest siia midagi annud, igaüks pidi siit lahkudes ka midagi kaasa saama, — otsustas vana Jaak, kui ta kohta „kinkimise-lepinguga“ noorele edasi andes must valge peal kindlaks määras, missugusel aastal ja missuguse osa keegi Vidrikult pidi kätte saama. Ja kui noor peremees lepingu-tegemisel kord julges kahtlust ja kartust avaldada, et kas nii ohtrad väljamaksud kohale viimaks üle jõu ei käi, vastas vana Jaak kindlalt ja külmalt:

— Tee tööd nagu mina, siis on kõik korras. Minul ei olnud alates kaugeltki niipalju kui saad sina, aga näe, Vidriku on nüüd siin, nii nagu sa teda näed. Pole sina teda üksinda rajanud, pole sinul õigust teda üksi ka pärida!

See seletus katkestas noore Jaagu igasuguse vastuvaidluse. Seda enam, et vana talle ise kätte oli juhatanud allika, kust päranduse-osade väljamaksmiseks tarbekorral lisa leidus: noorperenaine Leena oma tuhanderublalise kaasavaraga.

Ja nüüd tagantjärele pidi Jaak tunnistama ka ise, et see oli targasti tehtud. Olid küll laitmatud aastad, vili kasvas jõushoitud põldudel otsekui pilliroog ja lina saadi kaalude viisi kui siidi, kuid külla ei tekkinud kunagi. Hea kui omaga läbi tuldi.

Alles siis, kui lõppesid pärandusosade-väljamaksud, sai natukene hinge tagasi tõmmata, et laste koolitamiseks uuesti jõudu viimseni kokku võtta.

Selle tasuks oli Jaagul nüüd aga õnnestav teadmine: ta on oma lapsi koolitanud nii, nagu neid üldse koolitada võimalik ja nagu sellega toime saavad ainult mõned harva üksikud, nii üksikud, et kihelkonna kohta tarviski ei olnud kahe käe sõrmi nende üleslugemiseks.

Ometi ei olnud kõigest sellest Jaagule veel küllalt.

Kuni jätkus poja ja tütre koolimuresid ühes kaasaskäivate rahamuredega, oli kõik veel hästi ja korras. Nende lõppedes tundis ta enesel olevat korraga aga liiga kerge. Rahutu töövaim otsis uut askeldust ja rähklemist, mille kallal end endiselt tervenisti võiks pingule tõmmata. Mõte, et mehel, kes alles veel viiekümnene, kõik tüsedamad tööd ja talitused võiksid olla juba lõpul, ning aeg käes — perekonna armuleivale jääda, tundus talle otse hirmuäratavana.

Ja kuis võiski see teisiti olla, kui ometi terve Vidriku alles pooleli! Eks piinanud see teadmine teda juba ammugi. Eks olnud talle juba ammugi silma torganud, kui kitsad on Vidriku piirid, kui kössis ja madalad tema hooned, kui väike tema tööpere, kui armetu terve olemine nende sammaldanud katuste all, võrreldes — näiteks — Laupa paruniga. Sellest on ju ometi liiga vähe mehele, kellel poeg, nagu parunilgi, on lõpetanud ülikooli, ja tütar, nagu parunilgi, läbi käinud gümnaasiumist ning elab praegu pealin-

nas seitsmetoalises korteris inseneriprouana. Mine veel tea, kui kõrgest soost kodukana endale välja valib poegki, kes mõistab Venemaal praegu kohut, kandes kuldse raamikesega risti kuldsete nööpidega kuuel, millest kõrgemat ja kaunimat ei või selga saada parunipojadki.

Kindlasti ei julge tema lapsed Venemaal kõneldagi, kui kehv ja kitsas on nende isakodu kuskil Liivimaa metsakurus. Pole tallis isegi sõidutäkke ega tõldagi, millele neid ette rakendada! Pole isegi korralikku eluhoonet, kuhu külalistel pealinnast kõlbaks sisse astuda. Vidriku Jaak peaks oma eluajal kord olema ometi niigi kaugel, et ta võiks vastu võtta oma lihaseid lapsi nende perekondadega.

Kuid kus? Kas s e l l e l Vidrikul?

Võimatu!

Ja mistarviski! Pole ju Vidriku ometi laulatatud oma praegustesse piiridesse! Eks ripne temast paremal juba aastaid haamri all Ala-Vidriku, ja eks oota temast vasakul juba aastaid Aljaku, mille ainsaks pärijaks tütar Juula, aastate poolest nagu loodud Vidriku tulevasele noorperemehele — Kustasele. Ühte võib võita rahaga, teist ainult tahtega!

Kui kättesaadav ja kerge oleks Vidrikust sel teel saada koht, kuhu kõlbaks juba nii mõndagi, mis praegusele Vidrikule oleks ainult edvistav ja ülejõu uhkeldamine; ka lubivalge kivihäärber, tõllakuur ja sõidutäkud.

Nii kaalus ja mõõtis Jaak, uuris ja arutas igakanti, kuni lõpuks otsusele jõudis, et oleks lausa meeletus ja rumalus, kui seda asja lastaks minna teistviisi.

Oli Jaak kord aga midagi otsustanud, siis tähendas see kõik. Igasugustel kõhklemistel ja kahtlemistel pidi olema siis lõpp ning kõik pidid end rakendama tema otsuse teostamisele. Kuid ilma et otsust ennast keegi oleks tunnud või teadnud. Seda teadis ainult Jaak ise ja kandis teda eneses kui kõige pühamat saladust. Teised võisid ainult aimata, et midagi

on teoksil, kuid mis nimelt, sellega ei olnud neil asja. Isegi Leenal ega Kustasel mitte.

Ja nõnda siis sündiski, et tuli lausa pimesi leppida kõigega, mis Jaak ütles ja tegi. Koduseid — Kustast ja Leenat — õrritas ja ärritas see muidugi tihti, kuid mis võis hoolida sellest Jaak. Neile kõik ära jutustada? Kõik oma plaanid ilma ette lagedale laduda? Võimatu, sest kes oleks võinud kindel olla, et Jaagu mõtted on ka teiste omad! Võis ju olla koguni vastupidi, ning — kuula siis nende urisemist ja nurisemist! Parem juba niiviisi, sest nii ei tea teda tema plaanides tülitada keegi.

Ei teadnud nõnda siis ükski hingeline, mis Jaagule järsku pähe tulnud, kui ta paiskas segi terve Vidriku ammuse külvikorra. Kuhu pidi tulema oder, sinna külvas vana Jaak nüüd lina, kuhu kaer — jällegi lina. Isegi värsket karjamaa-sööti Ala-Vidriku poolt kisti saksamaa-adraga üles ja — jällegi lina alla!

Arutati kodus ja kaaluti väljas, kuid keegi ei suutnud ära aimata selle Vidriku-vana uue haiguse saladust. Oli vast koha peal võlgasid, mida vaja kiiresti katta? Polekski ime, sest kahe lapse koolitamine linnas oli neelanud kindlasti üsna ilusaid tuhandeid. Kuid ometi ei teadnud keegi, kust ja kunas võis vana Jaak laenanud olla. Ei oleks saanud see ju ilmale ometi teadmatuks jääda.

Kord kevadel, kui linnast jällegi kott uut linaseemet vankriga Vidriku õuele veeres, tekkis päris risti-rinnul pealetung Jaagu saladusele. Selle alustas perenaine Leena, vanameest haugutama rutates:

— Kadu vist ikka näed oma linahullusega!

— Mis tead sina ka kadust või muust, oli Jaagu hooplev vastus.

Nüüd tuli jaole ka Kustas, kes tulevase peremehena endale samuti õiguse tundis kodustes asjades natukene selgust nõuda:

— Mis kurat sa küll ometi jandad! Sõnnikut kesale juba praegugi ainult riputada, — egas põllud ometi narrida põle!

— Põle tal peas enam aru raasukestki! Tahab vist talu veel vanas eas nälga viia. Loomad laudas juba praegu põlvini sita sees!

Kuid vana Jaak ajas enese sajatajate poole uhkelt sirgu, litsus mõlemad käed püksitasku ja pahvatas:

— Kaagutada te oskate!

Sülitas, tõmbas ohjad ja ajas hobuse vankriga rehealasse.

— Võiks parem talu käest juba ära anda! — lausus perenaine paari nõutuma silmapilgu järele Kustase poole, nii et ka vana Jaak seda oleks pidanud kuulma. Kuid ta ei kuulnud enam; eemalduva vankri rataste põrin sumbutas sõnad.

Ainult Kustas kuulis neid, kuid ka temal ei jäänud praegusel puhul muud kui ainult sülitada ja Leena kannul toa poole tagasi sammuda, endamisi mõmisedes:

— Tema sul annab!...

2.

Tõsi see oligi: Jaak ei olnud veel kordagi mõelnud, et juba aeg oleks kohta Kustasele kätte anda. Juba sellepärast mitte, et tal puudus tõsisem usaldus oma kojujäänud poja vastu. Peetrit, Leenit, — mõlemat oleks ta usaldanud rohkem, mõlema kätte oleks ta kergema südamega usaldanud Vidriku saatuse kui selle tumma laanekaru kätte.

Nendega võis kõike kõnelda ja kaaluda, kõike sepitseda ja läbi arutada, nii kuidas kord ja kohus, kuid Kustas — see sumbutas juba oma tumma, kihvtise muigega iga sõna huulelt...

Ei olnud vähe neid kordi, kus vana Jaak peaaegu pisarateni endamisi kahetses, et just Kustas pidi olema tulevane Vidriku peremees.

Oleks võinud parem koju jätta ühe neist kahest, kes praegu Venemaal?... Ei, ka seda mitte. Siis ei oleks ju Peeter praegu kõrge kohtumõistja kuldnööpidega kuues. Ka Leeni poleks siis inseneriproua.

Kuid oleks ometi üles võinud kasvada üks neist kolmest, kes Vidrikult juba varakult varisesid mätta alla. Näiteks Jaak, see kõige esimene. Kindlasti, tema oleks olnudki see õige Vidriku noorperemees! Jaagud, — need on ju Vidrikut juhtinud ka seni, ja — ka selles oli Jaak kindel — paremini kui oleks jaksanud keegi teine.

Selleks oli talle ju nimekski pandud Jaak, nagu väliseks märgiks, et just tema on välja valitud ja kohane siin edasi kandma oma isa ning isaisa vaimu.

Kahju, kahju sellest tuiskavast poisist. Oli teine alles vaevalt veel kuueteistkümne-kuune, kui juba tõbi ta ära murdis, aga kus näitas juba südant ja hinge! Kisendas kui lõukoer, kui talle ülekohut tehti, ja näitas rusikat igaühele, kellele vaja, kas või Laupa parunile enesele!

Oi, sellest alles oleks saanud peremees!

Ning niiviisi mõeldes ja arutades Jaagul tihti otse kipitas kurgus, et saatuslik karmus Vidrikult enneaegu oli kustutanud Jaagu nime. Oli nagu imelik ja koguni natukene õudne mõelda, et kunagi paarikümne aasta pärast — või ehk veel varemgi! — siinses ümbruskonnas enam üldse ei ole kuulda nime, mis siin kõlanud juba üle kuuekümne aasta ja kulunud pähe peaaegu igale kihelkonna elanikule.

Ei, ei! Juba see üksinda nõuab, et vana Jaak ei tohi Vidrikul niipea ohje käest anda. Mine tea, kuidas neid hoidma hakkab see, kes ei ole enam Jaak...

Kustas... see võib oodata veel küllalt. Ega Vidriku tal eest ära jookse. Elagu ja tehku tööd, seda ta jaksab ja oskab. Ja ega ta teegi seda kellegi teisele, ainult iseenesele. Ka jõudu ja tervist on tal küllalt. Nagu karul. Karumoodi töntsakas ta ju oma kogugi poolest. Kõige paremini kõlbaks ta sepapoisiks, just nagu loodud vasarat hoidma. Kindlasti oleks pannud ta sepikotta, kui oleks omal ajal ellu jäänud väikene Jaak.

Niisugused olid mõtiskelud, millistesse vana Jaak vajus tihti ja sagedasti, peaaegu igakord, kui aega oli mõelda. Harilikult oli see siis, kui nad õhtuti pärast sööki edasi istusid teine teisel poolel perelauda ja... vaikisid.

Õigusepärast vana Jaak küll ei teadnudki, miks talle nii võõraks oli jäänud Kustas ja miks ei taha ta teda pühendada millessegi, mis tal meeles ja mõttes. Kuid nii see kord oli, midagi teiseks teha oli juba raske.

Ja ega ta ometi ei vihanud Kustast, oma lihast

järeletulijat? Ei, jumal hoidku, see oleks ju jõledus! Patt vere vastu! Ei olnud Jaagule iial meelde tulnud niisugust küsimustki. Ei olnud ta poole mõttegagi kunagi eitanud, et Kustasest peab siiski kord saama Vidriku peremees. Kuid enne andku ta Jaagule aega atra seada — õigele vaole. Vähemalt niikaua, kuni veel elab senine Vidriku pärisperemees. Veel enamgi: ta pärib siis Vidriku täielikumana kui oleks pärinud varemalt. Mis sellest, et Jaak siinsamas pidi tunnustama: mitte sellepärast, et pärijaks on Kustas, vaid sellepärast, et pärandajaks on Vidriku Jaak, mees, kellel on samasugune haritud poeg ja samasugune koolitatud tütar nagu Laupa parunilgi.

Laupa parun — selles sõnas peitus Jaagu jaoks üldse väga palju, juba sellest ajast peale, kui ta esimest korda elus temaga kokku puutus. See oli siis, kui Jaak alles kaheteistkümne-aastane ning isa teda esimest korda mõisa kaasa võttis. Jäädes mõisaõue ootama, kuni isa sees paruni-härraga juttu ajas, määras saatus nii, et Jaak näkku pidi saama rusikahoobi parunipojalt, praeguselt Laupa parunilt. See sündis selle eest, et poiss jalaga pikali virutas noore aadlivõsu lemmikkoera, kes talle hammastega sääre külge hakkas.

Sõnadest, mis saatsid parunipoja rusikahoopi, jäid Jaagule meelde ainult kaks: „kuradi mats-molkus" ja „lurjus". Ning kui ta hoobist toibununa enese mõisapargi siledal teerajal uuesti püsti ajas, siis ei teadnudki ta, mis oli teda rabanud tugevamini: kas tuline rusikahoop näkku või need kaks hoolimatut sõna, milliste haavavus talle selge oli juba sellest, et ta viimast Vidriku saunikupoegadelegi näkku oli paisanud üksi siis, kui enam midagi halvemat keelele ei tulnud. Kuid ühte teadis ta: see paruni poisinolk peab veel tunda saama, mis tähendab noort Vidriku Jaaku lüüa. Õnneks või õnnetuseks jäi see tal siiski tundmata, sest silmapilgul, kui ta parajasti hoogu võttis parunivõsu sihis, haaras isa tal õlast kinni ja käratas ta enesega üheskoos tagasi kodu poole.

Noorele Jaagule andis see juhtumus asja mõtlemiseks rohkemgi kui vaja. Kaua huugas tal kõrvus noore paruni räuksumine ja terveid aastaid tundus talle, nagu ikka veel oleks kipitanud midagi tema põsenukil.

Kuid pikapeale tuli ühtlasi selgus ka selle üle, mis on mõis ja mida tähendab „parun“ ning „parunipoeg“, kelle koera ei tohi lüüa isegi siis, kui ta hammastega reide kargab. Midagi mürgist ja lääget tundus olevat nende mõistete ümber, sest igakord, kui Jaak hiljem mõttes nende peale tagasi tuli, hakkas kogu tema sisemuses midagi nii imelikult käärima, nagu oleks keegi oma koguka rusika toetanud otse tema põue põhja ja seda seal keerutanud tema südame ümber.

Mine tea, kas oleks see niiviisi olnud ka siis, kui ta tookord, kui see kõik juhtus, selle kuivetu poisiklõpatsi kas või korrakski oleks saanud rattipidi oma tüsedate kämblate vahele? Küllap vist, sest see oleks lunastanud ainult rusikahoobi. Kuid „lurjusest“ ja „kuradi mats-molkusest“ oleks tilkunud endistviisi kihvti sinna, kus sigis nüüd see imelik mäss ja möll tema põuepõhjas. Ja Jaak tuli otsusele: siin võib arutust anda ainult aeg. See peab Laupa parunile kord veel näitama, kes on Vidriku Jaak.

Läksid aastad, ning jagasidki Jaagule mõningat rahuldust.

Sirgus härraks parunipoeg, tõusis peremeheks ka Jaak.

Kaks poega ja tütart võrsusid mõlemal, hoolimata sellest, et Jaagul neid teist nõndapalju tuli poetada mätta alla. Laupa noored aadlivõsud saadeti linna kooli, Jaak saatis oma poja ja tütre nõndasamuti. Vähemalt siitsaadik suutis ta Laupa paruniga sammu pidada.

Kahju ainult, et tema poeg Peeter, kellel ees seisis kroonuteenistus, ei saanud hakata kodumaal advokaadiks, kus ta oleks protsessida võinud isegi kas või Laupa paruniga. Kuid tühja sellest: „kõrge koh-

tunik" või „prokuröri-härra" (vahe oli Jaagu tundmise järgi siin väike) oli ta Venemaal praegugi ja tütar oli sealsamas juba paariaastase koolipreilipõlve järele saanud „armuliseks inseneriprouaks".

Mis sellest, et kumbagi juba aastaid Vidrikul enam ei nähtud ning neilt viimasel ajal sinna ei tulnud enam kirjugi. Ei olnud ju ammu enam kodus ka Laupa noored. Tähtis oli ainult see, et Vidriku Jaagul on kõrgestikoolitatud poeg ja tütar. See on igale teada üle kogu kihelkonna ja teab seda väga hästi ka Laupa parun.

Siinsamas oli Jaagu rahulolul aga ka lõpp. Tarvitses mõtetel ainult tagasi jõuda Vidrikule, ja — korraga oli selge, mis siin veel puudub, enne kui Jaak võiks pea puhkama panna ja tunnistada: nüüd on mu töö tehtud.

Liiga kitsad olid põllud, liiga madal ja igav-hall Vidriku „häärber" kriitvalge mõisahoone kõrval, liiga aeglased ja töntsakad Vidriku hobused vedruvankri ees, kui mõisatõld kirikuteel sellest uhkete sõidutäkkude tormates mööda kihutas.

Seniajani ei olnud siin midagi parata, sest Jaagu jõud oli olnud nii kui kogu aja viimseni pingul. Oli kulunud isegi Leena tuhanderublaline kaasavarakassa, et saada üle päranduseosade väljamaksmisest ja laduda Vidriku visaltkogutud tagavarast välja ühte sajalist teise järele pojale ning tütrele, kes õppisid linnas. Nii kulus paarteistkümmend aastat ühtejärgi isegi rohkem, kui oli suudetud panna tagavaraks, sest eksisid need, kes arvasid, et 60-tiinuline Vidriku on mingi külluse-sarv, millest puistata oleks võidud lõpmatuseni ja ilma suurema vaevata. Ei, see nõudis higi ja rahklemist nii, et juba ammu küürakile oli surunud peremehe ja perenaise omaaegsed prisked-sihvakad kujud ning enneaegu veidi ettepoole kõveraks koolutanud isegi parimas meheeas Kustase, tüseda ja jändrikukujulise. Selle kõigega lepiti aga nurisematult: vanemad laste ja Vidriku nimel, Kustas eeskätt aga lootuses, et seesuguste kulutustega Vidriku vast

ehk pääseb suurematest tulevikukoormatustest seks ajaks, kui ükskord t e m a seal peremees.

Alles nüüd, kus see kõik möödas ja Vidriku ei olnud enam lüpsilehmaks neile, kes sealt juba välja läinud ja eemale jäänud, oli vanal Jaagul jälle mahti kindlamalt mõelda oma tõotuse täitmisele ka kodus:

Laupa parun peab kord veel nägema, kes on Vidriku Jaak.

Nägema ja imestama!

See aga kinnitas uuesti ja omakorda, et pole veel kaugeltki kätte jõudnud silmapilk, mil Jaak Vidriku talu juba käest ära võiks anda.

Ja seletas ühtlasi ka seda, miks Jaak ei võinud küllalt kindel olla Kustase peale: mis teab t e m a sellest, mida tähendab hoop näkku ühe parunliku koeraraisa pärast. Mis teadis tema ka sellest, kuidas see aastaid ja aastakümneid kumiseb kõrvus, huugab peas ja pigistab hinge kallal, kui sulle seejuures veel ülbelt näkku kisendatakse:

— Kuradi mats-molkus!

3.

— Muud midagi kui ahnus.
— Mine'nd ikki!
— Mis sina's arvad?
— Vanas eas n'd veel ahnus!
— Vanas eas sihantsed tujud just tõusevadki.

Vaidlejad olid Ripsiku Päss ja Kiivati Taavet, mõlemad Vidriku popsnikud-päevamehed.

Oli pühapäev. Laupa kõrts samanimelise alevikukese südames otse pakatas suitsust, milles kihas laaberdav talumeeste ja külapoiste pere, siin-seal sekka ka mõni tragidam perenaine ja külatüdruk meeste ning poiste seltsis. Neid oli siin kihelkonna igast sopist ja servast, küll Tuhkna kandist, küll Vaakra veerest, küll Mähkma poolt, küll Alavetest, kaugemalt ja lähemalt. Polnud ka ime: Laupa kõrtsi juurde tulid teed kokku tervelt kolmest vallast korraga, üks kiriku kaudu, teised kiriku sihis. Ja kes oli pühapäeval kirikusse tulnud, harva see jättis kõrtsiski käimata. Polnud nende vahet ju ka täit verstagi.

Siin pimeda leti ees, vahutava pairiseklaasi juures, sõlmiti kevadtalvel talupoiste ja -tüdrukute teenistuselepingud, kõneldi kokku karjaste ja suiliste palkamine ja löödi läbi nende kõikide kinnituseks makstud käsirahad. Siinsamas vahetati vanemate inimeste vahel teateid, kus saadaval koduväi koht taluta jäävale perepojale, või kuhu vaja perenaist mõnele

tulevasele noorperemehele, kes määratud isa- või emakoha pärijaks.

Veel hulk teisi enam- ja vähemtähtsaid toiminguid võisid Laupa kõrtsis teoks tulla, kuid Pässul ja Taavetil ei olnud nendega midagi asja. Nemad olid kiriku juurde tulnud ainult inimesi vaatama ja nüüd siin vahejaamas aset võtnud ainult selleks, et enne kojuminekut paari pudeli jaheda pairise juures veidi jalgu puhata ning kõrvetavas hiliskevade kuumuses natukene keelt ja meelt lahutada.

Nii nagu see ikka, oli aga paarist pudelist kogemata saanud juba neli ja kuus, sellele lisaks veel seitsmes ja kaheksas, kuni viimaks juba nii hää oli olla, et kojumineku järele suuremat lusti enam polnudki.

Istuti juba „muidu niisama“ ja haarati ajaviiteks üks jutujärk siit ning teine sealt, nii kuidas aga juhtus.

Vidriku Jaak'ki tuli nende keelele üsna juhtumisi, ainult sellest, et mehed seitsmenda pudeli järele aru hakkasid pidama, kas koju juba minna või mitte minna, ning otsusele tulid, et — mitte.

— Või meil täna ruttu. Ega's uut linategu ikki enam ees põle ja heinani aega veel küllalt!

— Ära ütle ühti!

— No-ohh, kus ta's veel!

— Aljaku pool karjamaa sööti veel küllalt.

See oli aga ainult niisama naljaks, kuid siit edasi hargnes jutt küsimuseni, kuipalju vanal Jaagul viimase nelja-viie aastaga linadest küll juba kokku aetud võiks olla.

— No tuhat ikki.

— Rohkem!

— Või koguni poolteist!

— Kus sellega. Kaks kindlasti!

Selle järele tegi Taavet päris raamatupidaja kindlusega Pässule selgeks, mitu kaalu linu Vidrikult aasta, kaks, kolm, neli jne. tagasi linna veetud, kuipalju kaalust saadud ja kuidas see kõik kokku näitavat, et ei või juttugi olla ühest ega kahest tuhandest,

vaid pidavat arvama kolm, kui mitte neligi. Päss aga teadis tõendada ilma rehkendamata, et pole kaalust saadud pooltki niipalju kui arvas Taavet, ja et ränka raha on nõudnud ju ka linade tegemine. Ja nii olevat poolteistki juba õige hästi arvatud.

Vaieluse katkestas Lõmpsi Märt, siitvalla endisi (võib olla praegusigi) jõukamaid mehi ja suurimaid päristalunikke.

— Kas näe, eks olegi: peremees igapäevaga kehvemaks, popsid aga kangemaks. Mis te kuradid logelete päisi-päeva ajal, kui ei saa Vidrikule linu maha tegema!

— On juba läbi! — naersid mehed. — Teeme veel ainult natike külvi lõpetist!

— No jah! No jah! Mis peremees tegemata jätab, teeb ikki pops ise.

Taavet parandas, et ei olevat see nii: ka vana Jaak ise pistnud paari päeva eest igale töömehele „sorokunni" õhtul pihku. Kuid Märt oli kindel, et see on luiskamine, mida Jaak neile kätte õpetanud, nende jaoks, kes midagi ei tea.

— Kus mul veel sorokunnitajat! Omal juba ammu peenike peos ja piuk p. . . . s, nagu Ala-Vidriku omalgi: tuleb kord mõni kangem mees ja paneb käpa peale ühele kui teisele. Ei aita seal linad ega midagi!

Lõmpsi Märt oli üks nendest, kes ette nägid Vidriku-Jaagu peatset pankrotti ja tema viimaste aastate linatõves ainult lootusetut rabelemist.

Mis seal imestadagi: paruni moodi raha ilma pilduda ja lastele peenikest põlve valmistada — missugune talu sellele vastu paneb! Eks öeldud talle ammu et ärgu jannaku ilmaaegu, aga kes seda uskus. Nüüd näeb ise!

Õppinud Lõmpsilt! Seal tervelt pool tosinat noori, ja kõik kodus; linnas ei ühtegi. Ning kõigil ruumi rohkem kui vaja.

Kas linnas omal litakestest puudus, et neid sinna vaja veel Vidrikult! Aga kus tema: Ega's talu mitmele jätku! No on see mõni mehejutt! Nagu maal peretütreid vähe, kuhu Vidriku Peeter oleks võind

oma asja ankrusse lüüa. Või nagu põleks olnud Laupaski perepoegi, kes oleks kõlvanud Vidriku Leidat rautama. Inseneriproua! Kurat. Justkui insener seda asja masinaga toimetaks!

Nii ta larmas mööda kõrtsi, see Lõmpsi Märt, kord ühe juures, kord teise juures, kuid üks ja seesama laul igal pool. Jõi siin ja jõi seal, tellis ise ja jootis teisi, kuni vaarus jalul, nagu viimane lakekrants. Harva kui pühapäeva lõuna ajal alates enne teisipäeva koju sai: esmaspäeva, mis kulus enamasti pühapäeva väljamagamiseks Laupa kõrtsimehe tagatoas, nägi ta oma elus üldse harva.

Laupa kõrtsimehel — sellel oli ka asja küllalt Märti oma inimese pähe sikutada ja sokutada, sest kes teine Laupa peremeestest oli kõrtsi rohkem raha matnud kui tema. Nagu päevadel, mil Märt enese läbi võitles vallavanemaks. Ega polnudki see nalja asi: pühapäevade viisi oli volimeeste lakutamist ja kostitamist, enne kui asjast tõsi sai. Ning kes oleks tahtnud ja suutnud selleks rohkem kaasa aidata kui just kõrtsimees Laur, see Laupa valla ilmalik süda ja hing. Oli ju talle teada, et kui ta Märdi vallavanemaks saab, siis on üks kindlam ja tüsedam kõrtsiline lähemaks kolmeks aastaks jälle varuks; rohkemgi, sest üks topsutaja toob kaasa ka teisi. Ja pole kaugeltki ükstapuhas, kes on Lauri kõrtsikundeks, kas mõni tühipaljas Tõnu või Toomas, kes hiilib aina lahkeid, kelle kõrvalt saaks endalegi klaasikese vahutavat keelekastet, või Laupa vallavanem Lõmpsi Märt, kes ei tellinud õlut kunagi alla tosina, enamasti aga korv ja kaks, ning kõik muu veel peale selle.

— Kõverust täis, raibe! tegi nüüd Tõnu ja Pässuga omakorda juttu keegi Vaakra mees, kui Märt teise laua juurde nihkunud ning sealgi sajatas Vidriku Jaaku, kes olevat ilusa koha oma untsantsakast poja ja tütre p..se pannud; nüüd loogerdavat ta mööda linna raha laenamas ja võlgu maksmas. Laubachi kontorile olla Vidrikult juba kahe aasta linad ette ära müüdud.

— Miks ta's kõverust pole! kinnitas ka Päss, ja Taavet lisas sellele omakorda veel juurde:

— Justkui oma inimesed ei teaks, palju Jaagul võlga või palju tuhandeid tal intressi peal.

— Ah, kuule nüüd Märti! Tema ju Jaagu peale vimmas juba sellest saadik, kui Jaagust kord juttu oli vallavanema kohale. Kolm korda viina ja õlut kulunud rohkem, et mehi veel kord oma poole pehmeks saada. Sellest nüüd kõik see asi!

— Vaata sunnikunahka! Võib olla küll!

— Mis ta veel võib: kindel!

— Julgeb ta ka niiviisi larmata. Laseb enese veel kohtusse tirida: ega's Jaak nalja heida, kui kuulda saab!

— Võta kinni, mis ta arvab, et oma suud ei valitse. Ja oleks veel meestki, et suurustada! Omal tüdrukud seitsme küla peal litsi löömas — ja räägib veel linnalitakatest!... Ah tede peremees siis jälle linnas või?

— Sinna kanti vist hoidis teine küll.

— Ammu juba või?

— Kadund teine juba kolmat päeva. Lõpetas küli ja läks, mine tea, mis tal seal õiendamist!

— Jaa-ah, kes siis nüüd teise asju ikki...

Teises kõrtsiservas, kus ikka veel lärmitses Lõmpsi Märt, tekkis äkki väike segadus.

— Tsst! — müksas keegi Märdile külge: — Vana isi!

— Mis kuradi vana! — räuskas Märt vastu, kes ei taibanud, miks teda korraga vaigistama hakatakse. — Olgu minupärast või sada vana, aga siin on mees, kes ütleb, et peale Lõmpsi Märdi ei saa Laupale enam ühtegi korralikku vallavanemat. Igast popsist ei või saada ometi vallavanemat, olgu see Vidriku Jaak või kes kurat tahes!

— Pea, kuramus, kas sa's ei näe! — kordas hoiataja käskivamalt ja virutas pöidlanukiga Märdile küljekontide vahele, kuid see ei taibanud veelgi, vaid käratses vihaselt:

— Ära jända, tönksmaaker!

Kui ta aga selle järele oma lodeva pea sinnapoole keeras, kuhu talle märku anti, siis oli tema õlleähmane pea veel küllalt selge, et asjast õiget aimu võtta: Märdi löntsked silmad seletasid läbi paksu suitsu, mis õlleauru mõjul nagu veel kahekordne, Vidriku Jaaku, kes oli juba kõrtsileti ette jõudnud ja endale parajasti pudeli pairist ning kuuekopikalise vorsti ette tellis. Olevat teine parajasti linna poolt tulnud, polevat varahommikust saadik iva hamba alla saanud, kondid kanged ja süda kuumusest kõrbemas.

Kohe kohendas Märt oma jutu ümber ja hõikas:

— Hei, Jaak kurat, tule parem siia, mis sa seal jändad!... A'ame paar sõna mõistlikumat juttu kah!

Jaak, pruunikakshõõrdunud säärsaabastes, seljas hallid villased riided täis teetolmu, keeras oma habemiku näo hõikaja poole, tulised silmad musta halliks-tolmunud kaabu alt tunnistasid silmapilguks kutsujat ja tema seltskonda. Lõi käega, pöördus oma vorsti ja õllepudeli poole tagasi:

— Teid seal isegi küllalt!

— Arvad, et põle ruumi võihh?! No kurat, säh! Tule nüüd!... Lepime ärä, ega mia enam vallavanemaks taha!

— Põle minu asi, ole või teist kolm aega veel!

— Ära nüüd!... Jaak, kuule!...

Märt oli enese juba Jaagu kõrvale taarutanud ja sikutas teda käisest. See tõrjus aga muiates vastu ja puikles:

— Mine nüüd, mine ära kaugemale!

— Toh-hoo kurrat!

— Kurat jah, ikki kurat!

— No mis kurradi parun sina's oled? Või ei kõlbagi enam meestega ühe laua juurde!

— Parun jah, ikki parun!

Jaagu seekordne haruldane heatujuline rahu oli Märdile juba liig. Olgugi purjus, aga ta mäletas väga hästi, et varemalt see alati oli olnud teisiti.

Kogu kihelkonna rahvaski seletas, et ega Vidriku Jaak ei mõista nalja. Prahvatab juba esimese piste juures ja vibutab teinekord ka rusikat, kui vaja. Liiati veel siis, kui nokkijate hulgas ka Lõmpsi Märt, keda Jaak ei võinud sallida silmaotsaski. See suurustaja ja kõlksutaja ajas talle alati kopsu üle maksa.

Kuid Märdil oli täna, nagu pühapäeviti ikka, kuraasi rohkem kui vaja, ja ta ei kohkunud millegi ees. Tulgu kas või rusikaga, aga näe — ei kohku! Võttis Jaagust paar sammu eemal majesteetlikult sirge seisaku (vähemalt püüdis seda oma vaaruvail jalgadel), ajas rinna ette ja suurustas:

— Kus mulle veel parun! Lontmaaker! Tahas õige tääda, palju sul maad hinge taga päris on!

— Paelu ikki.

— Kurradi-kurrat! Ise annab hädapärast vaevalt pool popsi välja ja — parun!

— Popsparun, mis muud!

— Pool popsparunit, mitte karvaväärtki rohkem!

— Just nagu sinagi!

— Või sa saatana hing!

— Raasike paremgi kui sina!

— Võehh!... No nüüd on küll vana saatan põrgust ise lahti lastud! — kisendas Märt laia lõuaga, naerma pahvatades, silmad lauakaaslaste poole kutsuvalt jõllis. Kuid Jaak jällegi ainult naeratas pisut, ja sähvas lühidalt nagu ennegi:

— Võib olla kah. Kes teda raibet teab.

Letinaabrid, kes pöördunud pealt kuulama Jaagu ja Märdi vastastikust suurustamist, kihistasid südamest naeru, kuid hoidusid esialgu seda kuuldavaks tegemast, sest mine tea, keda see äkki võib ärritada. Aga lust oli kõigil pealt näha, kuidas Jaagu näkkiv rahu vastase ikka rohkem ja rohkem marru ajab. Oodati põnevusega, kas ei lähe viimaks veel löömakski. Mis pühapäev see's ongi, kui Laupa kõrtsis pole olnud veel ainustki korralikku kakelust.

Selles paaris ei tahtnud asjast nagu siiski suuremat välja tulla. Vana Vidrik, kes muidu nii kerge

nokkimisest süttima, ei olnud täna selleks sugugi parajas vinnas. Ainult muheles oma ette, tõrjudes Märdi meeleheitlikke norimisi, nosis kärmelt oma nätske vorstiotsa kallal ja loputas peaaegu iga suutäit pisikese õllesõõmuga. Ei löönud tema rahu vankuma ka Märdi lõõpivas irvituses, kuigi see teiste keskel juba põneva kihina välja kõditas, mõeldes kindlasti: no nüüd läheb lahti!

Irvituse lõppedes püüdis Märt korrata oma majesteetlikku sirgust vaaruvail jalul ja asus tähtsa tõsidusega Jaagult seletust norima:

— Ü-ütle mulle, miks sa mind narrid?

— Ei narri!

— Ä-ära jora, sa narrid mind.

— Mine'nd ikki, pops, ja narrib parunit!

— Jaak! Kuule Jaak!

— Ära nüüd piiksu nii heledalt, ma kuulen tasemgi.

— Aga mispärast sa mind's sõimad?

— Ära nüüd ikki. Kus ma's sõiman!

— Jaak, kuule... Vaata mul' otsa!

— Ei julge mia!

— Vaata mulle otsa Jaak! — kordas Märt oma nõudmist ähvardavamalt ja põrutas iga sõna juures rusikaga hoobi vastu letti. Kuid Vidriku Jaak pöördus ka sellepeale ainult poole küljega Märdi poole ja vaigistas noomivalt:

— Är' nüüd lõhu lauda ära, klopi parem mind, kui imu akkab!

— Akkab imu jah, kui sa mulle otsa ei vaata.

— Sõge sähh, kunas's pops on tohtinud parunile otsa vaadata.

— Aga minule tohid!

— Ma veel koguni ainult pool popsi...

— Siis põle sa ju kellegi parun.

— Olen!

— Ei ole!

— Olen!... Kuule, Jaak ! Ega mudu ikki ei saa — jumala ja kuradi nimel — akkame kaklema!

Nüüd kihkles ja kõhkles juba terve kõrtsitäis, ka kõrtsimees ise leti taga ühes arvatud.

— Tehke natuke ärä jah! — hõikas keegi eemalt seina veerest.

— Mudiki teeme ärä! Jaak, kuule, akkame kaklema! — kordas Märt peaaegu paluvalt, vaarudes jalul pool sammu Jaagule ligemale ja siis jällegi sammu kaugemale. Jaak aga rahulikult vastu nagu ennegi:

— Kunas pops paruniga kaklema hakkab! Pops pistab plehku!

Jaagu viimane õrritav märkus, mida Märt võttis vastuvaidlusena endisele, tõi kõigi pettumuseks jutusse aga jällegi rahulikuma tooni, sest nüüd ei saanud ka Märt teisiti, kui pidi vaidluse tagasi tõrjuma:

— Kuule Vidriku Jaak, sia tee mis sa tahad ja räägi mis sa tahad, aga miu kõrval o l e d sa pops. Jumala eest, see on õige nagu aamen kirikus! Ja kui miul siu peale süda täis on, siis p e a d sa miuga kaklema akkama.

— Aga kui ma ei akka!

— Siis akkan mia!... Kuule Jaak, seleta siin õige kord päris rahva ees, paelu sul maad päris on?

— Ütsin ju, et paelu ikki!

— Väh... kurradi vähä. Miu kõrval on vähä! Miul on üheksakümmend tiinu, aga siul on ainult kuuskümmend, — vaat nõnnapaelu on sul maad, Jaak! Arvasid vist, et ma ei tää, ho-hoo, kurrat, mees, kes kolm aega vallavanem olnud, küll see juba tääb!

— Mulle paistab küll, et nagu ei tää!

— Soo-oh, või akkab veel salgama? Kurrat! Kümme rubla iga tiinu eest, mis ma ei tää, kas kuuled: Kümme rubla! Tee nüüd selgeks, et ma ei tää, tee selgeks! Näe!...

— Mis ma mudu teen, sul põle ju nõnnapaelu raha!

— Sunniku-saatan, või miul põle raha! Kurrat! Vaata enne mis s e e on. Ütle, kas tunned mis see on? — nõudis Märt, keerutades kämbla vahel oma hallist seemisnahast kaugast.

— Tunnen küll.

— Noh, ütle mis see on!

— Rahakott.

— Ja missugune rahakott!

Keegi hõikab nurgast kiiresti vahele:

— Tööraha-kott, töörahakott!

Märt haarabki sõnast, nagu see mõeldud, ning kisendab uhkeldavail silmil, nii et kõrts rõkkab:

— Kurrat, too enne välja sihuke t...kott, ommepäev võtan su Lõmpsi väimeheks!

Suitsund ruum ühes tüseda kõrtsmikuga otse vabises naerust. Irvitas kaasa ka Märt ise, kuni teda uuesti surmtõsiseks rabas Jaagu muigav märkus:

— No küll tuleks Lõmpsile siis kehva tõugu!

— Mis, kurrat?! — sai Märt nüüd jällegi uut hoogu ja taarus Jaagule sammukese lähemale, kuid see ainult itsitas endamisi ja käsutas endale veel pudeli õlut leti peale.

— Mis sa ütsid, kurat?

— Ütsin, et teeme siis päälegi asjad klaariks, kui sa just tahad. Aga jääb nii: kümme rubla tiinu pealt!

— Iga kellaaeg! Või tahab miut veel rumalass teha, saatanas.

— Aga rahakott jäägu seniks kõrtsimehe kätte, et sa parajal ajal temaga plehku ei pistaks.

— Jäägu kõrtsimehe kätte! — oli Märt julgelt nõus. — Las võtab ja maksab kah, aga sina näita enne oma maa vällä!

— Tehtud. Käsi!... Kes lööb lahti?

— Ikki kõrtsimees! — rõhutas Märt.

Käed avati, Jaak võttis muiates põuetaskust läikiva plekktoosi ja sirutas selle kõrtsimehe kätte:

— Vaata paberid läbi ja teata tõde!

Letieelses inimestesagaras tekkis paar silmapilku kihelevat ootamist. Keegi patsutas Märdile õlale ja sosistas julgustavalt:

— Täna saab juua, õigus on sinu: Vidriku ei ole kriipsugi suurem kui kuuskümmend.

— Selge asi, et ei ole! kiitis Jaak toonil, nagu ei võiks seda tõde kõigutada isegi Jumal taevas. Kuid möödus paar-kolm minutit, mille jooksul kõrtsmik üle ähmaste prilliklaaside oli uurinud Jaagu plekktoru sisu, ja juba selguski kõrtsimehe suu läbi tõde:

— Ei aita midagi, kallis Märt, tuleb kolmkümmend kuus kümnerublalist lauale laduda!

— Ära seal soni midagi!

— Ega põlegi sonida: üleeile oleks sul veel õigus olnud, aga täna on juba hilja.

— Mis kuradi hilja! Kes ütleb et hilja?

— Hilja mis hilja: eilsest päevast ei ole Vidriku Jaak mitte üksi enam Vidriku, vaid ka Ala-Vidriku peremees.

— Kus kurat see seisab?! kõlas Märdi umbusklik küsimine, seas natukene jahmatavat tooni.

— Ametlikkudes paberites.

Kõrtsimees nihutas vastava paberi Märdi nina alla, kus seda näha ahmitsesid mitu teistki üllatusest õielisirgunud silmapaari, ja lausus:

— Oled kolm aega vallavanem olnud, eks loe ise.

Nüüd jahmatus Märt mõne silmapilgu vaatlemise järele peaaegu kaineks, viskas paberi kõrtsimehe kätte tagasi ja vandus kõige tulisemast südamest:

— Sa elune saatan!

— Jaak võitis?! hüüti mitme üllatatud kõrtsilise suust korraga.

— Võitis tõe ja kolmsada kuuskümmend rubla! — vastasid need, kes lähedamal, sama üllatus igaühe hääles.

— No Märt, no Märt! Ise kolm aega järgimööda vallavanem olnd ja laseb ennast nii koledal kombel lokkida!

— Miss, kurrat?! — sai Jaak hurjutajatelt südant ja räuskas: — Nagu see raha Lõmpsi Märdile midagi tähendaks! Kõrtsimees, lao kolmkümmendkuus kümnerublalist laua peale!“

— Põle midagi parata, — trööstis Jaak iseennast, Märti ja teisi, kolmkümmend viis kullatükki kõrtsi-

letilt oma nahksesse kaukasse pühkides: — Eks pops pea vastu võtma, mis parun pakkunud!

Ühe kümnerublalise, mis letile jäi, sirutas ta kõrtsmikule tagasi, kuulutades kõikide rõõmuks, et ega's tunnistajategi suu pole sarvest.

Ja ega polnudki. Korv korvi järele vahutavat kollast ja pruuni kadus sel pühapäeva-õhtul Laupa kõrtsiliste kurku Vidriku Jaagu käsul ja kulul. Ainult Lõmpsi Märti ei olnud joojate hulgas, kelle rõkkav vaimustus kõrtsiruumis kajas hommikuse koiduni; see oli esimene pühapäev, millelt Märt koju pühkis juba enne, kui päike veel veerenud. Samal ajal oli kõrtsikangelane aga Jaak: teda pillutati tooliga lae alla, ülistati lauldes ja tantsides, kaelustades ja suudeldes, vihastudes ja leppides, nii kuidas kellelgi tuld ja tuuri.

Vaiksemaks jäi Laupa kõrtsis alles siis, kui esmaspäevahommikune koit külalised laiali peletas.

Ka Ripsiku Päss ja Kiivati Taavet olid täna ennenägemata õnnega koos: nad läksid koju ühes Vidriku-Jaaguga, kükitades kössis tema vankripäras.

Kunas oli seda enne nähtud, et Vidriku Jaak läheb kõrtsist koju hommikul, ja pealegi veel koos oma popsidega!

Kõnelgu nüüd kihelkond veel, et Jaak on uhke ja ahne ning ei mõista nalja! Andku Jumal temale, küll annab tema siis teistelegi!

Nii otsustas Päss ja sama otsusega leppis oma auravas südames ka Taavet...

4.

Järgmisel ja järgmistelgi päevadel oli küla kõminat täis ainult sellest, kuidas võis see küll võimalik olla, et Vidriku Jaak on oksjonil ära ostnud Ala-Vidriku talu.

Mees, kes peaaegu tervenisti välja maksnud oma isakoha, kes paruniviisi kõrgetest koolidest läbi käia lasknud oma poja ja tütre ning kes paljude jutu järgi juba lähematel aastatel pidi olema armetult otsas, oli oma talu piirisid laiendanud korraga poolevõrra. Kuuekümnele tiinule järsku veel 36 otsa!

Suurem jagu leidis sel puhul õiguse olevat manada:

Mis ta kurivaim peaks peale hakkama niisuguse maalahmakaga? Oleks endal veel poegi või tütreidki rohkem, kellele seda pärandada? Ainult Kustas ihuüksi, — oli temale sellest veel vähe, mis juba käes?! Ja keda tahab ta sinna tööle panna: kodust peret mitte olemaski, kõik muudkui tee popside ja palgalistega! Mis sihuke asi maksma läheb!

Samade kurjustajate keskel arutati põhjalikult läbi ka asja teine külg: Ala-Vidriku Toomas olevat ju samast savist, mis Jaak'ki. On see's aus — oma enese lihase sugulasega niiviisi ümber käia? Laenanud talle parem raha, kui seda ülearu oli, et oleks temagi oma asjaga kuidagi otsale saanud! Mis sellest, et elasid eluaja tülis ja vaenus — mingi pärandusasja pärast veel vana Jaagu päevilt. ·aksab siis

noortel alati kangelt kinni pidada sellest, mis vanad kunagi vimma ajanud?! Mine veel teagi, kes seal süüdi oli; eks vana Jaagu kangust ja karedust tunnud ju kõik; ei poeg saa talle ligigi.

Mõned vähesed leidsid küll vabanduse, et või's Ala-Vidriku oksjon sellepärast nurja oleks jäänud, kui Jaaku poleks olnud pakkujate hulgas, kuid teised tõendasid siiski, et see olla niisama kui riisumine.

Ainuke, mille üle ilm ühelmeelel heameelt tundis, oli see, kuidas Vidriku Jaak pühapäeval linnast tulles Laupa kõrtsis üle kõrvade oli tõmmanud Lõmpsi Märdi naha. Kõik leidsid, et see kulunud päris ära rajakule. Mis ta uhkeldab igal pool oma rahakotiga! Oleks endal teist suuremat veel ollagi: kannab viimast tagavara kaasas ainult näitamiseks ja kerklemiseks, muud midagi. Vallavanema päevil riputanud teine veel vallagi vara oma raha pähe kõrtsi mööda! Paras sihukesele, maha lakkunud oleks ta selle niikuinii!

Kodus — seal oldi asja üle ainult üllatatult mossis, hoolimata vana Jaagu võidurõõmust, millega ta esmaspäeval terve pere Ala-Vidrikule käsutas, kus olevat mõnel põllul veel tühja ruumi külvi jaoks. Ärgu arvatagu, et maa on pillamiseks — nagu endisel peremehel! Uus luud pühib paremini.

Ei teadnud Leena, ei mõistnud ka Kustas, miks Jaagu ost neile ühel hoobil meeltmööda ei tahtnud olla. Võib olla — lihtsalt sellepärast, et see oli tulnud nii äkki, ja et Jaak seda teinud nii salaja ja omapead. Oleks võinud vähemalt piiksatadagi, kõnelda, arutada, nõu pidada. Võib ju olla, et otsus ka siis oleks tulnud samasugune, kuid kes teab — ehk oleks rahale leidunud ka paremat paika. Karjalaut Vidrikul poolkummargile, — oleks aeg ammu uut ehitada, ka elutoad ei võiks igavesti rehealusega ühe katuse alla jääda; mujal suurematel kohtadel need mitmel pool juba ammugi oma ette. Oleks võinud ülearuse ripakil talu asemel Kustasele ehk parem pärandada uued hooned praegusel Vidrikul.

Kuid sedamööda, kuidas väljast Vidrikule kostis

sajatusi, lahtus Kustase ja Leena tusk iseenesest, justkui oleks nemadki ühes vana Jaaguga otsustanud: kui ilm lärmab, siis oli see õige! Kes on ilma lärmist kunagi kiitust kuulnud. Laitust aga ikka ja alati. Iga asja kohta neil seletamist ja sekeldamist, justkui oleks Vidrikul kõik n e n d e töö ja tegemine. Vaadaku nad parem, kuidas omaga toime saavad!

Jaagule enesele jätkus tuju mitmeks ajaks ja mitme mehe eest. Oli nüüd kodustega jälle rohkem kõnelemistki kui muidu. Koguni naerugi, mida Vidrikul muidu nii harva kuulda. See rähklev talu siin metsasüles ju kippus otsekui lämbuma pererahva igavese tõsiduse kätte. Kuid nüüd: kus seda kihinat, kui vana Jaak — Pässu ja Taaveti kaasaaitamisel — enam kui üks kord päevas juhuse leidis ette jutustada jälle mõnda uut üksikasja sellest, kuidas ta Laupa kõrtsis Lõmpsi Märdilt kerge vaevaga kolmkümmend kuus kümnerublalist teeninud! Räusaku nüüd veel, kuidas Jaak vallavanema valimistel talle kaks korda järgimööda alla jäänud! Loogu nüüd veel lärmi popsist ja parunist, või sellest, et temal on krunti poolteist korda nii palju kui Vidrikul!

Ka Mõimaru Kaarel, pika pruuni habemega kiriku vöörmünder, sai kuulda, kuidas Vidriku Jaak nüüd naeris. Tema oli üks nendest, kes Lõmpsi Märdi kinnitust Vidriku pankrotist uskus ja heameelega edasi jutustas juba sellepärast, et Jaak harva kirikus käis ja oma poega õpetajaks ei lasknud tudeerida. Nüüd ilmus ta ühel õhtupooliku tunnil ootamatult Vidrikule, kaasas salajane juhtnöör praost Wackerilt — oma silmaga näha ja oma kõrvaga kuulda, mis sel Vidriku Jaagul õige mõttes.

Jaak, lõbusas tujus nagu ta oligi, tegi aga Kaarlit nähes tõsise näo ja pahvatas haugutavalt:

— Taga paremaks ikki: ka Lõmpsi Märdi saadikuid Vidrikul näha! Tulid vist juba mu varandusenatukest üles kirjutama?

— Ära nüüd nimeta kohe kurja, peremees! — raputas Kaarel enese Lõmpsi Märdist kiiresti lahti.

Kui aga Jaak sellele juurde lisas umbusuga pipardatud tõe, et külarahva tõendust mööda ju ka Kaarel ise tihtilugu armastanud kuulutada Vidriku lõppu, siis ei jäänud vöörmündril muud üle kui end puhtaks pesema rutata Hiiobi raamatu sõnadega:

— Ei, pai peremees, siis langegu mu saps õlast ära ja mu käsivars murdugu katki õlanukast saadik, kui mina olen ette kuulutanud! Ep ole mina veel kunagi oma suulaele meelevalda annud pattu teha!

Nii saadi sissejuhatusest viimaks õnnelikult üle, kuid raskem seisis alles ees, ja Kaarlil oli tõsine mure, kas Jaagu suust täna üldse midagi libiseb, mis tähtis võiks olla praostihärra Wackerile. Kuid leidis varsti, et on vist eksinud: Jaak oli täna — oma karmist sissejuhatusest hoolimata — jutukam kui kunagi. Kõneles talle Lõmpsi Märdi sissekukkumisest nagu teistelegi, naeris talle selle üle niisama, nagu kogu külalegi. Alles siis, kui Kaarel lõpuks ettevaatlikult ja arglikult keelelt poetas ka selle, mida praostihärra kõige tarvilikumaks pidanud, nimelt, et mida siis Vidriku Jaak nüüd niipalju maaga mõtlevat peale hakata, läigatasid Jaagu silmad uuesti tõsiseks ja ta vastas lühidalt ning uhkelt:

— Ütelge oma pastorihärrale, et Vidriku Jaak tahab p a r u n i k s saada!

Nii oli see juba Jaagu viis: niipea kui ta aimas, et asjasse on segatud parun või õpetaja, sai ta tahtmatult ägedaks, ka siis, kui oli nõuks võtnud rahulikuks jääda. Sest: parun on parun, ja õpetaja on paruni käsilane juba sellepärast, et viimane ta ametisse paneb. Sama pärast ei käinud Jaak ka kirikus ja sama pärast ei lasknud ta õpetajaks studeerida ka oma poega.

Mõimaru Kaarel pidi seda teadma.

Ei oleks tal võinud teadmata olla ka see, et Jaak terane küllalt on aimama, kust tema küsimine pärit.

Nüüd aga tuli tal ainult tõeks võtta, et oli lubamatult puudutanud üht kõige pinevamat keelt Jaagu omapärases sisemuses; seda hullem, et oli julgenud

seda teha pastor Wackeri salakäskjalana. Ja seda tundes ei osanud ta nüüd enam midagi paremat, kui võimalikult rutemini end Vidrikult minema poetada.

Jaak aga turtsus ja tõreles endamisi edasi, kui Kaarel oli läinud:

— Mihuke jõhkrus inimesel: ühe parunikäsilase käsutusel Vidriku Jaagult küsima tulla, mida mõtleb ta oma maaga peale hakata! See oleks ju nõndasama, kui keegi küsiks: aga mida teevad parun ja pastor maaga?!

Tusk Jaagu tulisilmist kadus alles siis, kui need päikese loojenedes jälle korraks libisesid üle uue Vidriku põldude, heinamaade ja võsastikkude: Oi, milline avarus juba! Annab mõnele päris silmi pingutada, et seletada, kus lõpeb oma...

*

Ala-Vidriku pidi sulama Vidriku Jaagu pärisoma hulka jäljetumalt. Ei tohtinud meelde tuletada enam miski, et siin kunagi on seisnud kaks talu kõrvuti. Ala-Vidriku hoonedki laskis Jaak juba esimesel aastal maha lõhkuda ja „koju" vedada, samuti piirikraavist sillad ja truubid üle tõmmata isegi sinna, kuhu neid hädasti vaja ei olnud; kõik selleks, et ei oleks enam ainustki jälge endisest.

See kõik tõi Jaagule uut hoogu ja elustust. Talu teenijaspere suurenes sedavõrd, et senisele kolmele lisaks piiriäärsesse võsastikku üles tuli lüüa veel kaks uut popsi-hütti. Juba enam kui kolme aastakümne eest oli Jaak välja rehkendanud, et oma vähest peret kõige hõlpsamini asendada võib just sel teel: saavad katuse pea kohale, hurtsiku ümber vakamaalise maalapikese, mille ise üles harivad kapsaaiaks, porgandipeenraks ja kartulimaaks, ning teevad selle eest talule päevi — mees ja naine mõlemad, teinekord poeg ja tütargi üheskoos; on neil veel utt ja lehmamullikas, kes talu karjas käivad, siis mõniteistkümmend päeva veel lisakski. Pea-asi: ei olnud sel viisil kunagi

tunda, et talus peret oleks vähe; ei suvel ega talvel; alati on tegijaid käsutada paras jagu; jätkus põllule, jätkus heinale, jätkus linatöölegi.

Ainult suveti läks teinekord vaja abivaime, või kui just päris palav käes, võeti abiks talgudki. Viimaseid ei olnud Vidrikul peetud aga enam ammu: palju kisa ja liiga vähe villa, — oli Jaagu otsus nende kohta.

Ei olnud ju Jaak kaugeltki niisuguste peremeeste killast, kes lepivad ainult sellega, kuipalju teha jõutakse, vaid tema ise pidas endal õiguse määrata, kuipalju t u l e b jõuda. Tema külv ja lõikus pidi alati lõppema mõni päev varem kui lähemas naabruses, et siis vahepeal aega leida ka selleks, milleks teised ei leidnud seda iialgi. Ei tohtinud ükski kraav tema põldude vahel võssa kasvada, ei tohtinud ka kivid põllul atra, äket ega vikatit takistada. Kive, neid oli Vidrikult kokku veeretatud juba terved laialised varemed, suuremad, mis maetud põllu põue, veel peale selle; sedasama tuli teha nüüd endisel Ala-Vidrikul, kus Jaagu tunnistuse järele veel kive nagu Kikeperas.

Juba enne päevatõusu algas seal ragin ja rähklemine, vana Jaak ise kõigi töötegijate hulgas alati esimene hakkaja. Ta teadis väga hästi, mida tähendab peremehe kaasatõmbamine tööperes: tõmbab peremees ise poolteistkordselt, siis teevad teised Vidriku töötosinas paratamatult sedasama; ja nii saab kahestteistkümnest tööpäevast kaheksateistkümmend, mille vili kõik jääb Vidrikule. Töötegijad, need võisid küll nuriseda tööraskuse üle, — ja nurisesidki vahetevahel, — kuid ometi ei võinud keegi öelda, et Jaak nendelt oleks nõudnud midagi võimatut. Ei kunagi, sest Vidriku Jaak nõudis oma töötegijailt ainult samapalju kui jaksas ise. Ja kes ta ka ei olnud, — tunnustada ei tahtnud keegi, et ta ei jaksa töös nagu peremeeski, kes igapäev perelauas sööb sama toitu, mis nemadki.

Kõigis neis askeldustes ja rähklustes ei ununenud Jaagul ometi silmapilgukski mõte, et kõigest sellest

ei ole veel küllalt. Vidriku on küll kasvanud, kuid ta on ikkagi alles talu, nagu paljud teisedki vallas ja kihelkonnas. Oleks ka vasakul piirid nii avarad, nagu paremal, oleks krunt vähemalt kaks korda nii suur ja töötegijaid mitte ainult kaksteistkümmend, vaid kaks korda kaksteistkümmend, vaat siis juba võiks öelda, et — jätkub. Siis oleks Vidriku juba esimene terves kihelkonnas, otse Laupa mõisa järgmine. Julgesti võiks siis ka Vidrikul senise kolme elutoa asemel rehealuse otsas üles kerkida kriitvalge „härrasmaja" nagu mõisaski. Vähemalt seitse tuba peaks sellel olema ja peal punane telliskivikatus, nagu need Jaagule tuttavad mitte üksi Laupast, vaid mitmest kaugemastki mõisast. Selle kõrvale kerkiks üles kivine tall tõllakuuriga, kus igapäevaste tööloomade kõrval ruumi leiduks ka paarile puhastverd sõidutäkule, niisugustele, kelledest paruni omad kirikuteel enam igal silmapilgul ei suudaks hooplevalt mööda kihutada.

Vaat siis alles tunneks Vidriku Jaak täitunud olevat oma elu-unistuse ja võiks kõhklematult astuda temaga üheskoos vananeva Laupa paruni ette ning öelda, et tulgu ja vaadaku, millega on toime saanud see omaaegne „kuradi lurjus" ja „mats-molkus", keda ta noorparunina kord mõisapargi liivasele rajale rusikaga kukerpalli virutas.

Tulgu ja vaadaku: seda pole Vidriku Jaak kelleltki pärinud, nagu mõisa on pärinud Laupa parun, vaid on selle i s e rajanud, o m a nõuga ja jõuga kogunud, ehitanud ja loonud...

5.

Imelik küll see vana Vidriku Jaak. Juba niikaua aastaid on läbi saadud, ilma et oleks siin olnud vähematki pillerkaaritamist, nagu neid peeti väljakülades, — aga nüüd teine korraga nagu arust ära. Tuleb teine alevikust ja teatab: Vidrikul pidavat kahe nädala pärast olema simman.

Tõsi küll, ega niisugused olemised Vidriku peres tundmatud polnud.

Vanasti, kui alles veel kodus lõkendasid Jaagu õed ja alles lusti-ealised olid tema vennad kui ka ta ise, siis peeti Vidrikul talguid ja simmaneid rohkemgi kui mõnes väljaküla talus. Kuid see oli vanasti.

Kadus Vidrikult aga noorus, lõppesid ka pühapäeva pillerkaarid.

Ja kellele neid pidadagi? Nüüdse Jaagu lapsed olid kõik natukene „võõrast savist“, et lüüa lusti rehealuse savipõrandal, kägistada külatüdrukuid ja lasta end kägistada külapoistest, juua kapa-õlut ja tunda sellest lõbu ning keerutada polkat ja valtsi, surkat ja reilendrit külapillimeeste kortsmoonika kihutusel.

Peeter ja Leida oma paremais tuisuaastates olid ammugi linna-antsakad, kellele juba moodi pärast küla nali liiga seedimatu. Kustas aga — see oli nii tüseda toimega, et nooruse kergus temast üle oli kõndinud peaaegu märkamatult: polnud teda paljut näha väljaküladegi kaasitustel, liiati veel maksis siis tema pärast Vidrikule nooremaid kokku ajada. Ainult siis,

kui Aljakul midagi lahti, oli Kustas enamasti platsis, kuid sealgi vist ainult sellepärast, et koht nii käe-jala juures.

Ei olnud Kustase konti mööda ainustki tantsu ega mängu, ja suurimat nalja sai Aljakul alati sellest, kui külatüdrukute kari ootamatult talle ühel nõul kallale asus, nagu tõrkja karu peretoa keskele lohistas ja tema ümber ringmängu tahtis toime panna. Muidugi ei tulnud sest midagi välja, sest Kustas oli lõpuks üle ka tosinast tugevamast tüdrukust ja võitles enese varsti toanurka tagasi. Kuid kus siiski seda lõbu ja kilkamist, nii et küla kõlas!

Ka nüüd ei olnud Vidrikul midagi muutunud, kuid ometi arvas Jaak, et simman tuleb ära teha. Lõõpre Karla tulevat oma uue kahereaga harmoonikaga, mis panevat võpatama vintskemadki südamed, ja ka Lintsi Oskar tulevat temaga kaasa oma uut viiulit vingutama. On aga pillimehed head, küllap jätkub siis tuju muukski.

Tujust, sellest olevat Vidrikul — nagu vana Jaak pühapäeva õhtul Laupa kõrtsist koju tulles seletas — juba ammu nappus. Just nagu polekski siin, millele elada või olla, või mille üle rõõmu tunda. Inimesed nagu mõni toiuste kari, kes ei hooli millestki midagi. Külainimestel päris õigus, kui kõnelevad, et kes ükskord küll sinna metsamardikate perre peaks uueks perenaiseks minema, kui vanal võhm kaob.

Muigas Leena ja muheles Kustas, kuid — mine võta kinni, kust Jaagul äkki kipitama hakanud! Asi ise oli Kustasele ükstapuhas, Leenale aga päris mokka mööda, sest — saab kord üle hulga aja ka oma kodus jälle võõra-rahva nalja näha. Muidu ikka needsamad näod, ikka needsamad tegemised ja toimetused koidust kesklööni.

Külarahvas — see aimas palju kiiremini, mis vana Jaagul simmanitamisega mõttes:

Kustasel juba ammu aeg naist võtta, aga ei saa teist kuidagi liikuma. Mis muud, kui vaja siis küla Vidriku poole liigutada!

Sellest oli aga küllalt, et teha Vidriku simmanist ümbruskonnale päris sündmus. Uuriti siit ja kuulati sealt, kes küll sinna kõik kokku kutsutud. Kui aga leiti, et välja pole jäetud kedagi, isegi Mõimaru omasid mitte, siis nähti vaeva nuhkimisega, kes saanud kutse varem ja kes hiljem. Siin aga läksid teated hoopis ristamisi, — üks teadis nimetada üht ja teine teist, ning lõpuks ei teatud enam sedagi, kes saanud kutse otseteed ja kes mitme suu läbi.

Seda suurema pinevuse ja põnevusega kogunesid sel tõotatud pühapäeva-õhtupoolikul Vidrikule needki, kellel muidu ei olnudki noorte naljast suuremat hoolimist.

Igaüks pidi oma silmaga nägema, mis seal õieti lahti.

Aga esimesel pilgul — ei midagi. Simman nagu ikka simman. Ainult natukene rohkem pühapäeva kui harilikult väljakülades. Toad ja rehala kaskede ehtes, rahvast koos nagu murdu. Vana Jaak ise igal pool ees ja taga. Hässitas pillimehi ja lõi tantsu noorte ning vanadega. Vedas murul vägikaigast ja jutustas rahvale Lõmpsi Märdiga peetud kihlveost kolmekümne kuue kümnerublalise pärast. Oli tal varuks veel teisigi vigurikküllaseid jutujupikesi siit ja sealt, mis koolutasid kuulajad vahete-vahel naerust otse kõverasse, nii et hoia kõhtu või kahe käega.

Päris kurjavaimu lõbus vanamees mõnikord! — tegid külalised selle põhjal Jaagu kohta ühemeelse otsuse, milles oli veidi üllatustki.

Aga ikkagi polnud see midagi, mida ootasid külanaised mööda nurki, et mõistatada Vidriku simmani saladust. Ei võinud see ju kokku aetud olla niisama juhtumisi, keset suve kiiremat ja kibedamat tööaega.

Ei olnud kahtlustki: Kustase jaoks pidi see olema! Kuid miks tukub ta siis toiuse moodi mööda nurki ja teeb nagu ei näekski, kuidas külatüdrukud varitsevad teda otsekui neelul?!

Või ehk polegi siin seda parajamat, kes oleks

mokka mööda Vidriku tulevasele peremehele? Ah, miks ei ole!

— Näe Kiilase Maritki, tüdruk kui õun! Turja ja tusaraid, rinda ja ribisid — kõike on küllalt. Ja sealjuures ometi hüppab kui linnuke ning laulab kui lõoke. Kõik kõned ja kursused läbi käind, mis siinkandis vähegi saadaval. Otsekui loodud perenaiseks peenemale kohale.

— Aga mis sel Teearu Tiinalgi viga? Tantsib küll raasike raske sammuga, aga töö juures tuld tal jalgades küllalt. Ja ega Kustas vist suuremat hooligi sest edevast hüppamisest. Tööinimest teist niisugust päris otsida, kõik tööd ja talitused käes lahti. Ja pehme loomuga veel pealegi.

— Või Auna Anna? Poisid igal pool karjaga sabas, aga oota, et ligidale laseb! Kosilasi aia taha aetud juba kümnete kaupa. Hammast ja aru, rinda ja rusikat, kõike tal paraja päsmriga. Ajaks Jaagulegi kitsamad päitsed pähe, kui liiale läheb!

— Ehk Tiltsi Liisi? Mis sellest, et kasvu poolest tilluke, eks lahedust parajasse kohta pandud temalegi. Olgu talu suur ehk väikene — värav ikka värava laiune! Pole retsemat rahvast terves kihelkonnas kui Liisi. On küll tükati turtsakas, aga kust neid ingleidki saada. Tedretähed — noh, need ka veel mõni asi, mida tähele panna!

— Aljaku Juula — noh, kõlbaks viimati temagi. Olevat teine küll natuke kerge anniga, aga... mine tea, või seal keegi kunagi juures olnud. Kadedate keelte asi — mine sa usu seda igakord! Tea kuidas teistegagi, või seda märga märki kuskil mäele seatud. Jääb teda vargale, jääb võtjalegi! Poleks ainult rõuged ta näole nii raskeid jälgi jätnud!

Peretütar peretütre järele laoti niiviisi ritta, kust Kustas peaks valima selle paraja. Kuid võta näpust: seal ta nokutab seinaveeres, plötski suus ja näpp varre küljes, seal ta kükitab toanurgas nagu mõni tohmerjas. Harva kui kuuled talt sõnakest, silmi — neid pole

sõgedal nagu olemaski! Üks tüdruk teise kannul veereb tast mööda, üks seelikusaba teise järele tuulutab tantsu tuhinal ta ninaalust, mõni roosa reiski välgatab vahete-vahel, aga ei midagi. Sellele poleks looja nagu loonudki suud ega silmi, luid ega liikmeid. Nagu veeks on moondunud temas see kuulus Vidrikute veri!

Vaja õige perenaisega pisut juttu teha, — tuldi siis otsusele, nähes, et Kustase teost ja näost vaevalt võib loota vastust küsimusele, mille ümber keerlesid nii mitmete-setmete meeled-mõtted.

Otsiti üles see kõhetu kogu talu tagakambrist voodiveerelt, kus istus tema kõrval juba teisigi. Kuid ega sest viga, Vidriku Leena oli valmis vastu võtma veel kümme kord niipalju külalisi, kui need tulevad nii lahkete nägudega ja lustilise keelega nagu tänapäev. Mis sellest, et needsamad suud varemalt on küla mööda kuulutanud Vidriku ja tema pererahva kohta ka palju kõverat kõnet.

Täna oli päev, mil seesugune unustatud, sest täna olid Vidrikule kõik kutsutud. Ja kes ka tulija ei olnud, igaühe teretus tõmbas terakese naeratust üle Leena kolletuva näo, millele aeg aastate jooksul joonistanud tuhat kriipsu ja kortsu, pikuti ja põiki, ristati ja rästati. Nagu oleks siia pidanud märk jääma igast Vidriku kuuldavamast südametuksatusest.

Eks ole siin ka küllalt nähtud päevi, mil nagu viimane kui raskus, olev ja oletatav, oleks kuhjunud just perenaise tihedale turjale, nii et seda kandes teinekord oli raske südamelgi. Nii mõnigi kord ehk ka ilmaaegu, kuid mine igakord tea, kus lõpeb olev ja algab oletatav.

Need kolmkümmend seitse aastat, mis veeretatud mööda siin Vidrikul, on olnud kõige muu kõrval karikas kasinat kahtlemist küsimuse ümber: Olin mina tõesti see ainuke, keda Kõrgem määranud jagama Vidriku peremehe rõõmu ja muret, vaimustust ja pettumusi? Õigemini: kas oleks Jaak mind valida või-

nud ka siis, kui ta esimest korda Taganõmmele oleks tulnud üksinda, aga mitte oma isa seltsis ja selle kindlat käsku kaasas kandes?

Eks olnud ju küllaltki põhjust neil küsimustel, kui Jaagu sagedatel ägedusepuhangutel Leena meeles jällegi vilksatama sunniti mõte: mitmes kord see juba on, kui ta mulle kord otse, kord ääri-veeri mööda ette heidab, et Vidrikul võiks olla nii mõndagi paremini, kui siin oleks teistsugune perenaine. Ja ka siis, kui Jaak tegi ja talitas asju, millest oleks võinud enne teada ka Leena, kuid ometi ei teadnud. Sealsamas aga tuli otse karjuvama kahtluse keskele päevi, mis oleksid pidanud peletama viimsegi näriva mõttevilksatuse. Nagu alati siis, kui keegi oli julgenud teritada oma kurja keelt Leena kallal, olgu suu ees, olgu tagaselja. Häda niisugusele, kui Jaak sellest teada või kuulda sai!

Mine ja mõista siis tõde!

Olgu kuidas on: päevad olid tulnud ja läinud, vahetades rõõmu ja muret, aga nende jooksul oli kõigest udusest ja segasest kindlasti selginud vähemalt üks: Taganõmmelt oli Leena t u l n u d, kuid Vidriku omaks oli ta s a a n u d, kõige oma ihu ja hingega, meele ja mõttega. Sellele oli ta annud kõik ja vastu ei tahtnud ta siit muud kui ainult teadmist, et kõik oleks hästi.

Ja eks ta nii olnudki?

— Mille üle võiks Vidriku perenaine ka kaevata! — arvas Leenardi Maigi, kes teiste külaperenaiste hulgas ilmus Vidriku tagakambrisse.

— Eks ta ole muret igaühel omajagu! — vastas Leena tasasel naeratusel, käed ristamisi koos nagu palvel ja silmis sihitu pilk, nagu viibiks mõte parajasti kuskil väga kaugel.

Nii see ka oligi, sest just praegu oli Vidriku perenaine — hääles hell värin — Tiltsi Kadriga juttu ajanud oma pojast ja tütrest, kes elavad kaugel Venemaal küll paremaid päevi, aga kelle järele kodu siiski

nagu tühi. Kui tihti ja sagedasti nad Leenal aga jutuks ka ei olnud, ikka ja ikka tekkis samast asjast jällegi uus kõnelemine, kui silmapilk pakkus seks juhuse.

Nõnda nüüdki, kui Leenardi Mai lahmaka lamedusega kiitma ruttas, et kuidas võidavat Vidrikul üldse meelde tuletada niisugust asja, mille nimeks on mure! Kus on veel kiihkjamad hobused tallis kui Vidrikul, kellel andjamad lehmad laudas kui Vidriku perenaisel, kus priskemad põrsad ja villasemad lambad? Tühjemaid sahvreid, aitu ja salvesid kõik kohad täis — ja Vidriku perenaine räägib veel murest!

— Ega's see varapuudus siis üksi, mis muret teeb. Eks ole neid küllalt, kellel pisut pugus, aga pea päikest täis, nii et jagada teistelegi.

— Tühi kõik! Peaasi on ikki see, kui kõhus kõhnaks ei jää. Mis muret seal peaski, kus kõik kohad külla täis!

— Ei küllaga veel küla tehta. Näe, kuipalju peret Leenardi Maiel enesel kodus, sea noored pikemast lühemale ritta nagu oreli viled. Vidrikul aga ainult veel vanad ja minejad...

Ning kindlasti oleks Leena nüüd jällegi pajatanud paar sõna oma pojast ja tütrest, keda koolitamine kodust välja viinud, kui mitte Mai poleks rapsanud paraja pilgu, mis praegu kätte hüppas nagu ise, ja hurjutama hakanud, enne kui Leena mahti sai jätkata:

— Kelle süü, kelle süü! Ammu juba oleks aeg nooremaid juurde sokutada.

— Kust neid ikka sokutada, kui pole sikutajaid.

— Või põle! Kes käseb Kustasega nii kaua kannatada!

— Sellest raipest 'nd midagi!

— Päris jumala tõsi, perenaine, no on see küll üks... Praegu vaatasime rehalas: kõigil sehkeldamist ja mehkeldamist, tema aga muudkui kükitab nurgas ja popsutab piipu... Nagu mõni kuuekümnene...

Mehel just nagu polekski seda õiget asja... Malka kurjavaimule!

Kambritäis naisi kihistasid naerda. Naersid kaasa ka väikesed kahepatsiga külaplikakesed, kes toetusid oma emade põlvede vahele, sest Leenardi Maie tara-lara jutt oli naljakas neilegi, kellel mõni sõna sellest mõistmata jäi.

— Ega temast vist küll saagi midagi! — jätkas Vidriku perenaine naeru keskele esimesena.

— Sihantsest nüüd... Tüdrukuid rehe-alune täis, — kui ta poole silmagagi ühte neist vaataks... Jääb teine vist siis kah norinal magama, kui mõni talle katsiratsi otsa kargab... Sisse anda midagi raja-kule!

— Peas' mõni andma talle! — aitas Leena järele.

— Peas andma jah! — jätkas Mai hoogu saades kärmesti. — Ega sihantsega muidu ei saa!... Rõksi Krõõda käest vaja tuua! See nii mõnelegi toiusele elu sisse aand!

— Ah, jooksurohuga või? — küsis Tiltsi Kadri teiste naerukihina vahele.

— Ikki jooksurohuga!... Tont teda teab, mis ta sääl teeb, aga käima paneb!... Nagu tõrkja õlle paneb käärima; mässab ja vahutab pärast nii, et ükski punn enam ei pea.

— Aga kui viimati ära lööb põhja? — viskas keegi teisest toanurgast sekka küsimuse.

— Ah põhja?!... Kuramused niisugused, juba a'avad lora!

Keset naerukihku, mida nüüd kõhtu hoides kaasa pigistas ka Mai ise, ilmus tagakambri lävele Vidriku Jaak, täis tuiskavat hoogu:

— Tule õige ja teeme meiegi paar tuuri. Kõik tantsivad...

— Kas Kustas ka? — hõigati mitmest suust korraga.

— Ikki Kustas kah! Tule ruttu, mammi!

— Mine sa metsa... ei tule mina!... Ei tule!... Võta parem nooremaid!

Kuid juba tõmbasid Jaagu kondised, kuid taltsutamatud kämblad Leena käsivart pidi teiste keskelt välja ja tirisid ta rehetoa kaudu rehalasse, kus surkatants parajasti marulisemas hoos. Kari külanaisi ruttasid neile rüsinal järele, et vana Jaagu nalja kõrval oma silmaga näha ka seda, kuidas ja kellega tantsib Kustas.

Aga võta näpust: tantsis neid seal terve trobikond, tantsisid kõigi õhutamisi ka Jaak ja Leena, kuid Kustas kössitas endiselt pillimeeste lähedal rehalanurgas. Peremees oli naistele ainult luisanud.

Ärgu aga mõelgu see mehetossike, et nüüd, kus meeled nii mitmest asjast juba kiihkvel, see talle siin nõndasama jäetakse. Rutusti pistsid toasttulnud naised mõne saadaval tüdrukuga ninad kokku — ja silmapilk hiljem valgus juba terve kari noort ja vana õrnemat sugu Kustasele kallale.

— Või vanapaar näeb tantsu lüüa, aga noor kükitab nurgas! Õige mul asja! Tantsima ruttu.

Ja enne kui Kustas veel ainustki liiget oleks jõudnud pingutada vastupanule, oli ta juba keset rehalat kõige ägedamas tantsutuhinas, kus väikene Tiltsi Liisi oma paarimehest loobudes tal kahe käega õlgadest kinni rapsas ja kõik oma väleduse kokku võttis, et selle Vidriku „karuga“ ainukest ringikestki savisel põrandal kaasa teha. Kuid juba lähemal silmapilgul leidis ta enese nagu aastase titakese istukil Kustase süles, kes — imelik küll! — ta päris isaliku õrnusega tantsupaaride vuhina vahelt seinaveerde tagasi kandis.

— Tubli, Kustas! — hüüti tantsijate keskelt.

— Vii voodi, vii voodi! — hõikas teine.

— Kõlgusesse! — õpetas kolmas.

Kustas peab aga piiri ja asetab oma kinnipüütud saagi tagasi seina äärde, pingiplangule, tahtes ise selle järele — väikene muie ja pisut nagu punetustki

pruunikskõrbenud näol — tasakesi rehalast välja libiseda. Oota aga, et läheb nii kergesti: enne tuleb tal veel teine samasugune sabin läbi teha; rehala väraval võtab kari naisi ta uuesti heaks ja tõrjub Kustase tõrkjat kogu tantsupõrandale tagasi, kus Tiltsi Liisi asemel teda nüüd veeretama püüab asuda Aljaku Juula.

— Jätke parem, muidu läheb räbalasti! — mõmiseb Kustas toonil, mis naljaks liiga tõsine, pahandamiseks liiga väheütlev. Kuid milleks hoiatus ei mõjunud, seks aitasid paar huupi käeliigutust naistesagarasse silmapilkselt. Löögid need ei olnud, näpistamine kah mitte, aga — mõni kriiskav kiljatus, ja terve rüselev kari põgenes äkki Kustase ümbert, kes astus võiduka muigamisega rehalast välja ning seltsis õuesitsitava poistesalgaga.

— Puudutasid mede memmel ära või? — naeris Leenardi Pärtel, kes oli teiste keskelt ära tunnud ka Maie kriuksumise.

— Küllap seal sattus kämbla ette neid rohkemgi! — ümises Kustas suurustavalt ja äigas käisega üle higistpisarduva otsaesise.

Pillimehed lõpetasid ja osa tantsijaid valgusid mööda õuet jahutust otsima kes sinna, kes tänna.

Vana Jaak salga vanemate meestega vajus majast eemale põldude vahele.

Trobikond naisi ühes perenaisega leidsid uuesti vaikse jutunurga pere tagakambris.

Tiltsi Liisi ruttas Aljaku Juulaga, kelle rõugearmiline nägu punane kui vähk, käe alt kinni hoides üle õue karjakopli poole, omavahel midagi itsitades ja paar korda Kustase poole tagasi vilksates. Kord, kui juhtus nende poole vaatama ka Kustas, näitas Juula hurjutavalt rusikatki, kuid Kustas ainult sülitas murule ja astus rehalasse tagasi, kus koguneti parajasti ringmärgule, alustades venitavalt:

„Üks jahimees läks mee-etsa
see kaasemetsa pool'..."

Tagatoast kostis õue perenaiste lõbusat lõkerdamist, üle kõige jällegi Leenardi Maie kähisev irvitlemine:

— Oleks ta rajaku parem mõnele saba alla toppinud!

Kindlasti ei käinud ka see kellegi muu kui Kustase kohta.

6.

Kuidas ta ka ei olnud, see simman, kuid Jaagu igast liigutusest, igast sammunõksust ja igast sõnakestki, mida siit-sealt rapsas, oli järgmistel päevadel näha ja kuulda, et midagi oleks võinud teisiti olla.

Tõsi ta ju oli, et üle hulga aja küla nüüd jälle kord oma silmaga võis näha, missugune tubli peremees on Vidriku Jaak: Kuidas juba paari ainukese aastaga endistelt Ala-Vidriku põldudelt suurem jagu kive ära koristatud, kraavid võsadest vabastatud ja sügavamaks puhastatud, mahajäetud söödid vilja alla võetud ja ka vanadele põldudele nagu uut jõudu juurde lisatud.

Näinud ja kuulnud olid külainimesed ka seda, et Vidriku Jaak, keda peeti karmiks, isemeelseks ja tihtilugu toorekski, väga mõnus ja ladus võib olla, kui ta parajas tuuris ja kui teda kiitusega natukenegi kõditada, kas või poole sõnagagi tema tööd ja tegu imetleda.

Paistis, nagu poleks Jaagul ühtki saladust ega omalepidamist niisugustel silmapilkudel. Kogu Vidriku tööd, talitused ja toimetused tõi nagu peo peale. Ei salanud sedagi, et ostnud Ala-Vidriku algul ühes põllupanga võlaga, kuid juba möödunud talvel kustutanud sellest viimase. See lubavat nüüd varsti, kui linad ei äpardu, asuda hoonetegi kallale. Need olevat mitte üksi enam liiga vanad, vaid liiga kitsad, sest kui nad ehitati, rehkendatud Vidriku põldude tule-

vane suurus vaevalt veerandi osani sellest, mis see on juba praegu.

Uudiseks vaatajaile ja uhkuseks Jaagule peatuti Vidriku masinatetagavara juures, mis viimastel aastatel siia kogunenud ja mille moodustasid niidumasin, vedruäke ja seemendamisader, ning lisaks veel üks imeloom, mida nimetati reaskülvi-masinaks. See viimane oligi, mille tarvidus meestele kuidagi pähe ei mahtunud.

— Ega's viljatera ometi kartul pole, et ta põllu peal reas peab olema, — arvas üks.

— Võib olla, on niit niiviisi edusam, — arvas teine.

Kui aga Jaak mõlemale vastu vaidles ja ära seletas, kuidas masina tulu seletab „Põllutööleht", mida Vidriku peremees hoolega luges, vangutasid külamehed umbusklikult ainult peaga ja laususid muiates:

— On vist küll paljas vabriku vigur.

Ka supre ja toomasjahu kohta, millest Jaak kinnitas põldudele tulu olevat, läksid arvamised lahku:

— Pane ikki sõnnikut peale, põle siis vaja midagi — arvas Mõimaru Kaarel, seletades, et temal rüga ilma milletagi nii, et ei jaksa hästi kõrt kanda.

Ka keegi teine oli arvamisel:

— Ega's super ise midagi. Paneb maa ainult paremini käärima.

Kõik need ja teised niisugused seletamised olid Jaagule aga ainult ajaviiteks ja jutujätkuks, kui noorte lustist ära väsiti ning aiapõõsa alla, õuemurule või põllupeenrale teiste vanade seltsis puhkama istuti. Kuid ainuüksi selleks poleks ju Vidrikule sugugi vaja olnud simmanit, kuhu niipalju mitme küla rahvast kokku tulnud.

Peaasi, milleks terve see vigur, peitus koguni teisal, nagu mõisteti pärast koduski.

Esimest korda tuli see poolestsaadik avalikuks juba esmaspäeva lõunal perelauas, kus käbe ja rapsakas Ripsiku Maali, Pässu kõhetu kuid töörõõmus

küljeluu, teadis jutustada, et kõik külarahvas eilset simmanit otse taevani tõstnud.

Kas oleks seda juttu ka siis, kui peremeest Jaaku poleks istunud lauas, alustatud just nõndaviisi, — mine tea! Aga ega see peremehe kõrvadest mööda sihitud küll ei olnud, kui Maali teistele nüüd edasi andis külarahva otsuse eilse kohta:

— Justkui mõni pulm!

Ja peremehe kõrvadele täiendas oma küljeluu seletust ka Päss, kui ta selle peale lausus:

— Noo-oh, kui Vidrikul kord tõesti juba pulmad, küll siis alles näevad, kuidas pulmi peetakse.

Kuid edasi läks asi juba omasoodu. Veidi liigagi julgesti. Niipea, kui Pässul hädavaevalt sõna suust lõppenud, seadis Järve Nete, loomu poolest paras paarimees Ripsiku Maalile, kuid kuju poolest märksa lühem ja tüvekam, kogu küsimuse risti-rinna, nii et esialgu terve perelaud põnevil kuulama jahmatati:

— Ilmaaegu see meie noorperemees niikaua venitabki. Just nagu poleks veel aastaid või aega naisevõtmiseks!

Lauda tekkis silmapilk seisakut jutus, sest ühel ja teisel näis olevat kahtlus, kas siin noore peremehe enese kuuldes ei ole korraga liiga kaugele hüpatud. Päss rüüpsis tangusuppi kärmemate sõõmudega, nagu oleks tal järsku hakanud kange kiire, Kustasel kippus nuga leiba lõigates nii paksu kannikat võtma, nagu oleks ta lõiganud hobusele, ja vanal Jaagul lipsas lirtsakas suppi otse hammaste vahelt nina alla laua peale, nagu oleks suutäis suhu järsku ära ununenud, ning terves lauas valitses niisugune muiglev muhelus, nagu oleks Netel keelelt libisenud midagi hullu.

Ning jällegi ei olnud see keegi muu kui Ripsiku Maali, kes esimesena taipas, et just nüüd peab midagi ütlema:

— Ega's see põle ju niisama, et muudkui võta.

— Või veel! — rapsas Järve Nete aga uuesti sõnast. Ning nüüd ei olnud parata enam muud, kui jutulõnga võimalikult kärmemini edasi keerutada:

— Kus sa's sellega. Ega's põle ju nii, nagu popside vahel, et ükskõik, kes ja kellega.

— Mis sääl's ikki. Nagu Vidrikul endal vara vähe, et mujalt vaja juurde otsida. Taha siia keegi muud kui ainult perenaist.

Kustas hammustas kannikast kogemata suurema suutäie kui harilikult, ja vana Jaak surus nina supikausile paar tolli lähemale.

— Eks anna seegi valida, — jätkas Maali arutamist. — Pea tehtud pilla-palla, kaua tehtud kaunikene, ütleb vanasõnagi.

Kuid Nete ei annud veelgi järele:

— Kes teinekord teab, kudas see parem. Näe, Roosna Rein valis: nuusutas ühte, nuusutas teist, kuni omal nelikümmend viis juba turjal. Sai siis ka ühega viimaks akkama, aga sähh sulle: upitavad ja upitavad juba mitu aastat ühtejärgi, aga peenikest peret mitte kuskilgi. Võta pärijat kust tahad!

Nüüd juba leidis ka Päss paraja aja olevat vahele lüüa:

— Mis tal's oo, umbne võihh? — itsitas ta naise poole.

— Mine sa küsi ta käest! — sähvati sealtpoolt vastu.

— Ehk enese enne ää ajand? — sai nüüd ka Kiivati Taavet hoogu, kuid kohe ruttas naine teda sumbutama, hurjutades:

— Näehh, tema kah! Nagu omal vist vähe tegemist oli, enne kui ühe kätte sai!

— No on selle eest aga ka jõmakas! Annab treimist, enne kui sihantse valmis saab! Olgu mina ehk mõni teine.

— Küllap suurus on ennemini vormi järgi, — ruttas nüüd Netet toetama Päss, kuid Taavet ei annud talle alla, vaid kinnitas, et tema arvates ikki sellel kah mõni tähtsus peab olema, missugune on savi ja kuidas seda sõtkutakse.

Lõputegemine meeste vaielusele jäi Taaveti Epu hooleks, kes teiste itsituse saatel sellega toime sai nii,

et mehele küünarnukiga küljekontide vahele mühkas ning tõreles:

— Söö, kuramus, aga ärä aja teistel isu ää!

Jutt oleks lõppenud aga tõrelemisetagi, sest liiga ootamatult puudutatud piinlikust ainest oli sedakorda tarvilikule kaugusele jõutud ja nüüd oli juba igaühel mahti endamisi põhjalikumalt järgi kaaluda, kas selle juurde praegu üldse veel tagasi pöörduda või mitte.

Ajaviiteks nipiti vähe aega sõna siit ja teine sealt, saateks ühetooniline supimuusika: lrrp, lrrrp, lrrrp, lrrrp! Kui viimaks Maali — supiga lõpule jõudes — uuesti ürgas sealt, kuhu ennem pooleli jäädi:

— Ei tää, miks see noorperemees nüüd's kohe nõnna vakka jäi?

Kustas nohises natukene pikaldasemalt ja tegi supiga kiiret, nagu ruttaks midagi vastama. Kuid naised nähtavasti teadsid juba, et temalt oodatavad vastused kustuvad harilikult mokaveerele juba esimeste habemetüügaste taha, ja jätkasid sellepärast omasoodu:

— Vist ikka see eilne õhtu, mis muud! — arutas Nete Kustase eest.

— Võib olla küll. Eks neid olnud seal ju ka palju.. Nagu äksid. Üks virkjam kui teine.

— Ja keda sa võtad või jätad!

— Tiltsi Liidele ikki nagu visati natuke rohkem silmi... mine tea, — jätkas Maali pisikese peatuse järele ja saatis Kustase poole üle laua paljutähendava pilgu. Ei pannud aga tähelegi, et see kaabib puulusikaga juba tühja kausipõhja, kuhu uppunud kuiva kivise põhja peale tema silmadki.

— Ei sellest vist küll Vidrikule saa; liiga pisike!

— Aga ea ing on teisel, — tõrjus Maali Nete arvustuse tagasi, nagu oleks tal tahtmine olnud Liidet Kustase ees pisut kaitsedagi. — Mõnikord pooltosinat poisse kallal — lahmib kõik korda mööda läbi!

Siin märkas aga Taavet, et vana Jaak äkitselt imeliku kärmusega mitu lusikatäit suppi endale

kaussi juurde tõstis, kuigi endine sealt veel otsas polnud, ja ruttas naiste vaielusesse vahele:

— Ing!... Tää, mis selle palja ingega teha, kui pära põle!...

— Või jälle! Ega sinu silm vist muud seletagi kui pära! — sai ta Epult kohe tõreluse, kuid pilk Jaagu peale kinnitas talle veel kord, et seekord ei tohi naisele nii hõlpsasti järele anda. Ja sellepärast kinnitas ta — pilkudega peremehelt toetust otsides — uuesti ning veel tõsisemalt ja kindlamalt, et perenaisel pidavat ikkagi pära olema, sest muidu ei olevatki ta perenaine. Pealegi veel nii suure koha peal, nagu on Vidriku.

— Vaat Aljaku Juula, see juba läheks: mõõda teist eest või tagant, igal pool tükk tüsedat varuks.

Kuid siin nagu oleks vana Jaaku äkitselt nõelatud: poole suutäie pealt klõpsus lusikas lauale, käed silmapilguks masinlikult risti, siis kärmesti taskust tubakakott ja piip, mida asus toppima juba rutates ukse poole. Ning polnud naeratustki laugude vahel, kui uksel silmapilgu peatudes Taavetile vastu nähvas:

— Kustasest teile mõnda naisevõtjat: köidaks talle õige iire sabapidi otsa, võib olla veaks ehk see kuhugi!

Ja enne kui pere ta näolt oleks lugeda võinud, kas selle peale „naerda või nutta“, oli vana Jaak lävelt juba kadunud.

Ei püsinud nüüd kauaks laua ääres enam teisedki, sest Vidrikul oli juba ammuseks viisiks: kui peremees lõunalaualt esimesena üles tõuseb ja välja läheb, jääb pere lõunavaheajast ilma. See sündis harilikult siis, kui loogu ähvardamas piksepilv või kui vaja päästa viljakaari vihma eest. Kui polnud aga ühte ega teist, siis oli juba teada: see on karistuseks selle eest, et peremeest ilmaaegu pahandatud.

Nagu hanekari pidi siis pere ilma kutsumata ja käskimata mõnikümmend sammu peremehe kannul heina ja vilja juurde tagasi lonkima, jalad rasked ja kondid kanged alles ennelõunasest.

Kuid täna? — Mis oli see siis täna? Polnud tõusmas piksepilve ega ähvardamas vihmahoogu. Polnud ette tulnud ka paukumist pere ega peremehe vahel, et oleks, mille eest karistada. Peremehe väike vimm kärsitust hommikul ja ennelõunat, mille pärast keegi ei teadnud endal süüdi, — see ometi ei võinud perele veel karistust kaela tuua!

Õnneks märgatigi varsti, et peremehe tänane ülestõus ja väljaminek ei olnud niiviisi ka mõeldud, sest Jaak ei pöördunud õuest mitte metsaveerde loo poole, kus oli praegu tööjärg, vaid lonkis endamisi mööda põllupeenart viljade vahele. Vaatles siin-seal silmapilgu seisatades tõugu, proovis rukkipõllu juures pea täiust ja sammus sealt edasi kolmnurka vastu piiri laiutuva välja äärde, mille kollakasroheline lainetus kiskus kaasa mitte üksi südant, vaid paisutas Jaaku terves tema olemises.

Polnud tänavugi põhjust siin nukker olla, sest — linal oli jõudu juurtes ja lendu ladvas. Veel paar head nädalat — ja kõik on korras. Võta kui siidi!

Aga siis?

Kas asuda siis selle juurde, millest juttu oli veel eile?

Hoonete kallale?

Seesama küsimusterida puuris Jaagu peas ja kibeles tema südames veel siingi, kui ta kükitas linapõllu äärde kiviahervarre otsa. Siit pöördus pilk viivu tagasi talu südamesse — üle tumerohelise kartulipõllu ja päikese käes läikleva odravälja. Sealt — tihedate ristikheinarõukude vahelt nad paistsidki, need Vidriku inimeste ja loomade surmalemõistetud asulad: nagu kõverakskooldunud pikuti ja laiuti, ühes oma laiguliste samblakatustega, mis neid kõiki oma liigraskusega nagu vastu maad surus. Oli nagu kõigi inimestegi peale vajutanud see raskus, kes elasid ja liiklesid seal ähmaste kühmade vahel, mis sügiskuude pimedamail õhtutel eemalvaatajaile vastu paistsid nagu sagar suuri kütiseid keset uudismaa kingukühma.

Jaagul oli väga selgesti silmis, kuidas peaks seisma seal kõik tulevikus:

Otse kingukühma keskele — praeguse peretoa taha — uus kivihäärber kõrgete akendega, esiküljega vastu lõunat, sinnapoole, kust sirgub tee Laupa alevikku ja edasi kiriku kaudu ka mõisamäele. Kaks kaharat saart on Jaak siia kohale istutanud juba paarikümne aasta eest, selleks, et siit kord tee pöörduks uue häärberi esiõue. Sealt jätkuks tee roheliseksvärvitud kahepoolega värava kaudu veel mõnikümmend sammu edasi, sinna, kus seisab praegune peretuba, kolmejärgulise esiküljega vastu hommikut. Sinna kohta — ainult esiküljega vastu õhtut, uue häärberi hommikupoolse otsa poole, tuleks uus hobusetall ja tõllakuur, mida lahutaks häärberist see tumeroheline tihedate kuuskede ridastik, mis praegu nagu ülearusena varjab peretuba marja- ja õunapuuaiast. Kõik teisedki uued hooned, — rehi, ait ja laut — peaksid nihkuma häärberist eemale, tallist allapoole — pruukosti sihis, lõunapoole praegust õue, mis oma ristati-rästati hoonete rägaga, taras-aiaga ja lõhmuspuudega õueväravas praegu tervenisti varjab vaate Aljakule, kuhu viib ainult väikene jalgrada põiki üle õue ning mööda Vidriku ja Aljaku kraavikaldaid.

Aljaku?! Ah jaa, aga kuidas siis ikkagi Aljakuga?

Ning vanale Jaagule, kelle pilk juba äragi rändas Vidriku piirikraavi taga, kust paistis teine sagar madalaräästaga katuseid üle karjakopli, oli jällegi järsku meeles, et Aljaku — see ulatub ju läbi igast tema arvest. Isegi sellest, kas Vidriku uus häärber peab tulema esiküljega vastu lõunat või põhja, veel enam aga sellest, kas peab saama ta puust või kivist ning kas nihutada Vidriku õuehooneid nende praeguselt kohalt rohkem pruukosti poole või mitte.

Ja siin see nüüd oligi, mille kohta polnud pakkunud terakestki selgust — ei eilne simman, ei peaskihisev mõttekobar pärast simmanit, ei ka tööpere jutuajamine lõunalaual, kus igaüks oli lausunud sõna-

kese, — ainult aga Kustas mitte... Tema ainult nohises, kui teised arutasid Vidriku kõige tähtsamaid tulevikuküsimusi.

Jaagu silmad päris välgatasid jälle, kui ta ahervarreveerelt püsti kargas, juba ammukustunud piibu taskupõhja vajutas ja kõige otsemaid põllupeenraid pidi mäele tagasi ruttas, kus pere ilma peremehe käsuta juba loole asumas. Ta oli — nõnda siis — viibinud linapõllu ääres kauemgi kui hariliku lõunavaheaja...

Aga ka pere ei olnud vahepeal mõtteid laokile jätnud: Samal silmapilgul, kui Jaagu mõtetele otse vägisi end peale surus ehitamistööde uus edasilüke, lokkavast linapõllust hoolimata, nihutas Päss õueväravast heinamaateele asudes end Taavetile nii lähedale, et nende küljed peaaegu kokku puutusid, ja ümises talle kõrva sisse nii tasa, et Taavet hädavaevalt sõnu seletas:

— Küllap' vist ikki sealpool see lugu leos ongi: miks vana Jaak muidu nii imelikult püsti kargas ja linade juurde lentsis, kui Juulat keelele võeti!

— Ja miks Kustas tühjast kausist suppi hoolega edasi lirpis, — lisas Taavet sellele salaliku muigega juurde.

7.

Päevad veeresid ridamisi, nagu ahelik, mille iga uus lüli täiesti eelmise sarnane.

Ikka seesama teadmatus, seesama selgusetus, ja lisaks kõigele veel tundmus, et see kesta võiks aastaid, võib olla — aastakümneidki, kui lasta kõik seista niisama, nagu ta seisab.

Ei olnud pisematki asja arvata, nagu hakkaks see pooltumm kogu Vidrikult ise kord liikuma, kuhu vaja, kui teda ei liigutata.

Kuid kuidas sa teda liigutad, kui temasse ei hakka ükski sõna ega mõte. Oli temaga siis vähe katsutud juttu teha asjust, mis lõikavad otse luusse ja lihasse tervele Vidrikule! Oli temale maast-madalast saadik juba vähe märku antud, kuidas see kõik peaks minema, kui tahetakse saavutada suurimat, mille saavutamine antud olukorras võimalik, hõlpus ja kerge, kuid millest ometi enam kui küllalt, et seejuures täitmist võiks leida ühtlasi ka see, milleks Vidriku Jaak pühaliku tõotuse annud juba siis, kuid ta endale ükskord selgeks tegi, mida tähendab „kuradi mats-molkus" „parunipoja" kõrval...

See viimane oli jäänud Jaagule aga omateada ja pidi selleks jääma ka igavesti, sest — mis mõte on laia ilma ette laotada mõtteid ja sihte, millest ta nii kui nii aru ei saa, kuid millistele rühkimine nii kriipskriipsult kokku langeb kogu Vidriku elu- ja tulevikuhuvidega. Ennem siis juba nende nimel, sest siis

pole kellelgi asja kõõrutama tulla, nagu oleks see ainult vana Jaagu jonn ja muud mitte midagi.

Aga seal ta nüüd on, kõik see asi! Katsu sellele midagi selgeks teha! Tee asjast juttu ühest või teisest otsast, umbropsu või ääri-veeri mööda, otsekeelel või mõistamisi, heaga või kurjaga, — ikka vastuseks ainult mingisugune edasi-tagasi mõmisemine, millel ei sidet ega pidet.

Sealsamas pisteti Jaagu kõrvu viimasel ajal asju, mis kinnitasid valjumini kui kunagi, et: rutta, mees, muidu jõuavad teised sinust ette!

See ei olnudki ju nii väga ammu, kui kord Lõmpsi Märt Laupa kõrtsis Jaagu ees jälle lööpis:

— Ära põrnitse, kurrat, sääl midagi! Mine tää, kudas kord lähäb! Võib olla — saame aja pikku veel piirimeesteks!

Ka see, mille peale Märt sellega sihtis, ei seisnud kuskil seitsme pitsati taga, vaid juba mõni päev varem oli liikunud kõrtsis naiste keskel kõmin:

— Tea, mis sel Aljaku Juulal õige arus: Lõmpsi Sass mõni mees. Nagu lupard!

Aga olgu ta'nd lupard või mitte (lupard oli ta Jaagu teades muidugi!), kuid juba see jutt ise oli niisugune, mis Vidriku Jaagu mitmeks pikaks päevaks rööpast välja viis.

Ei teadnud keegi, mis või mille pärast see on, kuid neil päevadel sai Leena-vaesekene jälle kord enese peal tunda, mida see tähendab inimesele, keda kutsutakse Vidriku perenaiseks juba mitmekümnendat aastat, kuid kelle mees karmilt ja kartmatult jälgib Pauluse sõnu Timoteusele: „Naine õppigu vaiksel viisil kõige alandusega... sest Adam on tehtud esiti, pärast Eva."

Ka tervele muule Vidriku perele sai neil päevil uuesti tuttavaks Pauluse õpetus, mis nagu juba unustusse oli kippunud vajuma sest saadik, kui Jaak oli haamri alt endale saanud Ala-Vidriku talu: „Sulased käsi oma isandate sõna kuulda, kõigis asjus nende meelepärast olla, et nemad ei haugu vastu."

Kuid kes jaksas neil päevil üldse mõista, mis on käsk ja sõnakuulmine, ning mis vastuhakkamine! Läks pere tööle päevatõusul, siis oli see Jaagule juba „keskpäev". Võeti viljapõllul kaar nagu ikka, siis paistis see peremehe silmis niisugune, mis t e m a l unustatud juba sest saadik, kui hakkas vaevalt kaela kandma. Ja sellest siis olevatki, et Vidrikul peret nagu murdu, kuid tööd — ei kuskilgi. Kõik põllu peale nagu surema tulnud!

Nagu aeg arutust annab aga raskemateski asjades, nii lahtus raksuv piksepilv mõne päeva järele ka Vidriku kohal. Ja siis oli päev jällegi nii päikesepaisteline kui iganes võis olla. Leenal, kellest alles paar päeva tagasi ei võinud maailmas olla ühtegi hullemat logardit ega tõpramat sitaseelikut, oli nüüd korraga niipalju tegemist ja vaeva, et vanaperemehe enese lahket ja lustilikku abi talle söömavahedel tarvis läks lehmalautagi. Ja pere — kus mujal jõuab see ühe päevaga rohkem tööd läbi ragistada kui Vidrikul!

Kõigi nägematult ja kuulmatult sündis see pilvituse lahkumine nimelt siis, kui Jaak jällegi oli mõne silmapilgu peatunud Laupa kõrtsis, kus tal juhus oli olnud isegi Aljaku Toomaga mõni sõna juttu vesta. Ja seal oli siis muu hulgas poetunud ka sõna, millest Jaak võis järelduse teha, et Lõmpsi Märdi suurustus alles veel vist üsna nõrgavõitu jalgadel. Sealsamas leidus kohe ka väikene kinnitus tähendatud järeldusele: niipea kui Aljaku peremees kõrtsist kadunud, hiilis salamisi Jaagu juurde Mõimaru Kaarel ja sosistas:

— On see siis ikki päris tõsi või, et Vidrikult varsti pulmi loota?

— Vidrikult pulmi?! Kas jälle taevas seda sulle ilmutanud? — tegi Jaak suured silmad.

— Mis nüüd ikki kohe jälle taevaga, kallis peremees! Külarahvas teeb ju ammu juba kõla, mõtlesin siis sind nähes, et hea küll, ega's küsija suu pihta ju lööda...

— Soo-oh? Ei tää, keda see maailm Vidrikule siis õige valmis valinud?

— Teeb nagu isi ei teaski! — noomis Kaarel. — Isi a'as alles praegu languga juttu...

Jaak naeris suure häälega, milles imestust, rõõmu ja hurjutust segamini. Ja jätkuks lisas voormündrile jällegi salmikese Paulusest, kes juba paari tuhande aasta eest olevat õpetanud:

— Aga põlga ära ülemeelsed ja tühjad vananaiste jutud!

Jaak oli kodus kõige suurema hoolega maha vaikinud Lõmpsi Märdi viimase suurustuse, kuid seda, mis oli poetanud nüüd Mõimaru Kaarel, ei tulnud talle mõttessegi ainult enesele pidada. See oli uudis, mille väärilist mitte alati pole koju kanda. Sellepärast ta ruttaski temaga Vidriku poole, nii kuidas jalad vähegi võtsid, otsis silmapilgu, mil nad kõik juhtusid olevat kolmekesi tagatoas, ja puistas ta siis poolnaljatades lagedale:

— Ma mõtlen ikki seda kurjavaimu külarahvast: ärä teavad sellegi, et mede Kustasel varsti nõu olla Aljakule kosja minna!

— Eks sa kuule! Kes seda's teadis? — lausus Leena Jaagu jutu peale poolendamisi, sorides midagi mahuka mahagonivärvi kapi kallal ja saates lühikese väheütleva pilgu Kustase poole, kes lehitses akna all parajasti Mats Tõnissoni tähtraamatut.

— Mitte ainult, et oleks teatud: tuldi päris küsima!

— Lõmpsi Märt või?

— Kurat: rusikaga lõuge vahele oleks talle käänanud, oleks tema see olnd!

— Kes see's muu ikki sedasi kohe...

— Aga miks sa's arvad, et just Lõmpsi Märt?

— Mudu nõndasama... See raisk ikki räuskab kõik maad ja ilmad kokku.

— Kus sa's nii kindel võid olla, et see ainult räuskamine?... Minu käest päris üsna lähedalt inime kohe... ja päris tõsine mees...

Võib olla, oleks Jaak lõpuks ka väljagi öelnud, kes see päris oli, kui mitte veel Kustas suud poleks lahti teinud. Võta teda kinni: teinekord oskab, kui temast juttu tehakse, poolte päevade viisi suu pidada ja ainult nohiseda, aga nüüd rapsas juba enne, kui temast veel midagi oleks kõneldudki:

— Mingu nad p..se oma targa jutuga, need lähedased ja tõsised!

Tõmbas oma töökange käega kaks risti päeva ette, mil Punik teist korda pulli juures käis, ja tegi toast minekut.

Ja mis mõte oli nüüd Jaagulgi veel edasi kõnelda!

Ta tegi seda alles mõni päev hiljem, kui juhtus jällegi üks kolmekesi-silmapilk. Kustas parandas peretoas kruvipingi juures vikativart ja Leena seadis parajasti pähe kirjut sitsirätikut, kui Jaak juttu alustas:

— Ah lähed siis Aljakule või?

— Joosen ärä jah. Kotikanga suga hädasti vaja... viivad viimati jälle ärä. See ju küla peal seisabki.

— Ei tää, kas Juula kah kodus peaks olema või?...

— Kus ta's ikki nüüd tööpäev...

— Päris retse tüdruk see Juula.

— Mis tal's ikki viga.

— Ei tää, kas Kustas talle tervisid kah saadab või?

— Minuga nuüd's... Kaugel ta on: eks lipsaku mõnikord isi aia taga ärä!

Nende sõnadega tegi Leena kähku minekut ja jättis Vidriku kaks peremehepõlve omavahele. Vaadaku ise, kuidas selle jutuga hakkama saavad. On ju temagi omal ajal siia toodud päris juhuslikult, — Taganõmme Leena asemel oleks Vidriku perenaiseks võinud niisama hästi olla ka keegi teine, kellel 1000 rubla kaasavara siia ligi tuua! — ja ei saanud ta sellepärast ka tulevase perenaise küsimusest nii tõsist asja teha, kui tegi nähtavasti Jaak. Hakka siis nüüd ennast siia vahele toppima, kui selgesti näha, et ühe poolt olles pead astuma teise vastu.

Õigust öelda — ei saanud temagi Kustasest hästi aru. Miks ei võiks see lõppude lõpuks olla kas või Aljaku Juulagi, kelle ta kord Vidriku perenaiseks toob? Ilus ta ju pole, — rõugearmid näos rikuvad palju, — aga või siis Kustaski parem! Tema jaoks tüdrukut enam kui vaja: tööd teha ta oskab ja jaksab, lapsi kanda ja ilmale tuua — nagu teisedki. Muu — küllap see tuleb tagantjärele iseenesest, nõndasamuti, nagu tuli Tagametsa Leena ja Vidriku Jaagu vahele, kelle keskel kõik joonde aeti otsekohe, ilma et kumb kumbagi enne oleks tunnud või näinud. Aga Kustasele seda ütlema minna, peale ajama hakata, kui näha, et asi enesele vastu karva, — seda ei tahtnud Juula mingi hinna eest. Ta teadis ja tundis juba enesest, kui mõru see maitseb hingele ja südamele, kui mõnikord vihaselt sulle näkku karjutakse, et — pole võtja sind valinud! Tehku noored paremini ja — valigu ise; siis pole pärast sajatamist kellegi muu kui iseenese peale.

Kaugeltki nii lihtsalt ei saanud sellest üle aga Jaak, kelle hinge külge oli tuhandete köidikutega kinnitatud mitte üksi kõik see, mis puutus Vidriku talusse, vaid ka kõik see, mis puutus Vidrikute sugukonda. Nagu mingi nägematu vaip olid need sidemed pununud tema südame külge, kuhu peale oli kirjutatud: just nii peab see sündima, kui tahad olla Vidriku Jaak, aga mitte teisiti!

See kiri oli juhtinud siiamaani kõike, mis Vidrikul tehtud ja toimetatud. Tema käsul tekkis talu siia kivi- ja kännustikku, tema käsul rühmati tööd, et koolitada lapsi, tema kihutusel liideti Vidrikuga Ala-Vidriku maad ja majad, ning tema käsk nõudis ka seda, et siia kuuluks kord Aljaku ning et siin sünniks veel muudki, mille üle oleks asja imestada isegi Laupa parunil!

Ja Leena mineku järele oli Jaagu mõtetel sellepärast rohkem kui tegu, et haarata kärmesti uue pideme järele, midapidi juttu edasi viia ka nende kahe vahel.

Veel enne aga, kui see leitud, kostis kruvipingi juurest, kus kopsimine vanapaari kahekõne ajal oli muutunud järjest ägedamaks ja tugevamaks, äkiline vandumine:

— Kurr-radi saatan!

— Tohhoo-säh! Kus ta's on õige? — püüdis Jaak naljatada ja astus kruvipingile paar sammu lähemale. Juhtunud ei olnud nähtavasti midagi iseäralikku: lõhkenud oli ainult vikati vars pulga kohalt, mida Kustas käepideme kinnituseks sinna sisse tagunud. Ime, kuidas siis see tühine asjakene teda nüüd nii hirmsasti võis ärritada. Ärritatud ta aga oli, sest vastuse asemel vilksutas Kustas Jaagule ainult vihase pilgu ja viskas vikativarre kolinal pingile.

— Ah sääl või? — katsus Jaak uuesti naljaga poja viha vaigistada, kuid nüüd juhtus midagi, mis ehmuma pani isegi Vidriku Jaagu, mehe, kes tõsisemail silmapilkudel alati nii kindel ja kohkumatu.

Kustasel tõmbus järsku pingule iga liige, tema tömbak keha ajas enese Jaagu ette ähvardavalt sirgu ja silmadest purskas hoog niisugust lõõska, et selle kuuma juga märkas isegi Jaak, tundes, nagu puuriks see pikuti ülevalt alla läbi kogu tema keha. Ja enne veel, kui ta mahti oleks saanud mõeldagi, mis tulemas, paukus Kustaselt nagu laeng toa madalate seinade vahel:

— Sääl jahh!!

Jaagu ette põrandale pudenes laest tükikene lahtist lubjapuru.

Vanast tiksuvast tunnikellast peretoa tagumises seinas kõmises midagi vastu.

Kärbesteparv pere söögilaualt pahvatas hirmunult lendu.

Jaagu enese silmade ees aga välgatas, nagu oleks sel silmapilgul terve tuba segi põrunud raksatusest, mis siia sisse lõi, ja täis puhkenud mingit sinakaskollast virvendust silmade ees.

Midagi surus rusikasse tema käed, väänas jaheda pigistusega tema südant ja sundis teda liikvele, kuid sealsamas hoidis justkui mingi halvatus teda kinni sealsamas paigas, kuhu ta seisatama oli jäänud enne silmapilku, mil see kõik sündis.

Alles siis pääsis ta liikuma, kui kostis lävelt Kustase viimane tümpsuv pastlasamm. Pööras enese ukse poole, surus käed püksitasku ja litsus ühteainsasse lühikesse nüüdesse kokku kogu oma üllatuse, arusaamatuse, ehmatuse ja ähvarduse, mis tõotas kurja mitmeks järgnevaks päevaks:

— Kus mul veel kurradit!!...

8.

Sel õhtupoolikul Vidriku pere Jaaku enam ei näinud.

Teati väga hästi, mis see tähendab, sest niisugust lugu oli ette tulnud varemgi. Nimelt siis, kui peremehega kodus või väljas oli juhtunud midagi, mis mattis tema hinge nii, et seal isegi vihale enam tarvilikku ruumi ei olnud.

Siis heitis Vidriku Jaak tagakambrisse kapi taha sängi, pani käed üle pea kuklataha kokku, toetus niiviisi poolrootsakil päitsi otslaua serva najale ja — häda siis, kui niisugusel silmapilgul tema näole juhtus sattuma keegi, oma või võõras, kelle vastu Jaagul kas või pool sõnagi kipitamas hingel.

Nagu lõukoer hüppas ta siis kapi tagant välja ja ladus lagedale kõik, mis muidu ütlemata hoitud ja ehk ütlemata oleks jäänudki, kui ajal aega oleks olnud selle peale sammalt kasvatada.

Perel oli seekord selge, mis tormi toonud. Juba Kustase iga samm ja iga muu liigutus rukkipõllul, kõnelemata seitsme sammu taha kuuldavast endamisi nohisemisest, andis ära, et noorel peremehel vanaga kodus midagi ees olnud. Ja pealegi teadis Räpsiku Maali selgesti kuulnud olevat peremehe ja perepoja vastastikust vandumist peretoa poolt, enne kui noorperemees kodunt põllule ilmus.

— Homme tuleb vist halba ilma, — tähendas Ripsiku Päss õhtul vihkusid hakki seades mõistamisi.

— Ei tää, — mõmises Kiivati Taavet poolkahtleva küsimisega.

— Kas sa's pilvi ei näe?

— Just nagu oles' vähä jah.

— Või „vähä"! Eks vaata toa kohale!...

— Ah toa kohale või?

— Päris mürakas ju, mis sealt tõuseb!

— Vist tõuseb küll... Aga nõnna imelikult... vastu tuult...

— Eks sa's tea, et müristamisepilved ju alati vastu tuult.

— Seda'nd küll, aga... Hommikupoole oli ilm alles nõnna ilus ja selge...

Sellest jutust teadsid kõik, kes seda kuulsid:

Järgmistel hommikutel ilmugu Vidriku pere tööle vähemalt tund varem kui muidu ja lahkugu lõunalaualt põllule kohe, niipea kui peremees lusika viimaselt suutäielt visanud...

Kes aga midagi ei teadnud arvata, vaid vähematki paha aimamata otse „hundi suhu" sattus, oli perenaine Leena, kellele juba saatus peale pannud, et ta igakord vastu pidi võtma kõige kangemad hoobid.

Aljakult tulles tormas ta soaga otsekohe tagakambrisse, kuid vaevalt sai ta hakata seda kapi otsale sirutama, kui juba pilk riivas Jaagu kurjakuulutavat kogu voodis. Midagi torgati talle südamesse ja jalul vaaruma lüües jahmatas ta kaks lühikest sammu tagasi.

— Juba jälle! — sai ta mõelda, tundes uut valulikku pistet rinnus, kuid kõigeks muuks oli juba hilja. Põgenemine oli lootusetu, sest ukseni jätkus vähemalt veel sammu kolm, — kogu kapi taga seisis voodi ees aga juba ähvardavalt püsti.

— Näehh!...

— „Näehh" jah!... Vaat nüüd on see sul käes!

— Heldene taevas, mis sa ometi jälle kisendad! — lausus Leena toa keskele tardudes, hääles kohkunud värin.

— „Mis sa kisendad?! Mis sa kisendad?! Küsi seda enese käest, saatana-nahk, „mis sa kisendad“!

— Issand jumal, ma pole sind puutunud ju sõnagagi!

— Sõnagagi puutunud!... Vaat' et oma enese kodus küüntega näkku ei karata, ja veel „sõnagagi puutunud“!

— Kes sulle's kargas?

— Küsi Kustase käest!... See tilli-titake ripneb ju juba kolmekümnekuuendat aastat sul nisa otsas!

Jaagu hääl paisus iga uue sõnaga järjest metsikumaks ja ähvardavamaks, kuid Leenale oli tema kähisevast kisendamisest siiamaani selgeks saanud ainult niipalju, et asi mingisugusel moel pidi puutuma Kustasesse. Ja níisugustes asjades oli alati Leena see, kes Jaagule pidi vastust andma. Oli selge, et sellest pääsemist pole ka nüüd, ning mureks oli Leenale praegusel silmapilgul ainult veel see, et maailm sellest palju kuulda ei saaks, mis Vidriku omade vahel jälle lahti. Nii oli ta iga tüli ja pahandust, suurt ja väikest, siia tuhmide tubade ähma sumbutada püüdnud juba ligi neli aastakümmet järgimööda, ja ka nüüd oli tal sihiks ainult see, kui Jaaku vaigistavalt manitsema ruttas:

— Häbene ometi inimesi!

Kuid asjata:

— Vaat seda lõuguta sinna, aga mitte siia! — kisendas vanamees vastu ja näitas käega sinnapoole, kus töötab Kustas rukkipõllul.

— Hullvaim, kas sa's inimesehäält änam ei oskagi.

— Inimesehäält! Inimesehäält! Kes on siin majas kunagi kuulanud inimesehäält!

— Ega's kisendamine kah aita! — püüdis Leena edasi taltsutada.

— Jäta oma lämmutamine!

— Küll on ikki inimesel ka sõnad !

— Sõnad, jah, m i n u l on ikki „sõnad“, ega teistel pole neid kunagi. Teised kõnelevad alati inglikeeli.

— Kes need teised siis niiviisi kisendavad, kui sina!

— Lõuad, lurjus! Sinu sandisoolika vaim see just ongi, selles kohioinas!

— Jessuke, küll on aga inimene!

— No kohioinas kindlasti mitte! Neid mõistab sünnitada ainult sinusugune.

— Minusugune või sinusugune, kes seda nüüd teab...

— Vaat mina tean. Vidriku tõug on teistsugune.

— Egas minagi seda „tõugu" mujal pole otsimas käind.

Tekkis silmapilk vaikus, mis oli tõenduseks, et kõige hoolimatum ja taltsutamatum osa Jaagu vihavalingust seks korraks on möödas. Teine järk oli juba kraad taltsam, ja Leena hääl selle kõrval kõlas juba raasukese tugevamini.

— Inimesehäält! Kurrat, niisugusele tähendab sul midagi inimesehääl!... Olen mina vist vähe inimesehäält kõnelda katsunud, et oleks juba ammu aeg Aljaku pool asjad selgeks teha.

— Mis sinul's seal selgeks teha. Eks see Kustase oma asi, kus ja kunas.

— See on Vidriku asi, aga mitte Kustase!

— Kudas ta's Vidriku rohkem.

— Sellepärast, et Vidriku on enam kui kaks korda nii vana kui tema ja saab sada korda nii vanaks kui Kustas!

— Aga inimeste jaoks ta on ju ikki, olgu see sina või Kustas.

— No-jah! Seal see nüüd ongi! Eks ma öelnd: kunas mina ikki midagi tean. Aga Kustasel, sel on ju päris jumalasuu peas.

— Mis ta'nd jumala suu või... ehk ta ole ju sinu laps nõnnasamuti kui minu, ja...

— Minu laps... Siis kuulaku ta mind!

— Ega siis vägisi ju kah midagi... Eks ta vali ikki omale, kui ta kord kedagi valib.

— Omale jah, omale!... Kes m i n d laskis omale valida! Valiti V i d r i k u l e, aga mitte „omale“!

— Võib olla, olekski parem olnud, kui ka s i n a omale oleks valinud! — lausus Leena tasemini, kuivatas põllenurgaga silmipursanud pisaraid ja läks toast välja. Silmi tungis uut niiskust, kurk nagu mattus millestki kibedast.

Vana Jaak oli nüüd jälle üksi.

Ka tema silmi kogunes äkki teistsugust läiget, kui oli olnud seal veel paari silmapilgu eest. Ta komberdas ühest toanurgast teise, ilma et isegi oleks teadnud, milleks. Hakkas närvlikult piipu toppima, kuid leidis, et see oli alles täis. Tahtis seinalt naela otsast pühapäeva-kaabut võtta, kuid nägi, et oli selle vahepeal juba pähe pannud. Sammus ukse poole, kuid pööras järsku tagasi ja läks uuesti akna alla, kus oli seisnud ennegi. Tool, mis sammul ees, kolises saadud jalahoobist kaugele teise nurka.

Eemalt puude vahelt, üle karjakopli võsastiku, paistsid Aljaku hooned. Need olid juba sama vanad ja kössis nagu Vidrikulgi, sammaldunud õlgkatus paikamistest laiguline. Missugune paras aeg oleks nende üle mõista varsti sama kohut, nagu aastate eest Ala-Vidrikugi omade üle! — sähvas Jaagule jällegi korduvalt meelde. Siia, Vidrikule, võiks need ehitada sellevõrra suuremad ja nagusamad: häärber vähemalt seitsme toaga, tall kaheteistkümnele hobusele ja tõllakuuriga, ning kõik muudki, nii kuidas uuele Vidrikule vaja... Karjakopli vastu Aljaku piiri võiks muuta samasuguseks põlluks, nagu on piiri tagagi, ja siis suruks mõni sild ning truup üle piirikraavi varsti unustusse igasuguse mälestuse kahe talu endisest lahusolekust. Valla- ja kohtumaja kirjades võiks see vahe ju püsida, ühe peremehe all poleks sellest midagi.

Kuid... siin ta nüüd seisis, see kivi, otse keset teed: Kustas!

Jaak astus akna alt ära ja viskas enese uuesti sängi. Jalul olles oli hakanud halb ta südame ümber ja sealt valgus see laiali üle kogu keha, kõigisse luu-

desse ja liikmetesse. Isegi Kustase nimel oli praegu mingi lääge maik ta keelel.

Sealt tuli Jaagule äkitselt pooljuhtumisi meelde simman, mida peeti Vidrikul paari nädala eest. Eks teadnud ju Jaak väga hästi: see pidi olema peegel, nii hea või halb kui ta ka oli, mille läbi kas või seljatagantki oleks saanud juhtumisi mõnda pilku poetada südamesse, millest juba paar aastakümmet ei olnud kuuldavale tulnud ühtegi selgemat sõna. Kuid Jaagu teades oli see ettevõte kukkunud tühja, sest — ei olnud ju midagi silma hakanud ka seal. Inimesed olid ainult näha saanud, kuidas Vidriku noor peremees kössitab seinaveeres pingil ja tossutab ajalehepaberist keeratud plotskit. Nüüd nagu iseenesest tuli aga Jaagule korraga meelde see isevärki esmaspäevalõunane jutuajamine perelauas, kus Ripsiku Maali — või kes ta oli — arvas simmanil näinud olevat midagi, mis sugugi ei olnud nii tühine ja tähtsusetu. Vist oli see nii, nagu öeldi, et Vidriku perepoeg visanud silma... Tiltsi Liisi peale... Jah, ehk ju olnudki, tõesti!... See oli ju ometi Tiltsi Liisi, see lõkats ja hirvhammas, kes kriuksus ja rabeles kord Kustase süles?.. Aga Aljaku Juulat — seda kõditati ainult kämblaga kõhu alt, nii et tüdruk vaesekene — suudsilmad häbi täis — peretoa juurest päris võssa pidi põgenema!... Mine tea, ehk siis ometi...

No kurat, vaadaku ta lontrus! Ärgu arvaku, et Vidrikul midagi sündida lastakse uisa-päisa!... Siin on ohjad alles Jaagu käes!... Tiltsi Liisi?!... Mis on üks Tiltsi Liisi? Mis ta enesest õige arvab? See niudard?... Mõni närune sajarublane — ja see on kõik, mis ta jaksab Vidrikule kaasa tuua. Kas Vidrikul omal sellest puudus?! Mitte mõnda edevat tühipaljast tüdrukurakatsit, vaid maid ja maju on siia vaja, ja need tuleksid ainult Aljaku Juulaga.

Siinsamas rabas Jaagu mõte kohe uue küsimuse: Kui tõesti Tiltsi Liisi, mine veel tea, kes niisugusel puhul siis Aljakule?... Kes võib kindel olla, et see järsku pole keegi muu kui Lõmpsi Sass?! Selle

kasimata suuga suurustaja närune võsu?... Soo, ja siis alles oleks!... Nüüd ometi veel eemal, aga küllap ta siis jõlgub igapäev oma paar korda Aljakul ära, siia otse Vidriku Jaagu nina alla oma lõugu lõugutama!

Nagu tuulispask oli Jaak sängist uuesti liikvel, kargas püsti, tormas kööki, kus talitas Leena, ja müristas ukselt tema poole rusikat võngutades, mitte väljagi tehes sellest, et köögis peale perenaise askeldas veel teenija Elsa.

— Aga seda ma sulle ütlen, et kui see ükskord ei parane, siis ärgu ta kohioinas mõelgugi, et kord ise Vidrikule peremeheks pääseb! Eks saab siis näha, kellele keda vaja!

Ning enne kui Leena oleks saanud suust veel sõnakestki, oli Jaak tagakambris tagasi. Oli kuulda ainult kahe ukse paukumist järjestikku ja, natuke hiljem, voodi nagisemist, kus viskles peremees, vahetevahel ohates ja endamisi ümisedes.

— Issand! — mõmises teenija — Elsa iseeneses, näost kahvatukskohkunud, nagu kollakaksluitunud lubi.

— Ärge kuulake kedagi, vanamees jaburdab teinekord niisama!... Ei tea, kes ta täna rööpast välja löönd! — rahustas Leena teda emalikult, lisades mõne silmapilgu järele poolpaluvalt veel juurde:

— Hea oleks, kui sellest suuremat laiali ei läheks!... Juhtub mõnikord ju igal pool midagi...

— Kellele mina seda nüüd! — vastas tüdruk kaastundlikult.

Rohkem nende vahel sellest kõnet ei olnud, kuid ega see vaatajale nägematuks jäänud, et perenaise peas terve õhtu kõik segi ja laokil. Ei hakanud enam ühessegi talitusse tema käsi nii kindlalt, nagu harjutud nägema seda igapäev. Ja kuhu hakkaski, seal käis õnnetus õnnetuse kannul: köögis kukkus kauss käest, sahvris pudenes piimapütt riiulilt, leivapätsi pooleks lõigates oli näpp noa ees ja üle läve välja rutates oli uksepakk nii kõrge, et varba selle vastu veriseks ko-

mistas. Just nagu oleks ta alles esimest päeva Vidrikul liikumas, kohmetu ja harjumatu, võõras ja võhik.

Õhtul, kui pere põllult koju jõudis, märkas seda igaüks, et Leena otsekui tuigerdaks köögis ja õues, laudas ja aidas. Polnud nagu enam inimenegi, kes alati nii retselt ja rahulikult toime saanud iga töö ning toimetusega.

— Perenaine täna haige või? — küsis Ripsiku Maali imestunud kaastundlikkusega.

— Saa suurt aru veel kedagi, aga...

— Näost paistab küll, et päris otsas nagu.

— Pea nagu ainult valutaks natukene.

— Lööb viimati midagi juurde?

— Mis ta'nd ikki juurde... Mõnikord muidu on ise sihuke.

— Oleks võind ju ka koju omale abi kutsuda, kui alv akkas.

— Oh, pole kedagi... Elsa ju kah ja...

Peretoas söögilaual pudenes ainult mõni üksik sõnake, sellest hoolimata, et vanaperemees sealt puudus nagu põllultki ja ka noort polnud veel näha.

Kustas oli meeleldi valvanud silmapilku, mil polnud nägijaid-kuuljaid, ja pöördunud aita, kus askeldas Leena jahukoti kallal.

Seal kuulis nüüd siis ka Kustas, toetudes tummalt viljasalve najale, mis kodus vahepeal juhtunud, kuidas siin kõneldud ja ähvardatud. Ning sai tagasihoidliku paluva manitsusegi, et peaks ikka ükskord katsuma selles asjas kuidagi otsale saada. Ega siis Juula ju polegi see viimane, ja mine veel tea, mis vanamees muidu võtab teha. Ähvardus on ähvardus, aga vana Jaagu kanguse juures... võta kinni, mis säält kõik tuleb. Saaks asjad ühele poole, annaks ehk ka talu juba kätte ja... vana ta ju on juba, kauaks tema veel ikki.

— Ah mina olen siis narts või? — sai äkki sõnakaks Kustaski, kui Leena oli lõpetanud.

— Mis nüüd narts, aga...

— Soo-oh, ei tea, mis see siis õige on? Kurat ja põrgu! Olen mina vist veel vähe siin orjanud — ennast ja teisi, ja nüüd tahetakse veel selle üle kah käskija olla!? — tümises Kustas rusikaga pahemale rinnale näidates.

— Kes käskis Leenit? Kes Peetrit?! Aga mina just kui minul poleks nõndasama hing sees, nagu neilgi!...

— Ära nüüd sina kah kohe sedaviisi! — manitses Leena. — Karjub just nagu Jaak'ki. Ja egas temagi sellepärast ju halvasti...

— Ah hästi või? — sähvas Kustas peaaegu kisendades.

— Vidriku pärast ju temagi... nagu mindki kord siia toodi...

— Pistke p..se oma Vidriku, kui selle eest hinge hinda vaja! — põrutas Kustas vihase hoolimatusega ja kadus aidast.

Jahumatt Leena käte vahelt pudenes kolisedes põrandale. Leena ise nõtkus nõrkedes jahukoti najale põlvili, surus näo käte vahele põlle sisse... ja tükk aega kuuldus aidas ainult ahastuslikku nuuksumist:

— Halastaja jumal!... Mis olen siis mina kurja teinud?! Nagu kajakatekari on nad nüüd kõik minu kallal!... Aita ometi sinagi mind, et ma ainult teaksin...

Kuni tuli viimaks Elsa, kes märganud perenaise puuduolekut esimesena, puudutas teda tasakesi õlast ja püüdis teda jalule upitada:

— Mis sa ometi nutad, perenaine!... Ära nuta!... Tule ära tuppa! Tule nüüd!

Leidis temagi silmanurgast rätikuservaga pisarakese...

9.

Kui järgmisel varahommikul Vidriku pere end tööle asutas, siis oli juba ette selge, et see ei sünni ilma märatsemiseta. Suurem jagu tööleminejaist olid siin kõik kauaaegsed olijad ja teadsid väga hästi, kuidas siis sünnib, kui peremees mõnel söömavahel majast välja pole ilmunud. Olles niiviisi ette valmistatud sellele, mis tulemas, püüti igapidi ära hoida, mis nurisemiseks võiks põhjust anda, kuid kes saab võimatut võimalikuks pöörda!

Vara küllalt oli kõik pere õues — ja siin ei saanud kaJaagutaoline peremees enam midagi ette heita. Kuid leidus küllalt teisigi asju, kuhu hamba sisse võis lüüa. Mehed, kes lõikasid õuel vikateid, pidid aru andma, miks see töö juba ära polnud tehtud õhtul. Teised, kes kinnitasid vikativitsu, pidid vastama küsimusele, kas ei tahaks nad enne tööleminekut vast veel linna minna koguni uut vikatit ostma! Naised, kes kohendasid ripakilehargunud pastlarihmu, said võtta näägutamisega, et vanasti pastlaid jalga seatud ikka üksainus kord söömawahe kohta. Ja mis ka muud kuskil ei tehtud või toimetatud, — kõikjal oli Jaak kohe juures ning mõistis selle üle oma virisevat kohut.

Vastamine ja vabandamine niisugustel puhkudel oli tarbetu, sest oli teada, et sellega valatakse ainult uut õli loitvasse tulle. Imelikul kombel leidus aga s e l hirmuga-oodatud hommikul ometi üks, kes otse-

kui üle öö näis olevat maha matnud kõik oma endised harjumused.

Kes oli enne kunagi näinud või kuulnud, et Kustas, see Vidrikupere kuulus vaikimiskangelane, üksainuski kord ilmaaegu oma suu oleks avanud. Harvem kui vaja tegi ta seda isegi siis, kui temast või temaga kõneldi, temalt midagi küsiti. Kuid täna: just nagu saatan teisele korraga sisse pugenud. Vaevalt saab vana Jaak siin või seal poetada sõnu, kui Kustase oma sellel juba vastas! Ning alati kihvtisem kui esialgne ja õrritavam kui kellelgi kasulik. Otse jahmatusega jäi pere kuulama aga siis, kui Kustas Jaagu näägutamisele, et jumal teab, mis pidu seal põllul eile õhtupoolikul õige peetud, kui tööd ainult tikuga otsida, järsku vastu salvas:

— Eks või ju tantsida kah, kui peremees kodus päisi-päeva ajal tiritammi ajab!

— Mis kuradi räuksumine see on, lontrus! — prahvatas vana Jaak müristades.

— Ega's käbi kännust kaugele kuku, — seletas Kustas rahulikult, pruunikskõrbenud näol kihvtine muie, võttis taskust tubakakarbi ja paberipalakese ning hakkas sellest endale plotskit keerutama.

— Tööle kasi, saatanas! — kargas Jaak talle nina alla ja lõi karbi Kustase näppude vahelt murule. Eksis aga rängasti, kui lootis teda sellega taganemisele sundida. Nagu kange paindumata tüvi ajas ta enese Jaagu ette sirgu, sammugi paigalt nihkumata, puuris oma tugevate ripsmete vahelt õhkuvad silmad Jaagu omadesse ja sähvatas:

— Selle võtad sa maast üles, vanamees!

— Kurr-rat! — kähises Jaak vastu.

— Selle võtad sa üles!! — põrutas Kustas temast üle.

Tööpere, kes asja algust tahtmatult pidanud pealt nägema, hakkas sõnatult õuest põllule valguma.

Lauda poolt ruttas tülitsejate poole perenaise ärritatud kogu.

Jaak surus enese veel ähvardavamalt Kustasele lähemale, nii et nad rind-rinnas ja nina-ninas peaaegu juba kinni, kui ei saanud oma paisuvast rinnast kuuldavale muud kui põlastava lällituse läbi nina juurde:

— Hõhhh!

Samal silmapilgul lükkas Kustase raudne käsivars ta enesest ettevaatlikult eemale:

— Taltsuta ennast, vanamees, ma pole mõni koer!

— Ja mina olen! — prahvatas Jaak vastu. — Kas mina olen su koer?!

— Ole sa mis sa oled, aga tea, et ka m i n a olen midagi!

— Kohioinas!

— Minu pärast kas või see! Täkuks Aljaku litsiturule ma sulle kindlasti ei hakka!

— Ja niisama vähe kõlbad sa Tiltsi Liisi asja hautama!

Kustas sülitas järsult läbi suitsupigiste hammaste, pööras põlglikult selja ja astus teistele põllu poole järele, rasked sammud täis tüsedat erutust.

Leena, kes selleks silmapilguks parajasti kohale jõudis, oli siin juba täiesti ülearune.

Nüüd oli siis ka maailm lõpuks kuulnud, mis Vidriku omadel üksteisele öelda. Rida muigavaid nägusid kandis „saladuse" alguses Vidriku rukkipõllule, ja ei võinud takistada enam ükski vägi — seda sealt juba järgmiseks päevaks küladesse laiali valgumast.

Mis edasi sünnib, oli Jaagule lähemal silmapilgul samuti selge:

Kõik läheb, nagu ta minema peab! Ei ole Vidriku Jaagul nüüd enam ühtki sidet ega pidet, mis siin veel midagi juhtida aitaks. Kõla, mis — võib olla juba homme päev — viib Aljakule Vidriku õuel öeldu, ei kustuta enam inglidki taevas. Ja rumalam kui rumal oleks Jaak, kui ta veel unistada tahaks sellest, et kõige juhtunu järele ometi mingi imetegu võiks sündida,

mis need kaks talu kõigest olnust hoolimata kunagi kokku liidaks. Ja nõnda siis — muudkui kriips peale kõigele, mis juba ligi kolm aastakümmet salamisi põues kantud! Parunipoja rusikahoop näkku jääb selleks, mis ta oli. Ja Vidriku selleks, mis ta on...

— Saite nüüd kätte, mis tahtsite! — kuuldus perenaise haugutus Jaagu seljataga. See ärkas ainult esimesest silmapilklikust enesele aruandmisest ja ei vastanud midagi. Vaatas Leenale ainult kaeblikult otsa, nagu oleks kogemata purustanud mingi kõige kallima väärtuse, mille eest nüüd kannatlikult vastu peab võtma kõige karmimagi noomituse.

— Toas ei võinud oma asju seletada, raisad! Inimestel poleks nagu häbi raasugi!

Jah, nüüd taipas ka Jaak ise, kui pöörane see kõik olnud. Mis võis aga tema sinna parata? See hakkas ju juba eile õhtul, sellest ilmsüütu pisikesest kõnelusest peretoas kruvipingi juures. Mis jäi seal siis üle? Seda ilma milletagi rahulikult ära kannatada, vaikides alla neelata, — no-noh! Siis poleks ju olnud Jaak enam Jaak, Vidriku peremees, kui ta oma kodus kätte annab voli enesele niiviisi näkku karata!

Ja täna? Mis puutus see täna üldse Kustasesse? Nagu ei teaks ja tunneks Vidrikul igaüks juba ammust aega, missugune on Vidriku Jaak! Ainult kärsitu mõnikord, võib olla ka üleliiga, aga kelle küljest see tükki kisub. Tigedatelegi peremeestele ei keelata õigust teinekord sajatust sadada lasta sinna, kuhu teda vaja pole, sest püha Peetrus ütleb ju selgel sõnal: Teie, sulased, kuulake kõige kartusega oma inimeste sõna, ei mitte ükspäinis heade sõna, kes järele andvaid, vaid ka tigedate sõnu! Vidriku Jaak pole aga ometi kellegi tige, ja siiski tuleb tema enese lihane poeg, kellelt kiri nõuab ainult alandlikku meelt, ning asub terve pere nähes ja kuuldes jultunult tema pead rõhuma!

Ei, õigus olgu Jaagul, otse kohus — panna hammast hamba vastu!

Aga kuidas seda Jaak endale praegu ei kinnitanud, — mingi hirm, peaaegu kohkumine imbus temasse kõige ees, mis sündinud.

Seal ta nüüd läheb mööda põllupeenart, see tömbak tüvi, ümmara, tõmmukskõrbenud näoga, tummalt ja endamisi nagu alati! — saatis Jaak Kustast mõne silmapilgu oma mõtetega, kuid polnud enam ei kõrvetavat pilku kulmude all, ega ka seda kindlat rühti kehas, mis siis, kui nad seisid rind-rinnu siin õuemurul, kogu tööpere nähtaval ja kuuldaval. See Jaak, kes seisis siin praegu, oli ainult nagu vari veel endisest, lõdev ja löntske, kel vaja jõupingutust sellekski, et end siin veel püsti hoida...

Sealsamas leidis Jaak oma mõtte juba rabelevat küsimuse ümber: kas pole see olnud üldse üks suur ja saatuslik eksitus, mis talle seniajani koguni teissugusena näidanud seda turjakat teekäijat Vidriku radadel? Sundinud teda pidama väikeseks ja väetimaks enese kõrval, tuimaks ja tummaks, süngeks ja süttimatuks? Kust mujalt kui Vidrikult ja Vidriku Jaakude põuepõhjast võis pärit olla see'gi, mis juba eile õhtul pani kohkumatult kõnelema selle kauavaikinud suu ja mis täna siin kõigi nähes ja kuuldes lõi lõpuks koguni Vidriku Jaagu enese, raskemalt ja otsustavamalt, kui ta seda iganes oleks aimata ja uskuda võinud? Pikk rida aastaid pooltumma vaikimist — need selleks ehk olidki, et jõudu kokku hoida otsustavaks löögiks, kui seda kord vaja?

Viivuks välgatasid meelde Leeni ja Peeter, nagu võrdluseks Kustase kõrvale, kuid kuidas sa võrdled neid lõpmatuid kaugusi! Need seal — nagu tükikene sinist, naeratavat taevast seal üleval, see siin aga — nagu lapp musta mulda siin all laaneserval, tõsist ja tumma. Ei oleks neist seal kummastki asja olnud — astuda niiviisi Vidriku Jaagu ette, nagu astus siin Kustas, kummastki kurgust poleks võinud kuuldavale tulla niisugust häält, nagu kõmises äkitselt siin, ja kummagi käsivars poleks suutnud Vidriku Jaaku

enesest eemale nihutada nii, nagu see teraskang siin õuemurul.

Ja kuidas nüüd kõik ka ei olnud, — esimest korda tundis Jaak, nagu seisaks Kustas Vidriku jaoks isegi kõrgemal neist kahest võrdluskujust seal eemal. Just niisugused on nad Vidrikul alati olnud, niisuguseid läheb siia vaja ka edaspidi.

Ei olnud Jaak vahepeal tähelegi pannud, kuidas see kõik sündis, aga nii see nüüd oli, et ta polnudki enam õues, vaid leidis enese juba Vidriku peretoast, käes must, läikiv tubakakarp, mille paisanud rusikaga Kustase näppude vahelt. Astus sellega akna juurde, täitis ta oma enese tubakatagavarast uuesti, läks köögi uksele ja hõikas:

— Elsa, säh, võta vii see Kustasele!

Ise aga kõmpis raskete sammudega tagakambrisse, peatus silmapilgu akna all, kust paistis üle karjakopli võsastiku Aljaku, ohkas, ja kadus siis jällegi kapi taha.

Siin selili sängis lamades puuris Jaagu pilk kaua aega lae pruunikskõrbenud laudu näo kohal.

Siia oli ta nagu kirjutatudki, kõik see, mis huuganud nii palju pikki ja halle aastaid Vidriku Jaakude kõrgete otsaesiste all. Sel karedal hööveldamata pinnal oli kindlasti ära käinud iga meel ja mõte, mis juhtinud Vidrikute tööd ja tegu ligi seitsekümmend aastat järgimööda. Iga kavatsus oli siin läbi kaalutud, iga mõtet veeretatud sadat ja tuhandet kanti, enne kui ta teoks sai kõiges selles, millest tuntakse praegu Vidrikut ja tema kanget ning töökarget sugukonda.

Siinsamas oli Jaagu peas haudunud ka see, mis nüüd alles hilja-aegu prahvatades puruks pragunes.

— Rauhh... rauhh, rauhh... rauhh, rauhh... rauhh! — kostis eemalt rukkipõllult, sekka alatine luiskamishelin, isesugune igal niitjal ja igal vikatil.

Kuipalju heledat lusti ja virget värskust on Vidrikul kuulda olnud selles korduvas töökõnes aastast aastasse, suvest suvesse.

Nüüd aga — nagu oleks kõndinud kadu üle kollase välja, tagudes kondiste sõrmedega oma kõmisevat surmakella.. Ei ainustki hüüet ega huiget, naeru ega kilkamist töö kestel!

Keset neid mõtteid hakkas Vidriku peremehel äkki tunne, nagu tumeneks päev keset ärkavat hommikut ja nagu mattuksid kõnelevad laelauad järjest paksema ning paksema virvenduse taha.

Ta äigas käeseljaga üle silmade ja tundis, et käsi jäi niiskeks...

10.

Kulus päevi, enne kui Jaak enesest üle sai.

Käis küll põllul ja oli töös, kuid kõneles harva. Liikus tummalt ja taltsalt, peaaegu nagu Kustaski. Otsekui oleks tal piinlik olnud teiste kuuldes kõvemini häält teha.

Varsti aga virgus ta uuesti, ning juba oli Vidriku peremehelt uuesti kuulda valjemat kõnet ja käsku. Mida päev edasi, seda julgemaks see muutus. Kannatas viimaks jälle Kustasegi lähedust, millest mitu päeva trotslikult hoidunud.

Siis tuli see saatuslik pühapäev ja lõi kõik uuesti segi.

Nii harva kui seda ka juhtus, — sel pühapäeva hommikul oli Kustas kodust välja läinud, kiriku poole, nagu ütles.

Veeres aga päev ja jõudis õhtu, Kustast ei tulnud.

Esimene hädaldaja kodus oli Leena, kelle süda läks raskeks juba siis, kui lehmad õhtupoolikul koplisse saatis.

Ei olnud ette tulnud veel ainustki korda, et Kustase pühapäevane üksinda väljasolek oleks viibinud kauemini. Kuid nüüd — päev juba veerul ja Kustast ikka veel kuskilgi! Peab see küll koht olema, kuhu ta nõnda kauaks kaotsi jääb! Läks ehk vast Lepikukülla, kus kuuldi peetavat õhtupoolikul simmanit? Kuid kodust läbi on sinna ju otsem. Ja kunas ta

ennegi Lepikukülas simmanis käind! Jäi ehk kõrtsi? Nii kauaks! Pole Kustas seal istunud tundisidki, veel vähem laaberdas ta seal pika suvise pühapäeva maha. Ega pole ta mõni Ripsiku Päss või Kiivati Taavet, kes enam tulema pääse, kui jalad korra üle läve sisse poetavad.

— Häda sul teda veel nipi otsa võtta või? — tõreles Jaak alguses Leena hädalduste puhul ja lisas sapiselt: — Kust minagi's pean teadma, kus ta tolgendab! Võib olla läks Tiltsile peenikese peretütre tissi käperdama. Joosed sinna järele või?!

Pikapeale lõi aga temagi nägu tõsisemaks. Ja kui vajus metsavarju viimane päikseserv ning Kustast ikka veel polnud, siis ei püsinud Jaak lõpuks enam sammugi paigal. Keerles õues ja peatus väraval, seisatas ukse ees ja kibeles aida veeres, toppis ühe piibutäie tubakat teise järele ja keerles lõpuks siin-seal nagu poolemeelne.

— Läheks Laupa poole natike vaatama? — lausus Leena, silmad hämarikus küsivalt ärevil.

— Taga paremaks! Ei tea kuhu sa joosed! Oleks veel et laps või!... — tõreles aga Jaak hurjutavalt vastu.

Kuid lähemal silmapilgul oli tal eneselgi juba kaabu peas ja kuub seljas ning takistuseks paistis ainult see, kuhu poole sammu seada.

Õhtu oli vaikne, kuulutas vist vihma. Hääled eemalt kajasid nagu oma õue-aia taga. Igast kaarest ja kandist ulatus neid täna Vidrikule kokku. Lepiküla simmanigi lõõtsapill eemalt metsa tagant kõlas nii kõrva juures, et lase või tants lahti siinsamas.

Aljakule veeres vanker Laupa poolt. Pidi seal küll lustakas koorem olema, et kära ja kisa, laulu ja laaberdamist kõik kohad kubinal täis. Mehed — naiste hääli polnud kuulda — nähtavasti kõik tüsedas tuuris, „kuradid" karja kaupa ees ja taga, justkui oleks Lõmpsi Märt pärast vallavanemaks olemist siia Aljaku tänavale äkitselt lahti lastud.

— Lõmpsi Märt! — sähvas Jaagule kõhevil kuulatama jäädes äkitselt mõttesse. — Viimati ehk ongi?... Niisugust kõma kuuldud ju varemaltki, et Sassil Aljaku poole asja... Nüüd — võib olla — Aljaku omadel ehk nina Vidriku poole viltu ja Lõmpsi Märt oma Sassiga kohe parajat aega peos hoidma!

Kuid enne kui kõrv oleks midagi selgeks saanud, kadusid kriiskavad kõlad juba tuppa.

— Ega vist ikki ei ole, — püüdis Jaak ennast rahustada. — Ega see siis ometi nõnna ruttu!... See oli ju alles teisipäeval, see jõhker ütlemine Vidriku ukse ees, aga kust see siis kõik niipea juba Lõmpsile... Paar päeva enne seda oli ju Mõimaru Kaarlil veel koguni teine jutt... Tea, kas Aljakulgi veel midagi teada?... Või kas seal üldsegi sellest tähele pannakse?! Pahanduseasi, selles võib ju igaühel mõni rumal sõna ripatuda, kes seda's omast käest ei tea! Saab's nihukesest asjast kohe nii kõvasti kinni hakata ja purjed rapsu pealt teisale pöörata!

Ning Jaagu rahutus vabanes silmapilguks Aljakult ja pöördus uuesti Kustasele: — Päris imelik, tõesti! Ilma kellelegi ütlemata ja nõnna kaua!...

Kuid — oota!... Põle ju see'gi nii võimata, et ehk koguni Kustas?!... Akkas ehk häbi või hirm, võttis aru pähe ja — ajab Aljakul asjad nüüd joonde, enne kui kurjad keeled suudavad kanda sinna ühtegi kõrvatut kõnet! Leidis, et ei kõlba oma enese isaga jonnima hakata — ja tahab nüüd lepituseks valmistada üllatuse?... Mis sääl's imelikku... ainult see ülbe ütlemine Juula kohta... sõna, mida ei usu ta isegi. Tõepoolest, kuhu on see's ärä märgitud, et Juula on sihuke?... Küla kõlvatu kõla — ja muud mitte midagi!... Või nagu mujal märk mätta pääle jääks, kus keegi kunagi istunud!

Oi, vaat siis alles hakkaks Vidrikul pidu! Ei tunneks siis tuleval aastal enam keegi seda iganend mäeküngast keset talu. Vähemalt neljale uuele hoonele paneks sügisel aluse! Sirgeid pedajapuid laane-

serval oma maa peal küllalt, kive alusmüürideks nõndasamuti, ainult tellis- ja katusekivid häärberi jaoks tuleks osta, puu- ja müüritöö mehed maksta. Aga küllap Vidriku Jaak saab toime sellegagi. Vana tagavaragi jätkub, kuid tänavused linad toovad sellele tüsedat täiendust ja — kes keelab järgmisel aastal veelgi laiendamast linapõlde?

Otse ootamatut hoogu sai Jaagus jälle mõte tulevasest uuest Vidrikust, mis pole küll mõis, kuid kõlbab julgesti mõisa kõrvale. Ka Vidriku Jaak ei ole parun, — aga pole vaja silmi maha lüüa enam ühegi paruni ees sellel, kes juba ainsa põlve jooksul on niisuguse asjaga toime saanud. Tulgu siis näole Laupa parun, kõnelgu küla ja imestagu inimesed. Ja irvitagu ka Lõmpsi Märt veel, kui tal on suud ja südant!...

Siin katkestati äkitselt Vidriku Jaagu mõnulev mõte, sest uuesti tekkis kriiskavaid hääli Aljaku õue.

Ei, Aljaku peremees see ei ole! Sulane Ants kah mitte. Ja Kustas — mitte ligikaudugi.

Pilv pettumust käis Jaagu näost üle.

Ja siis võis kõrv Aljaku õuelt seletada otse imeselgelt:

— Sa elune kurat! Keda tema ennast arvab õige olevat?! Teeb ausatel inimestel suud ja silmad täis ja siis veel suurustab!... Sai aga kurrat selle eest kah! Nagu molkus mõmises viimati veel nurgas, pea otsas nagu löma!...

— Annud ikki rajakule nii, et oleks jäänd!

— Mess, kurrat! Kus sa sellega! Tee veel saatanale seda haad, et ei saa ta üle änäm irvitadagi!... Ega aeg veel õhtul pole. Tühjenda turg tänaseks, pole edespidi änäm ivakestki. Las kosub, küll kohitseme ta kondid edespidi uuesti. „Kohioinas!" — kurat, on ikki teinekord saatana sahvtikas mees, see Jaak!

— Ega's ta's muidu enesest arva, et aeg juba paruniks saada! Närakas, niisugune, — jõua omale talu

pääle kotikanga sugagi saada! Käiakse veel seda kah küla mööda kerjamas!

Soo, nüüd oli siis selge, sest polnud enam mingisugust kahtlust: need, kes Aljaku õuel niiviisi seletasid, olid Lõmpsi Märt ja Aljaku perenaine Eva.

Rohkem enam ei kuulatatud ega kuuldud, sest need viimasedki sõnad ulatusid Jaagu kõrvu alles poolest tänavast Laupa poole, Leena lõõtsutades tema kannul. Ei küsinud üks ühelt ega teine teiselt, kuhu keegi tormab, vaid mõlemal huugas pääs ainult üks mõte: Rutemini!.. Rutemini!... Rutemini!... Rind katkemas kannatusest, põlved põdurad põrutusest, mis rabanud mõlemate meeli — nii kohtas neid teel Ripsiku Päss, seal, kust pöörab tänav maanteelt Vidriku poole, ja vaakus vahkatades:

— Ega maksagi ilma obeseta... Ma lähän panen kohe obese kinni ja litsun teile järele... No küll on ikki kuradi inimesed niisugused!...

— Kus ta on? — rabas Jaak küsida, nagu oleks asi ise mõlemale juba otsast lõpuni selge, ja ruttas peatamatult Pässust mööda.

— Tagakambris ikki!... Taavet jäi kah juurde... Need on ju elajad, mitte inimesed!... — kostsid Pässu viimased sõnad Jaagule juba eemalt videvikust.

— Kas ta ikki elus veel ongi? — hädaldas perenaise vabisev hääl Pässust möödudes.

— Elus, elus! Teised said enne vahele! — julgustas Päss trööstivalt ja peatumatult jätkasid kõik kolm kärsitult oma teed, üks ühele ja kaks teisele poole.

Laupa kõrtsi juurde jõudis Vidrikute paar ammu enne seda, kui Päss neile hobuse ja vankriga järele pääsis. Tormasid otse tagatrepist üles, küsimata läbi köögi — kõrtsimehe tagakambrisse. Kustas lamas koikul, mis toodud kõrvalt suuremast kambrist, kus ööbisid harilikult ülepäeva joodikud, ja oigas tasakesi. Pea ümber kohmakas mähis, tükati plekiline läbinõrgu-

nud verest. Pahem silm vaatas väsinult lakke, parem kaetud sidemega, mis mattis ka parema põsenuki.

Peale Taaveti olid Tiltsi peremees ja perepoeg ainukesed, kes seisatasid koiku ees ja võisid Vidriku paarile Taaveti seletust asja kohta täiendada.

— Põle see kellegi muu kui Lõmpsi Märdi töö puha! — alustas Taavet. — Just nagu ei oleks nähtud, kudas Kabuli küla poistega ninapidi koos oldi, enne kui see hakkas. Iga mees sai sellest aru. Ja oleks veel midagi asja olnud või kedagi! Heast peast muudkui tikuvad nina alla ja hakkavad nääksuma: Näe, sähh, Vidriku paruni poeg kah siin! Teine jälle: Tää, mihande see paruni pass õige peaks olema?! Üks tark hõikab, et küllap vist ikki roheline, teine „targem" jälle nähvab vahele: E-heh, või roheline, põle jälle ühtegi roheline, kollane ikki, päris koirohu kollane! Niiviisi muudkui sirtsuvad ja särtsuvad teise ümber. Kõige rohkem a'as nende inge täis vist see, et Kustas nendest väljagi ei teinud, nagu ei võtaks ta aimatagi, et õrritused temale määratud! Aga kus nemad sellega! Muudkui norivad aga edasi, nokitsevad ühtepidi ja nakitsevad teisipidi. Ei tea, kas nad siiski oleksid ta'st jagu saanud, aga seal tuli see kuradi Plärtsu-Karla! Omal silmad jõllis peas, täis kui tarakan, aga mis sa teed: suuke teisel risti nina all ja muudkui kääksub: Aga kes teab, missugune pass on kohidel?... Ah sa mu meie! Hädavaevalt oli ta selle sõna suust saanud, kui oigas juba seina-ääres siruli. „Vaat niisugune!" — sähvatas Kustas ja pani talle jalaga niisuguse põõna ribide vahele, et ei teadnud enam kui vana ta on! No jah, ja sealt see siis tuligi. Kuri teab, kust nad kõik välja kargasid, aga tosin tükki oli neid vähemalt, kui nad kõik Kustasele korraga kraesse sadasid. Oli küll meest vastas mitme eest: ühe väänas selili, teise külili, kolmandale äigas rusikaga ja neljandale andis küünarnukiga, aga mis sa's üksinda ikki nii suurele hulgale... Põleks nad ka maa peal temast jagu saanud, kui oleks vähegi oldud inimesemoodi. Aga kus Kabuli poisid! Nii kui näevad, et

juba peenikene peos, siis muudkui pingid ja pudelid platsi. Mine tea, mis veel oleksid võtnud teha, kui mitte kõrtsimees ise oma sulasega ja Tiltsi mehed õigel ajal jaole põleks saand!

— Kuule nüüd hullukarja! Ega's või ometi lasta ära tappa inimest. Üks virutab pingiotsaga rindu, teine pudeliga pähe, ja jätmisest enam mitte asjagi! — täiendas nüüd Tiltsi Madis omakorda.

— Ma mõtlen ikki seda Aljaku vanameest, — lisas Tiltsi Jaan. — Vahib suu ammuli peas ja ei tee väljagi sellest, et ennast liigutada!

— Kurjavaimu veel kõnelda! — siunas Taavet uuesti. — Vaat' ikki, et veel isi Kabala kaabakutele appi põleks karanud. Ei usu mina ilmaski, et tema käed sellest asjast puhtad. Eks nad olnud kõik sääl üheskoos Lõmpsi Märdi laualised!

Vahepeal oli Leena, kummargile koiku kohal, kõnelda saanud ka Kustasega. Kas ta kuulebki, et ka Leena ja Jaak juba siin? Kas tunneb tahtmist millegi järgi? Kas on kuskilt veel valus? Või on ase ehk halb? Peaalune madal või kõrge? Jaluts liiga kaugel või lähedal?

Terve rodu küsimusi sadasid üksteise järele, ilma et oleks vastust ära oodatud ühelegi. Kuni viimaks Kustas ise need lõpetas, lausudes läbi valu:

— Ah jätke nüüd ometi!

Jaak — see ainult vaikis, seistes koiku ees nagu post, üksisilmi peatudes Kustasel. Ei tunnud ta muud kui ainult seda, kuidas ühe ja teise sõna puhul mingi külm värin ta keha läbistas, kord südame ümbert laiali surisedes, sealsamas end sinna jälle kokku mähkides, nagu oleks ta tahtnud sinna kaitset kududa, et ei juhtuks midagi halba.

Ometi juhtus selles värisevas vaikuses veel midagi muudki:

Nagu mingi suur lepitus sündis silmapilkudel, kui kõnelesid Päss, Jaan ja Madis. Ei ainustki etteheidet, ainustki hukkamõistmist valminud Jaagu mõttes

Kustase kohta, kui kuulis, kuidas see kõik olnud ja läinud. Ei süüdimõistmist isegi Aljaku vanamehe kohta, et see Kustasele appi ei läinud, vaid istus Lõmpsi Märdi lauas ja vaatas muiates (Jaagu silme ette tuli Jaani sõnu jälgides selgesti, kuidas Aljaku vanamees muigas) pealt, kuidas Kustasel pea pudeliga puruks löödi ning kuidas ta rind pingiotsaga vastu seina litsuti. Jaak teadis ja tundis: tal oleks isegi häbi olnud, kui oleks kuulnud, et keegi Lõmpsi Märdi lauast on läinud Kustasele appi, olgu see kes tahes! Kahju ainult, et Vidriku Jaaku ennast kohal ei olnud, kui need pruunid krobelised käed, mis lebasid praegu vaheliti sõrmil üle vintsutatud rinna, neile kaabakatele näitasid, et kogu Laupa kõrtsi kohta ei leidu rusikat, mida Vidriku omadele vastu panna. Küllap oleksid siis näha saanud, et ei aita pudelid ega pingidki!

Ja kui nende mõtete vahele Leena huultelt koiku ees pudenes lause:

— Seda saadakse, kui kõrtsist koju ei tulda! — siis plavhatas Jaagu silmis niisugune leek, et Leenal sellest otse kuum juga üle käis:

— Mis sina's tahtsid? Et Kustas oleks plehku pistnud nende närude eest?!

— Ei nüüd mina midagi, aga...

— Siis ära ka kõnele! — lõpetas Jaak järsult jutu.

Silmapilk sõnatust tekkis tuppa.

Jaak vaatas ja jõudis otsusele, et ega polegi see nii nalja-asi. Ei lamaks see siin niiviisi koikul, kui jõud vähegi kannaks jalul seista. Mine sa tea, kuidas peaga võib olla, kui kord juba pudelid platsis. Mine tea, kuidas on rinnagagi, kui juba kõrtsi pingid selle muljumiseks appi võetud!

Siit valmis otsus, mille teatas teistele kohe, kui Pässu lõõtsutav kogu kõrtsikambri uksele ilmus:

— Ega siis kedagi: muudkui vankrile ja vaksalisse. Neli versta jalg-jalalt minna ja ainult tundi poolteist veel aega.

Arvasid teisedki, et nii on julgem. Ainult Leena kahtles:

— Kui viimati sõit alba ei tee?

— Taga paremaks ikki!

— Saab viimati põrutada või...

— Ei tea mis siis sina oma aruga?...

Leenal polnudki midagi mõelda, sest seda ta paluda ei julgenud, et oleks linna kaasa võinud minna temagi...

11.

Kustase tervis kosus varsti, kuid verine pühapäev Laupa kõrtsis andis keeltele kõnet veel kauaks. Juba kõrtsis eneseski ei läinud paari nädala jooksul, mil Kustas linnas ravitsemisel, peaaegu päevagi, kui kõrtsimees terve loo uuesti otsast lõpuni pidi ette korrutama niisugusele külalisele, kes seda ise ei olnud näinud. Uuesti, ja ikka jälle uuesti.

Kuhu poole hoidis kõrtsimees ise, ei mõistatanud aga keegi, sest see oli mees, kes igale jutustajale tasa ja targu püüdis juhatada ainult kuldset keskteed. Sattus keegi, kes kurjustas Kabuli omade peale, siis hargnes kõrtsimehe kõne harilikult nii, et liiga rapsakas ja äge olnud just Kustas:

— Ega see põle ju ka nõnnasama: sedasi ikki teise inimese kohta ära öelda, kust sa's saad seda ea-meelega välja kannatada! Eks igaüks aja oma jonni.

— Seda'nd küll, aga pannud siis mees mehe vastu! Nõndaviisi terve karjaga aga ühe kallale...

— Jaa, noh... Kust sa's võtad parajat meest sihuksele karule: see väänaks ju vana Koljati enesegi kõverasse, kui ette satub!

— Ja mis nad's pudelite ja pinkidega!... Jäänd vähemalt rusikate juure, oleks olnd ikki nagu ausam. Pealegi veel, kui sedasi ulgakesi...

— Põleks nemad talle rusikatega jaolegi saand!

— Aga mis see Lõmpsi Märt ja Aljaku vana siis isi?... Astund nemad platsi, kui leidsid, et neile haiget tehtud. Või kaevanud kohtusse!...

— Kohtuga mõni kunagi kah tõde kätte saand!... Ea ahukaat, kes paraja noosi saab, teeb sulle niisuguse selge asja segaseks, et oi-oi-oi!

Ning pika keerutamise peale lõppes viimaks jutulõng:

— Jah, võta kinni nende asja. Aga ega kaklemisegagi õigust kätte saa!

— Eks ta ole: ise teevad, ise tembivad!... Aga südant on sel Kustasel ikki küllalt: jätnud esimene oop andmata, oleks ehk terve asi teisiti... Nüüd võta tühja tüli veel mitmeks-setmeks ajaks!

Sealsamas juhtus mõni teine, kes kuulmise järgi kuri Kustase peale, ja siis jälle kõrtsimees korraga koguni teine:

— Ja mis sa ka's ikki, kui sihuke kajakatekari korraga õrritades kannul!...

— Kannul mis kannul, aga kes käseb's sedaviisi teotada! Mees pealegi!

— Kust seda teotustki tead... Kõneleb küla nõndasama kui Kustaski.

— Küla on küla, kes külale ikki kallale kargab, aga näe — Kustasele tehti ikki ärä, nii et mitmeks nädalaks aietada!

— Mis viga sedasi ärä teha, kui potid-plangud lagipähä lõhki lüüakse!

— Põle kedagi: kulub neile päris ärä. Poeg nõndasama suurusest ull nagu vanagi, saavad natike õpetust ja kõlbavad ehk viimaks veel inimeste sekka. Seniajani ninad püsti, nagu mõnel... ei tea kellel.

— Lärmab see Lõmpsi Märt veel rohkemgi kui Vidriku Jaak!

— Eks kolkigu teda kah, kellel sest ädä!

— Kui ta nurgas kükitab! Eks astunud Kabulipoiste asemel Kustasele i s i kannale!... Õlle eest kaabakaid kaubelda — ega see kah midagi!

— Üks töö ta ikki, olgu tegija kes tahes.

— Ja mis ahukaadiks see Lõmpsi Märt siis Aljaku vanale?!

— Lõmpsi Märt!... Eks ta ole sedasama, mis Tiltsi rahvas Kustaselegi.

— Ah et tütred või?

— Küllap vis mudugi, mis muud's.

— Kuram: selle va tühja pärast veel sihukest tüli!

Tuli aga Lõmpsi Märt ise kõrtsi, siis oli kõrtsimehe suu nagu sukk, ei sõnakest ühele ega teisele poole. Ainult irvitas endamisi, kui Märdi mahlakas suurustamine kõhu mõnikord kõverile koolutas.

— Sa elune saatan!... Omal asi nii, et ei saa vinnagi vindi peale, ja tema teab ka midagi litsist või litsiturust!... Kurradi nahk!... Omal sõna suust nagu kangiga välja kaalu, aga näe: teotamiseks tegijat küllalt!... Ja sihukest sirbi-surkast tahtis vanamees kord veel Aljaku väimeest teha!... Mis sa's ka teed: paruni meelt juba natike on, keelt kah, aga näe — mõisat netu! Sedasi oleks ju pool parunpobulit juba kokku saand...

Juhtus ükskord ka nõndaviisi, et Laupa kõrtsist hobusega mööda sõitis Vidriku Jaak,, kui Lõmpsi Märt parajasti seal. Märt, kes jällegi üsna keskmises tuuris, ajas siis kaela kõrtsi aknast kaugele välja ja hõikas nii, et alevik kajas:

— Hei, parun, he-heii! Kas pojale linnas uus vants juba külge keerutatud?!

Muidugi ei jäänud see Jaagule kuulmata, ei, vaid paisutas pähe niisuguse verekoorma, et kõrvad silmapilguks huuates lukku jäid. Oli see väljakutse? Ei, Jaak teadis selgemini kui selgesti, et see on ainult püünis. Sest oleks ta sel silmapilgul oma määratsevale südamele voli annud, hobuse kõrtsi ette seisma jätnud ja ise Märdile kraesse karanud, siis oleks selge olnud, mis Märt ütleb; ta oleks kõrtsilistele ainult irvitanud ja räusanud:

— Kas on keegi kuulnud, kui Lõmpsi Märt Vidriku Jaagu nime suhu võttis? Kas on? Muidugi ei ole! Hee, kurat, ei ole!

Ja kui siis Jaak nagu sisseveetud koer, saba sor-

gus, kõrtsi ukse vahelt välja poleks pugenud, vaid Märdile ikka veel heast peast liiga teinud, siis oleks see kindlasti „seaduse ja õiguse nimel“ — nagu kõlas tema kätteõpitud sõna vallavanema päevilt — kohtulaua ees selgeks teha lasknud, et Vidriku Jaak on Laupa kõrtsis ilma mingi põhjuseta rahulikule talupojale Lõmpsi Märdile ülekohtuselt ja seadusevastaselt käsitsi kallale tunginud ning teda teoga haavanud.

Just nii, kindlasti nii oleks seda asja seletanud Lõmpsi Märt, ja sellepärast ei leidnudki Jaak seekord midagi targemat kui hambaid kiristades hobusele piitsa anda ning kõrvale vaatamata kõrtsist mööda kihutada.

Hoolimata sellest, et Märdil jälle räuskamist küllalt:

— Irm akkas, kuradil! Kas nägite, kudas tal irm akkas?! Põle vaja peeretadagi — ja juba püksis! Heehh, kurradi vintskeks meheks jäänd see Vidriku parun! Piirimeest Sassile enam mitte ollagi!

See viimane oli teiseks suuremaks uudiseks, mis külad viimastel päevadel kihevil hoidnud. Nagu kaja mööda ilma oli see laiali lennanud, niipea kui Lõmpsi Sass Aljaku Juulaga kirikumäel sai ära käia, kustudes alles sinna, kus Lõmpsit, Aljakut ja Vidrikut enam ei tuntud.

Lõmpsi Sass ja Aljaku Juula! Taevas seda teab, mis Juulale küll arusse läind! Olgu see Sass, mis ta on, aga Juula oleks küll miniaks kõlvanud paremale mehele kui seda on Lõmpsi Märt! Oleks olnud veel siis, kui Märt alles vallavanem. Suure suuga ta oli ju siiski, aga muidu ikka koguni teine mees. Kõlbas veel kindlasti mõistlikkude sekka ja oskas kõrtsiski parajamat piiri pidada kui praegu.

Nii otsustasid ühed. Teised aga teadsid tõendada, et Märt on Märt ja Sass on Sass! Mis saab Sass sinna parata, et Märt vanas eas roopast välja läind? Ei saa tema endale ometi uut isa valida, nagu vald uue vallavanema Lõmpsi Märdi asemele. Selleks ta ju naise võtabki, et Lõmpsilt minema pääseda ja oma

ulu alla saada. Mees sirge kui osi, alles kevadel kroonust tulnud, karske ja korralik, nagu neid küla pealt tulega otsida. Lõhub tööd mitme mehe eest ja võtab kaare poolteist korda nii laia kui teised.

Kuid sellega olid kõik ühteviisi päri, et olgu kuidas ta on, aga Vidriku Jaagule on see pähkel küll kindlasti rohkem kui kõva. Kui ta selles ainult oma hambaid ei murra! Sassiga võiks ju läbi saada, nii et midagi, aga Märt: küllap see juba oskab hoida, et terve talu Vidriku vastu ärevil. Küllap elab teine edaspidi miniakodus veel rohkem kui Lõmpsil, sest mis tal nüüd viga vimmamehe piiri peal kükitamas käia...

Ja tõsi: Vidriku Jaak — asjast kuulda saades — ei mõelnud tõesti millegi muu kui ainult selle peale, sest Aljaku rahvas oli ta oma läbikäidavate hulgast maha kustutanud juba kahe nädala eest. Nii oli talle täiesti ükskõik, kellele läheb keegi Aljaku Juula, kelle päralt on talu Vidriku lõunapiiril, või kes tema võtab. Ainult — kui poleks olnud see Lõmpsilt! Nüüd aga...

Jaak ei mõelnudki siit enam edasi, sest iga mõte oli siin asjatu. Muudkui võta vastu mis tulemas, pigista hambad risti ja süda rinnakontide vahele kõverasse ning oota! Oota ja vaata, kuidas hakkab saasta sadama Aljaku poolt ning kuidas kogu kitsas küla kogub pikapeale täis Lõmpsi Märdi raisa-haisu! Ja siin siis peab Vidriku Jaak veel elama? Selleltsamalt maanteelt siia sisse pöörama, kus talle igal päeval ja ööl irvitades võib vastu tulla Lõmpsi Märt.

Need kõik olid asjad, mis Jaagu pea pahura hoidsid kuni selle silmapilguni, mil ta linna sõitis Kustast haigemajast ära tooma ja uulitsal juhtumisi kokku sattus Parve Pärnaga, vana tuttavaga, kes linnas pikemat aega äri ajades endale kokku saanud juba üsna kopsaka varanduse. Esimestel silmapilkudel polnud tema sõnadel Jaagu kohta midagi iseäralist:

— Ennäe, Vidriku vana kah jälle näha. Tere siis ometi!

— Et sa vaata, jumalime! Noh, kuidas siis käsi käib ka?

— Võiks paremini minna.

— Soo-oh, või paremini. Justkui poleks veel läinud küllalt. Meie pool kõneldakse ikki, et paremini ei saa'gi änäm minna kui Parve Pärnal. Mehel linn maid ja maju täis, ostab ja müüb neid, nagu laadavene sibulaid.

— Või sibulaid! Vaevalt pool tosinat ikka alles ongi — ja juba sibulaid!... Heh, kuramus, oleks mul ainult lusti maa poole, võtaks ja teeks alles ilusa sniti!

— Etsakuule. Eitea, mis see's on? Või on ehk veel saladus?

— Eks ta nüüd natukene ikka ole kah, aga... Tule õige, vennas, ja astume mõneks minutiks Sultsi poole sisse, võib olla kõnelen pehmema keelega sulle ehk veel äragi. Ainult aga — kui sõna annad, et pidada oskad!

— Toh-hoh, kas päris kolmainuse ees või?

Jutt näis arenevat juba sinnapoole, mis Jaagu suu muhevile tõmbas. Mehed astusid muiates restorani ja võtsid platsi oma-ette kabinetti, kuhu — nagu kõlas Parve Pärna käsk — neid segama ei tohi pääseda mitte keegi. See salapärasus tõmbas Jaagu meeled ja mõtted veelgi rohkem pinevile. Seda enam, kui Pärn pihtima asus:

— Kuule, vennas, ütle mulle õige puhtast südamest ära: palju sa seda va nadi juba kokku ajada oled osanud?

See oli üks neist küsimustest, millise esitajale Jaak oma viimaste nädalate tujus ja olemises igale teisele mehele kõige lihtsamal kombel selja oleks pööranud ja vastanud:

— Mis sinul sellega asja!

Ka Pärn'gi nähtavasti aimas, et asi nii lihtsal viisil ettelaotuna Jaagule vast vastumeelt võiks olla, ja lisas sellepärast kärmesti:

— Ära sa arva, et ma seda niisama uudishimust...

Oleme lapsepõlves ühel kraavikaldal mänginud ja ühe kivi kukil kepsu löönud, sellepärast: ole avalik! Mul on sinuga üks mõte.

Aga tee mis sa teed, kuidagi ei saanud Jaak sõnale, et kõikide kaartidega siin korraga lagedale tulla. Vastas sellepärast ainult ääri-veeri mööda, et eks teda ole aastate jooksul ka kogutud, aga kulunud on teda nõndasamuti, lastekoolitamine ja kohaostmine, üks ja teine asi, nõnda ja niisama.

— Kuule, ütle mulle õige, mis jaoks sa selle Ala-Vidriku päris ostsid?

Jälle üks ebameeldiv küsimus Jaagule, ja mine tea, kuidas veel oleks läinud, kui Pärn samas kohe poleks juurde lisanud:

— Parem asunud otsekohe juba mõisa kallale!

Nüüd ei olnud Jaagul enam muud, kui pahvatas suure häälega naerma. Sest — milleks muuks Parve Pärn niisuguse asjaga võis tullagi! Vidriku Jaak ja mõisa! Ega's need mõisad ometi seened pole, et muudkui võta ja nopi tee äärest. Kus neid siis õige nii laokil, et muudkui otsekohe kallale?!

Kuid Parve Pärn — Jaagu üllatuseks — ei mõelnudki asja ainult naeruks jätta, vaid asus selle juurde päris tõsiselt. Olevat nii küll tõepoolest, et ega neile naljalt ka ligi ei pääse, sest saksad kardavad seda kui katku, kui mõni nende mõis eestlaste kätte peaks pudenema. Aga praegu olevat siiski aeg, kus mõnele ääri-veeri mööda juba jaole pääseb. Mõisnikud polevat ju kõik kah ühe vitsaga löödud, tülisid ja kibedusi neil omavahel nõndasama nagu muudelgi. Ning selle tõttu olevatki tema ühel parajal võimalusel praegu just otsa peal. Keegi poolpankrotis mõisnik, kellele seisusekaaslased tema oma tundmise järgi ühte ja teist ülekohut teinud, olevat valmis päris kiuste oma mõisa minna laskma mõne eestlase kätte, kui leidub mõni ostja. Pärn on mõelnud selle peale kord ise, kuid milleks see ikkagi, kui põllumeest temast niikuinii ei tule. Selle asjaga aga äri ajada — pole kah tolku: sakstele tagasi müüa ei taha, siis võiks tema

eest ehk küll hinge hindagi saada, eestlastele aga... mine tea, kas neist jälle sihukest ostjat saab, et äri pärast asja maksaks ette võtta. Pane viimati raha muidu kinni ja ei saa teist tarvilikku viisi enam vabakski. Tulnud siis Vidriku Jaaku nähes nagu iseenesest kohe mõttesse, et võib olla ehk tema?! Mehel, kes kaks last koolitanud ja pärast seda veel teise talu endale juurde ostnud, peab kindlasti olema suuremat joont. Ning seda läheb kindlasti vaja ka mõisa omandamisel, sest ei ole kaugeltki igaühe mõista, mida see tähendab ja kui suur mõte sel on — eestlasena mõisaomanikuks saada!

Jaagu hing oli kuulatades peaaegu seisma jäänud. Ja kui Pärn lõpetas, siis kohkus ta hirmuga istmelt, et teada, kuidas see siis õige on: kas sünnib see ikka tõesti ilmsi, või uimastab ainult juhuslik unenäomuusika ta kõrvu. Juba varemaltki oli mõnikord seda ette tulnud, et Jaak on järsku mõisnik, läheb välja valgest häärberist mäenõlvakul, kõnnib mööda lokkavaid välju ja käsutab peret, sõidab kirikuteel kahehobuse-tõllaga ja kihutab Laupa parunist mööda, aga sealsamas rabab teda imelik ehmatus, et see kõik on viimaks unenägu, ning — juba seisabki mustjaspruun kõrbenud lagi tema näo kohal, otse silmade ees, ja kõneleb, et Jaak on ikka alles sellessamas Vidriku tagakambris kapi taga, kus on maganud juba tema isa ja kuhu nagu kinni needitud on ka tema ise — kõigi oma ilusate ja avatlevate unenägudega...

Kuid täna näis see ometi olevat teisiti. Ei tahmaseid laelaudu silmade kohal, ei Vidriku varahommikust surmavaikust enne koitu. Suur aken annab keskpäeva valgust ja väljast on kuulda voorimeeste vahetpidamatut klõbinat kiviseil uulitsail ning taldade rabinat vastu kõnniteid. Ka Parve Pärn, kes istub siin teisel pool lauda tema ees ning kõneleb mõisaostmisest, ei ole samuti mingi unevaim, vaid päris ihu-ilmsi olevus, tema vana lapsepõlve sõber ja paljude kallite mälestuste kaaslane sellest ajast, kui nad veel mõlemad olid noored.

Ei saanud siin nüüd olla enam mingit saladust ega varjamist, vaid Jaagul oli ainult hirm, kas ta viimati tahtmatult ei eksi inimese ees, kes talle avanud on niisuguse altari!

Polnud kahtlust: see, mis Vidriku Jaagul praegu sulana käepärast, oli Pärna tundmise järgi napp. Mõis on küll võlgadega koormatud, kuid osa hüpoteeke on suurte-sakste üles öelda ja nende tasumiseks peavad tarvilikul silmapilgul võimalused käepärast olema. Kuid Pärn ise olevat valmis kaasa aitama, et linnast tarvilikku laenu nõutada, kui häda seda nõuab. Raha-asutisi ju nüüd ka eestlaste käsutada ja raha nendes mitte kaugeltki nii napilt kui arvatakse: jätkub rohkemgi kui ühe eestlasest-mõisniku jaluleaitamiseks, kui saksad talle nahapeale käivad. Pealegi on Vidriku ühes Ala-Vidrikuga varandus, mis mõisa põhikapitalina ometi kah midagi kaalub. Enne nende äramüümist võib ju sinna veel korra lina peale külida ja ka see neli-viis tiinu head metsa, mis praegu piiril vastu laaneserva puutumata, rahaks teha. Metsa hinnad praegu kullaga kaaluda, saab mõisa majapidamise alustamiseks tüki head tuge lisaks.

Mõnest minutist oli saanud juba tund ja tunnist poolteist, kuni viimaks Jaak oma ülekuhjatud peaga küsida taipas:

— Ei tea, kuspool see peaks siis päris olema?

— Ah, näe, selle oleksime ju varsti päris ära unustanud. Aga — pea sa meeles, vennas: niipea, kui see enam saladus pole, on kindlasti kõik kadunud. Siis ei müü von Lessart oma mõisat eestlasele mitte, — enne kisuvad saksad selle tal kas või vägivallaga käest.

— Von Lessart?

— No-jah, seesama Murumäe oma ikka.

— See sääl — Laupast kaheksa versta Emuoja poole?!

— No-jah, no-jah! Kas siis sealpool nurgas veel juttu pole olnud, et temal vaesekesel juba mitmendat aastat viimane peenike peos?

Uuesti lõi Vidriku Jaagu silmade ees kõik kirjuks.

— Siis päris oma kihelkonnas kohe?

— No-jah, aga ega siis sellest midagi?

— Ei, ei, ega ma siis sellepärast, et sellest nüüd või...

— Ma arvan, see on ikka paremgi: tuttav omanurga asi. Pisikestvõitu mõis ju on, aga hooned alles päris korras. Küllap eestlane oskab läbi saada ka kitsama katuse all, kuni laiemat ehitatakse. Aga oma üheksa või kümme tuba olevat selles valges härrastemajas siiski, mille ehitas juba vana Lessart. Ega Laupaski neid palju rohkem pole, ainult avarust neil enam.

Veel kord kinnitus, et asi esialgu kindlasti omavahele jäägu, sest enne tulevat sügist polevat asjast niikuinii vist lugu loota, ja sellega lõppes Parve Pärna tänane jutt. Mõnikord, kui aega rohkem, olevat väärt sellest veel kord pikemalt kõnelda.

Asjata aga kõik tema kahtlused: Terves maailmas, ka taevas ja põrgus, ei saa olla niisugust hingelist, kellele Jaak sellest niiksama oleks läinud. Mees, kes oma kodugi katuse all kümneid aastaid saladusi kannud — see juba teab, kuhu sõna poetada ja kunas.

Jaagu kõnelemise aeg alles tuleb! Tuleb siis, kui ta on Murumäe kivikatuse all. Siis teeb Jaak arve ka Laupa paruniga ja ei jäta samuti mitte sõna võlgu Lõmpsile, Aljakule, Mõimarule ja igale poole, kust on kunagi kuulda olnud õelust ja ülekohut Vidriku Jaagu vastu.

Tiltsi... Kustugu Kustase kumera pealuu alla ka see: Murumäe mõisniku miniale ja tulevase mõisniku mõrsjale läheb kindlasti vaja kangemat kaugast kui see, mida Tiltsi Liisi jaksab ligi tuua!

12.

Rahu, mis Kustas tervena koju tulles Leenale kaasa tõi, ei olnud kuigi püsiv, sest iga uus päev pärast poja tagasitulekut andis asja kartusele, et kui niiviisi edasi läheb, siis Jaaguga varsti küll midagi tõsist ees peab seisma. Öid nagu polnudki enam, sest iga uinak, mis vaevalt alles algamas, lõppes peremehe äkilisse une pealt sõnelemisse, vandumisse või karjatamisse ta kõrval. Ja siis edasi — tihti terved tunnid vähkremist asemel, ühest äärest teise, ühelt küljelt teisele. Kuni viimaks jälle hommik koitis ning Jaak enese kapi tagant üles õiendas ja terve pere hulgast esimesena õue kadus.

Ka päeval paistis ta olemine imelikult võõrana. Alatine enesega pomisemine iga töö juures, nagu mingi rapsakus liikmetes ja liigutustes, sagedased endamisi muigamised, haruldane sõnakehvus kõigi vastu, — see kõik ärritas elatanud perenaist nii, et sagedasti ei olnud enam mingit muud lohutust, kui pugeda peitu sahvri jahedasse sumedusse ning valada valusaid palavaid pisaraid senikaua, kuni rinnas raskust kas või raasukenegi vähemaks jäänud.

Leena oli kindel: see võib olla ainult kannatus, mille karikas peremehel täis saamas. Ja eks olnud seks asja ka küllaltki: Kui tulid õhtud, mil õhk hääli kaugemale kandis kui harilikult, siis Aljaku õuel enam muud ei olnudki kui kaagutamine üle karjakopli Vidriku poole. Ei oleks Leena enne uneski

aimata võinud, kui õel inimene on Aljaku Eva, kelle parimaks paarimeheks nüüd Lõmpsi Märt. Viimane oli nähtavasti terved päevad Aljakul, ette valmistamas pulmi, mis kuuldi tehtavat niisugused, et kõnelda oleks kogu kihelkonnale. Nad võisid teinekord kuni hilise kesknööni kahekesi õuel istuda ja „omavahel" kõneldes hääled Vidriku poole kraaksuma karjuda sellest, mis küla Leena, Jaagu ja Kustase kohta kõik kõnelevat, kuidas Kustase aru Laupa kõrtsis auklikuks löödud, kuidas Vidriku rahvas viimasest õpetusest saadik hirmuga enam jalgagi kodust välja ei saavat, suud-silmad häbi täis, ja palju muudki paremat ning parajamat. Seda kõike kõneldi ainult kõverdi nurga tagant, sala ja mõistamisi, nii et igaüks küll aru saaks, aga keegi asjast ei võiks seaduse ees kinni hakata: kõneldi mitte Vidriku Jaagust, vaid parunist, mitte Kustasest, vaid paruni pojast ja kohioinast, mitte Leenast, vaid paruniprouast ja võõravalla lirtast, kellest keegi ei teadvat, kust kaasa toonud selle esimese tallekese, kelle Vidriku õuele koduloomana lahti lasknud. Ei jäänud vist ainustki arutust, mis kolmekümne seitsme aasta jooksul ja veel varemastki ajast kuskilt ja kunagi kuuldud, enam läbi lõugutamata.

Mis ime siis, kui vaiksel ja kannatlikul Leenal-vaesekesel sellest kahtlus tekkis, et mine tea ja tunne, kuidas teistegagi lugu! Kannavad praegu küll Vidrikute vastu lahkemat nägu, nagu varemalt Aljaku omadki, aga võta kinni, mil käsi neil rusikasse tõmbab ning viha ja kadedus — jumal teab, mille pärast! — nende keeled saasta sunnib sülitama. Ning seda nii mõeldes ja kaaludes sai korraga nagu mitmevõrra selgemaks ka see, mida ta Jaagule siiamaani pahaks pannud: igavene vaikimine oma mõtetest ja plaanidest, sagedane karmus, mis pealtnäha kõrk ja põhjendamatu, umbusklik muigamine ka nende inimeste üle, kellest seni ei teatud mingit halba ega süüdi, — eks võinud needki kõik juurduda samast äratundmisest, et ilm on õelam kui ta pealtnäha paistab. Tahad inimestega läbi saada ja soovid, et nad sind rahule

jätavad, — pea suu, vaiki kõigest, mis puutub neisse kui ka enesesse, ning ära usu ühtki lahkust ega sõprust, mis mahedal meelel ja naeratava! näol sulle ette kantakse!

Kahju, kahju, et see nii, kahju ka vaesest Jaagust, kes juba nii kaua seda äratundmise koormat peab kandma ja selle käes niiviisi visklema ning vingerdama. On ta mis ta on, karm ja ülekohtune, torm ja tooreski teinekord, aga seda on ta oma enese kodus. Mis puutub see teistesse! Olgu nemad paremini, kui saavad ja oskavad! Pole seda veel keegi näinud ega kuulnud, et ta karvu oleks hakanud ka võõrastele, kes teda rahule jätavad.

Nii veeresid paar nädalat kartust ja kannatust Vidriku Leenal enne Aljaku pulmi. Lõpupoole paistis, et Jaak hakkas juba veidi rahulikumakski jääma, uinus teinekord tunni ja kakski, ning ei püherdanud ka sängis enam nii, nagu päevil pärast linnaskäimist. Aga seal tuli see Aljaku pulm oma räuskamisega piiri taga, oma vemmalvärssidega ja lorilauludega „Paruni passist" ning „Villata kohioinast", „venivast vantsist" ja kõigest muust „suuremast" ning „vähemast", milliseid viisitati meelega lakkutäis külapoiste suud Vidriku poole, et just sinna kõik selgesti kuulda oleks, ühes Lõmpsi Märdi karjuva kamandamisega. Ja siis ei kannud Jaagu kannatus enam välja: selsamal õhtul võttis ta viltkaabu varnast, pani pühapäeva-riided selga, uuemad säärsaapad jalga ja teatas kodustele, et sõidab öösise rongiga linna. Pidi see olema ainult kadumine kadedate eest, või oli tal mõnda muudki asja, — kes seda võis teada. Kodus kõneles küll, et olevat tarvis Ala-Vidriku paberid paremini ritta seada ja minevat sellepärast päeva paar aega, kuid eks oleks võinud seda koduste arvates hiljemgi.

Võib olla, et see siiski oli ainult juhus, et ta tagasi lubas tulla teisipäeva õhtuks, just seks ajaks, mil küla kõnelemise järele pärm põhjas pidi olema Aljaku pulmalgi.

Kuidas ta ka ei olnud — Leena oli minekuga seekord rohkem rahulik kui rahutu, sest mine tea, mis Aljaku pulmahullustuses veelgi välja mõeldakse suude ja südamete poolt, kellele Vidriku pere praegu nagu mingiks pühkmeauguks, kuhu igaüks tõttab puistama kõike, mis tal veel hinge peal inetut ja südames sülitamisväärset.

Eksis aga Leena ja eksisid ka kõik teised, kes arvasid, et Jaaguga enam kõik pole korras. Asjatu kartus: see mees ei valmistunud kaugeltki veel allaandmisele, vaid sepitses alles kõige kangemaid võitlusplaane. Ärgu lootkugi inimesed, et n e m a d teda vääratavad, nad peavad veel nägema, et nende sõjariistad seks liiga nürid! Ise asi, kui jumal taevas teisiti arvab.

Tõsi oli ainult see, et Jaak kannatas. Parve Pärn oli talle avanud võidumõtte, mis algul paistis nii avatlevana ja selgena, kuid linnast koju tulles, niipea kui jalg uuesti puutus Vidriku pinda, tekkis südamesse äkitselt mingi seletamatu raskus. Jaak kaalus ja kavatses, mõtles ja mõõtis, kuid salata ei saanud: ka okkaid, palju palju okkaid peitis oma päälispinna all see võidutee. Ning jällegi olid Vidriku tagakambri tahmunud laelauad need, kes talle seda kõnelesid ja seletasid. Sealt luges Jaak mitme ja mitme videviku, koidu ning kesköö hämaruses, et see tee võib võidule viia ainult üle varemete, üle valurikaste ja kaeblikkude rusude.

Nad hakkasid peale juba sellest ajast, mil Vidrikul veel esimene Jaak nendega kõnelnud ja neile oma südame avanud: kuipalju magusat lootust, õnne ja unistust vahele; kuidas süda otse lõhki olnud paisumas Vidriku pinnast esimesi mättaid lüües ja esimesi kütiseid üles tõstes. Nagu pühad tulukesed vilkusid ööl nende mätaste all... lootuse ja loomise tuled. „Mitte ju enesele ei raja ma kodu, vaid nende jaoks, kes tulevad mu järele!“ — oli ta mõelnud, kui seadis need lauad siia sängi kohale, uute ja valgetena...

Ja nüüd pidi see kõik siia jääma, pooleli ja maha-

jäetud? Ühtainustki valget ega avarat tuba, ühtainustki kõrget ega kõmisevat hoonet ei olnud väärt see õu, need põllud ja väljad, kus ei leidunud ainustki täppi, musta ega rohelist, mida poleks õnnistanud oma sammudega Vidriku sugu?!

See oli raske jutt Jaagule, mida kõnelesid need tahmased lauad ta näo kohal enne Aljaku pulmi. Ja sama see oligi, mille käes ta viskles ja väänles, ohkas ja vaevles, kõneles ja sõitles neil uneta öödel, võitles päevadelgi.

Oli, nagu kõneleks iga mätas, iga kivi, iga nurk ja nõlv talle hoiatusi.

Mis on siis Murumäe? Kus on s e a l see, mis kirjutatud Vidriku tagakambri musta lakke? Ei ainustki sammu pole astund seal Vidrikute õnnistav jalg, ühtki kivi kangutanud Vidrikute kange käsi, ühtki viljapääd hellitanud Vidrikute süda.

Kas on see õige — end kõigi juurtega välja kiskuda siit ja minna sinna, lootuses parema ja õnnelikuma järele?

Neis kahtlustes sõitiski Jaak pühapäeva öösel linna.

Otsis üles Parve Pärna ning kõneles temaga kõige üle pikalt ja laialt.

Ning siis purunesid uuesti kõik kahtlused ja haihtusid hoiatused.

Kes on loonud siis Murumäegi, kui mitte seesama sugu, kust põlvenenud Vidrikudki?

Kes selgitab praegu, keda Murumäe väljadelt ja vainudelt omal ajal välja on tõugatud harimata metsaveerde kivide ja kändude vahele: Kes jaksab kinnitada, et seal kunagi atra pole hoidnud mõni Vidrikugi esiisa?

Mis on veel suurem ja austamisväärsem, kui — tagasi võita, mis kord kaotatud, uuesti kand toetada sinna, kust ta kord ülekohtuselt kõrvale tõugatud!

Neis selgitustes löödi lahkudes käed otsustavalt kokku, ja seekord juba lõplikult. Mis kord maha tehtud, sellest ärgu olgu enam sammugi taganemist!

Selle otsusega sõitis Jaak linnast koju ja asus tööle, silm selge ning mõte kindel. Nagu ära pühitud oli korraga kõik, mis Leena meele vahepeal rahutu hoidnud. Polnud enam uneta öid, ei ohkeid, ei vaevlevat väänlemist ega visklemist asemel.

Ei olnud ka midagi muud, mis oleks paistnud teisiti kui siis, mil Vidrikul elati harilikke paremaid päevi, rähklevaid ja töörikkaid, rahulikke ja rõõmsaid, nagu harilikult alati, kui peremees tundis, et tal jälle on midagi teha; nagu ka siis, kui Ala-Vidriku tuli Vidriku külge.

Ei kadedad kõned, ei kurjad keeled, miski ei mõjunud enam. Neid kuuldes Jaak ainult naeratas, ja trööstis teinekord teisigi:

— Las tõmmavad! Söögu ja saagu täis! Küll viimati väsivad!

13.

Suvi oli möödunud. Sügiski juba lõpul.

Vidrikul ei olnud põhjust nuriseda millegi üle, sest aasta oli annud saagi, mis tasus nähtud vaeva, nagu korralikkudel aastatel alati. Ka siis, kui mitmel pool põlluand kehvavõitu, oskas Jaak omadest keskmise välja pigistada, liiati siis veel nüüd, mil nukrust ega nurisemist mitte kuskilgi.

Ka lina oli annud keskmise kätte, peo-arvult rohkemgi, kui Jaak rehkendanud.

Ja nõnda ei imestanud keegi, kui Jaak ühel hilisel sügishommikul, mil muud tööd talus juba lõpul, meespere metsa käsutas ning neile seal kätte näitas, kus ja kuidaviisi tööriistad tüve külge panna.

Leena oli naerul ja mõtles:

— Ammu oleks pidanud see juba sündima. Kauaks siis ikka neis logudikkudes. Mujal igal pool juba paremad.

Kustas omakorda julges siit lootma hakata, et küllap siis, kui uued hooned üleval, ka koht ise varsti uue peremehe kätte saab.

Kui see aga nii, miks siis veel asjaga viivitada. Memmel-vaesekesel rähmatud ju küllalt, tulgu temalegi abi õigel ajal.

Mõtles päeva, kõhkles kaks, pidas veel kolm enesega nõu, valis paraja silmapilgu ning tegi ühel õhtul, kui nad pärast sööki vanamehega jällegi vaikides teine teisel pool lauda, asjast ettevaatlikult juttu. Kogu

päeva oli Jaak olnud lustilikul tuulel, lootused kordaminekuks sellepärast kõige paremad. Algus oligi õnnelik:

— Ah mõtled siis ikki Tiltsi poole või? — haaras Jaak härjal sarvist, kui tema ümber tükk aega mõistamisi juba piilutud.

— Ega põle mujale mõelnud küll...

— Ei tea, miks siis just sinna?

— Tea päris isegi, aga...

— Ammu sa's rääkisid ta'ga juba?

— Ega põlegi veel just rääkinud... Ainult endamisi mõnikord natukene arutand... Paar korda naljaks nagu ka lobisetud ja...

— Kus sa's tääd, et tahabki?

— Mis tal's ikki... Või tal sääl koduski's midagi...

Nüüd tuli aga juba hoiatus. Jaak jäi minutiks mõttesse, pidas endamisi aru vist kauemgi, ja lausus siis kahklevalt:

— Ega oska mina nii järsku ka midagi... Peaks ikki natuke kaaluma ja...

— Kaua sa kaaludki. Aastaid juba on... eks ta lähe Leenal kah juba raskeks ja...

— Kunas ta siin kergem olnd!

— Ega nüüd küll kergem aga... nooremast nagu jõudu rohkem.

— Teab, palju seda sellel kääbuselgi... Näe teisel õiget töö konti suurt olevatki.

Kustasele paistis, nagu oleks Jaagul seda öeldes äkki pilv näost üle käinud, ning ta mõtles jutule juba lõppu teha, et teinekord asjaga uuesti õnne katsuda. Kuid lühikese vaikuse järele täiendas Jaak ise:

— Ega see aasta vist midagi... Põle õiget pulma kohtagi!

— Mis pulmi seal's nõnna ikki. On siin neid ju ennegi peetud ja...

Sellega lõppeski jutt. Kustas võttis akna pealt tubakakarbi ja lonkis seda käes hoides mõtlikkude sammudega õue, teades ja tundes, et täna asjast nii

kui nii midagi välja ei tule. Hea see'gi, et niipalju, sest küllap see nii vist ikka on, et Jaak enne Vidriku uued hooned tahab valmis saada. Vidriku pulmad ei tohi nähtavasti ometi halvemad saada kui Aljaku omad! — luges ta mõistamisi Jaagu mõtteid.

Kuid sügisest sai talv, tõi lund, pakast ja külma ning muutis päevad nii, et ei paistnudki enam parajat aega, mil sellest asjast veel kord võiks juttu teha. Selle asemel tundus Vidrikul päev-päevalt tõusvat hoopis teisi tuuli ja tujusid, milles üks ei mõistnud ühte ega teine teist.

Esimene kahtlus puges Leena põue juba sügisel, kui nähtavasti kõigi ootuste kiuste ikka veel tulla ei tahtnud see, mida ammu juba oodatud. Metsas ragises puu puu järele pikali, palke, propse, saepakke ja paberipuid kogus kännustik täis, kuid polnud vähematki märki, et uued hooned neist tulekul.

Kui veel aga nähti, et tööd metsas jätkuvad ka siis, kui tarvilik määr juba ammu peaks olema täis, ei jaksanud enam Kustaski vait olla, vaid pahandas ühel varahommikul:

— Mis neid sääl's nõnna paelu peaks laastatama!

— Ei tää, mis neid sääl's õige hoitama! — oli Jaagu järsk näägutav vastus.

— Mis nendega sedaviisi tegema akatakse?

— Seda mis vaja.

— „Seda mis vaja!"... Imelik see meie olemine siin ikki küll: et ka kunagi teised tohiks teada, mis sünnib! Justkui polekski oma inimesed!

— Teistel vist silmad nõnnasama pääs kui minulgi. Ei tää, mis varesepesa-parki sinna põldude äärde peaks õige vaja olema.

— Kes teab... Mujal peetakse metsagi talu rikkuseks.

— Ja raha ei peeta?!

Sellega oli jutul lõpp ning töö läks omasoodu edasi, Leena ja Kustase ehmunud segadusesolekust hoolimata. Viimane kippus otse meeleheiteks muutuma siis, kui hakkasid palgi- ja puudevoorid Vidri-

kult liikuma raudtee äärde ning ühes sellega teatavaks sai, et Jaak kõik raiutud metsamaterjali kontoritele maha müünud.

See ajas juba külagi meeled kihevile. Kus enne kadedalt kõneldud suurte ehitusaegade algamisest Vidrikul, seal pisteti nüüd pead kokku ja arutati omavahel salapärase muigamisega:

— Ei tea, kas näeb kadu või?

— Võta kinni, mis ta näeb. Võib olla pankrotti.

Lausa kindel oli selles Lõmpsi Märt, kes tuletas igaühele meelde, et eks ta ütelnud seda ju ammu. Varemalt olnud Jaagul veel seegi lootus, et ehk läbi läheb see osav partii Aljaku Juulaga, aga nüüd, kus see vett vedamas, polevat enam midagi muud järel, kui võta veel mis annab ning pane oma viletsad kolid Vidrikul kokku!

Leenardi Mai, kes kohtas kord kiriku juures Vidriku perenaist, tõmbas selle käistpidi teerajalt kõrvale ja sosistas kõrva sisse:

— Ei tää, kas ikki tõsi, et Aljaku Juulal olnud eile enneaegsed kaksikud?

— Kes see sihukest juttu?...

— Ei, ega mia ei tää isi midagi, — ruttas Mai kärmesti parandama, — võib olla mudu Tuuliku Truuta lori, aga mõtlesin, et lähedalt inime, küsin õige kord ärä.

— Põle meil küll kuulda olnd midagi.

— Ah põle olnd midagi, ja-jah, lori vist mudu kõik... . Võta sa kinni seda ilma juttu, mis need inimesed kõik kokku pasundavad. Näe, Vidrikugi kohta jälle kõik kohad lamenti täis!

— Soo-oh, voi Vidriku kohta kah?

— Oi-jehh, kas te's põle veel kuulnudki?!... Sa jumal küll, mis nad sinna kõik kokku ajavad, et nagu olla kõik alvasti, riistavid juba käinud ja... mis nad kõik on ja puha.

— Või sedasi! Ei põle Vidrikul siiamaani näha olnd küll veel midagi.

— Ei, noh, mudugi ei ole, egä miagi siis sellepärast, et nagu midagi oles, ma mudu nõnnasama, et ilm nõnna jahvatab... Mia ju tään isegi ja olen ka igale kohe suu sisse ütelnud ja rääkind, et mis naad'nd mudu aeavad, Vidrikul nüüd mõni riistàv või midagi... Oles veel olnd, et mõni teine või kes, aga Vidriku... Kunas Vidrikul kunaski millegist puudus olnd!

— Jumal tänatu jah, ega põle tühja kõhtu küll keegi veel kannatanud.

— No jah, no jah, eks ta ole. Vaata — ega see ilm siis ju kunagi! Temal ikki igal pool ütlemist ja arutamist, ei asja ees ega teist taga... Mis, teil võetavat praegu metsa maha või?

— Nähtakse sääl tegevat jah.

— No jah, noh, siis vähemalt see'gi õige... Mõtsin, et larmavad mudu sedagi. Ei tää, mis sääl's nõnna ees on... selle metsaga?

— Ei tää mina!... Põle seda vana Jaagu käest õige kunagi küsindki.

— Eks ta ole jah... Ja mis sest õige küsidagi, küll peremees isi tääb, mis teeb või ette võtab... Või akkab ehitama või?

— Oli nagu kuulda kord jah.

— Ja-jah, no-jah... See ju ikki talu raudvara, kui sääl ooned pääl... Muist metsa veetavat vist raudtee ääre kah või?

— Jah, sääl nad nähtakse ikki vedavat, ei tää kui palju.

— Kes seda teab jah... eks peremees mudugi. Ja ega veel teagi, kas puuooneid ehitabki, võib olla kivist, siis võib ju ärä vedada ka puhagi.

— Võib olla kah, et kivist. Kord nagu kõneleski vist sedasi, põle ta mõtteid ja plaane suurt uurind.

No-jah, mudugi. Või kunas see Vidriku peremees midagi alvasti teind. Mis ikki paigale paneb, on pantud. Eks see kivist ikki ka kindlam ja... elupõline kohe... Et ää siis küll, ega ma's pea sind paelu kinni

änam midagi! Tervisid kah kodupoole ja... Ah Kustasest põle ikki asja veel kedagi?

— Põle kuulda olnd. Sellest tühjast nüüd...

— Ei mis ta nüüd tühi või... Ega põle ju ka nii, et kohe selle võtmisega või... Vaja ikki vaadata ja... Võta teda raipa kinni, laisk teine, rajak, ikki küll!... Saas om'ti raasike abigi...

— Jah, ega ta põlata põleks.

— Oi eldeke, kus ta's põlata!... Mõtle ometi — suure talu vaev!... Ei tää ikki, kas tal on veel vaadatudki kedagi?

— Põle kuulda suurt olnd.

— Just nagu ikki kõneldi, et Tiltsi Liisiga või...

— Ega tea kah... Nõnna endamisi ta teinekord on...

— No jah, endamisi ikki, eks ta ole kah, peab ikki inime olema, kes oskab ja... Ega's Liisil viga ka midagi, käbe teine kui nirk!... Võib olla, kui kord uued ooned valmis, et siis... Noh, jääme siis peale jumalaga, aitähh, perenaine, kah uudiste eest ja...

Ning juba mõne päeva pärast paisati terve küla kõnet täis, kuidas Leena kiriku juures suurustanud Vidriku uutest kivihoonetest, kus peetavat Kustase ja Tiltsi Liisi pulmad kolm korda uhkemad kui Aljakul.

Lõmpsi Märt seda kõrtsis kuuldes kinnitas aga veel kindlamini:

— Kivi-kemmergu õue-veerele võib ta küll üles upitada!

14.

Märts lõppes.

Päikese pimestavas helenduses sulavatel teedel rutati viimaste vedudega, kus see veel võimalik.

Vidrikul näis metsavedu raudtee äärde mõnda päeva juba lõpul olevat. Ainult üks suurem virn ehituspuid seisis veel kännustiku põhjaveerel. Arvati, et see sinna oma tarbeks jääbki, sest oli ju kindlam kui kindel, et varem või hiljem uute ehitiste rajamisest Vidrikul ikkagi mööda ei pääse.

Kuid ühel ootamata silmapilgul murti see arvamine kõikide üldiseks imestuseks.

Jaak, kes juba mõnda aega koduste urisemisest ja nurisemisest pilves, oli sel päeval jälle paremas tuules. Ta oli linnast kirja saanud, mida luges nähtava põnevusega mitu korda järjestikku, nägu eleval naerul. Kindlasti pidi kiri sisaldama mingi mõnusa üllatuse.

Kirja viimaks tasku peites teatas Jaak kodustele, et sõidab öösise rongiga paariks-kolmeks päevaks linna.

Selle järele tegi ta käigu kännustikku, kus mehed ja naised parajasti latvu ja oksi kokku tõstmas, käis palgivirna juures ja pööras sealt sammud raudtee poole, mis siit otse läbi metsa, talvist veoteed mööda, ainult versta kolm eemal.

Tee oli kulunud aukliseks, kord ühele, kord teisele poole. Kõrge sõnnikune jääkamar keskel oli mõ-

nest kohast nii kitsas ja sellest mõlemal pool nii paljas, et läbipääs raskema koormaga enam kui kahtlane.

Mõne niisuguse koha juures seisatas Jaak tükikese aega, vaadates ja uurides, kas pole kuskil kõrval paremat paika tee jaoks.

Raudtee ääres kihas töö ägedamas hoos. Kohendati ja korraldati puudevirnu, kooriti propse ja paberipuid, ning kuskil kopsiti kontorihaamriga musti kirju pakkude otsa.

Siit oma puuvirnade juurest, kus mõndagi veel teha ja toimetada, pöördus Jaak lühikese peatuse järele kärmesti kodu poole tagasi ja jõudis õue parajasti silmapilguks, kui pere lõunalt kännustikku tagasi pöördumas.

— Teed veel natuke on, võiks minna ja vaadata, kas kuskil midagi kohendada, paar päeva ikki veel läbi saab, — seletas ta Pässust ja Taavetist mööda minnes, kes — kirved kaenlas — piipu tossutades peremehe korraldusi ootama jäänud.

— Ah raudtee veerde või?

— Jah. Tuleks ikki katsu see virn säält kah ära liigutada, saab kudas saab.

— Ah need palgid ja saepakud säält...

— Need jah.

— Ma mõtsin, et need ehk jäävadki... — lausus Päss arglikult.

— Ei jää midagi, kui vedada saab. Mõnda kohta võiks labidaga lund pääle pildu ja...

— No jah, eks peremees ise vaadand...

— Võib ju vähem pääle panna, — aitas ka Taavet kaasa, ning mõlemad mehed hakkasid aeglasel sammul metsa poole edasi liikuma, nagu kaheldes, kas see ikka tõesti nõnda peab olema, kui peremees käskis, või mitte.

Kustas, kes Pässule ja Vidrikule antud käske ukse ees poole kõrvaga pealt kuulanud, läks ärritatult peretuppa tagasi, ning kui Jaak sinna järele jõudis ja laua äärde istus lõunat võtma, algas ta käredalt peale-

tungi, milleks juba mitu korda varemaltki asjata hoogu võtnud:

— Mis kurradi jant see nüüd on! Justkui omal palke enam tarvis ei olekski!

— Ega põle kah.

— Soo! Ei tää, millest need ooned siis tehakse?

— Neid ei tehtagi.

— No jah, seda ma arvasin! Ei tea, kudas siin's elada mõeldakse?

— Ei mõeldagi.

— Ega niisugune pläma kah kuskile kõlba!

— Kõlbab küll.

— No ää küll, kurat, kui see nõnna on, siis võime ju kord selge rehnungi teha! Ega minagi mõni koer põle.

— Ega põle jah. Aukumist põle kuulda olnudki.

— Võin ju minna, kui mind tarvis põle.

— Ei maksa, kallis poeg, on tarvis küll. Veel rohkem kui ennegi.

— Mis elu see siin õige on. Majad kukuvad kolinal kaela, ilmale ainult irvitada!

— Ega põle seda elu siin kedagi.

— Lällitada, vaat seda sa oskad! Kes õige su karjapoiss on! — raksus Kustas ägedamalt.

— Ei tää praegu. Eks me suveks võta!

— Suveks, jah! Eks võta ja kraaksu siis! Minul on sellest juba küll.

— Soo-oh?... Aga egas mina ju nüüd akkand, sina isi!

— Mina isi jah! Maksa mu palk välja — ja omme päev olen läind!

— Kus sa's lähäd?

— Sinna kus tahan.

— Kus sul's parem on?

— Sulase kohta igal pool. Saan ometi palka ja põle vaja palja lakke eest koeraks olla!

— Mine'nd ikki.

— Kurrat, kivisüda peab inimesel siin sees olema!

— Terasest veel parem. Mina omale juba ammu terasest sisse pand.

— Nähä on jah. Mudu sa ju nõnna ei saaks!... Igaüks võib Vidrikult midagi saada ja midagi loota, iga närune pops on siin rohkem kui mina!... Ainult muudkui orja!

Jaagu silmad välgatasid. Külmal muigaval rahul oli äkitselt lõpp.

— Kuipalju sa siin's ära oled „orjand"?

— Kolmkümmend üheksa aastat!

— Vaat siis „orjasin" mina, aga sina ei kannud veel kaelagi!

— „Sina", jah...

— No jah „mina"! Mis olen siis m i n a teind?!... Mine, lontrus, kui sa tahad, mine! Saab näha, kus sul vähem seda „orjamist"!

— Maksa mu palk enne välja!

— Kaelakandmisest saadik, jah?

— Aitab sellestki, kust saadik ma Vidrikul sulaseks olnd.

— Siis mine, ja ära kaaguta. Taskuraha võid saada, muud mitte krossigi!

— Juba kisendavad jälle! — ruttas Leena köögist vahele. — Just nagu ei mõistakski muud viisi kui kisendades.

— Mine sina siit! — käratas Jaak.

— Soo, jah, kus siis tema! Peremees ju kõneleb praegu, teised — need muud kui välja!

— Ära nüüd sina kah kedagi! — haugutas Leena Kustase poole. — Muul ajal suud lahti ei saa, kui ikki ainult südametäiega!

— Oled s i n a vist palju siin suud lahti teind.

— Kui ei ole, põle vajagi!... Võiks ka mõne asja kord ometi ilusti läbi arutada.

— Tema ju „ori", kus tema's ilusti! — mõnitas Jaak.

— Jah, ori, jah! Ei tää, kes meist siin ori põle olnd! Igaüks oma asja peal.

Kustas sülitas põrandale ja kadus trotslikult toast, tema järel endamisi mõmisevalt sajatades ka Leena. Jaak, kes sõnelemise ajal laua äärest ärritatult püsti karanud, tegi toas mõne sihitu ringi ühe akna alt teise alla ja tagasi, istus siis uuesti ja lõunatas kärmesti lõpule, nagu oleks tal suur rutt millegagi. Ja nähtavasti oligi, sest niipea kui kell lõi pool kolm, hüppas ta laua äärest üles, ruttas talli juurde, rakendas hobuse saani ette ning kihutas kodust kiiresti minema, öeldes, et peab minema vaksalisse lõunase rongi vastu.

Paari tunni pärast tuli Jaak tagasi, kaasas keegi noorevõitu sileda välimusega mees, kellest raske oli öelda, kas ta pärit maalt või linnast. Triibuline koduvillasest poolpalitu ja hall kängrunahka kõrvik ning karged töödteinud käed nagu kõnelesid küla järgi, läikivaksviksitud saapasääred ja valge kraeviir rohekashalli kampsuni kaeluse all ühes sileda, lihvitud näoga aga hoiatasid, nagu oleks tegemist mõne peenema härraga, nagu oli olnud praaker puupapivabrikust, kes paari kuu eest Vidriku puumaterjali järele vaatamas käinud, või nagu mõni nendestki, kes aasta-aastalt igal talvel Vidrikut külastasid linakauba tegemisega.

Olgu ta kes ta oli, aga juba see, et peremees „noorhärrale", kes võis olla umbes Kustase ohtu, ise vaksalisse vastu sõitnud, andis Leenale käsu kätte, mis ta peab ette võtma: lõikas sahvris õhukesed viilukad suitsusinki, käskis Elsat neli paari mune tuua, seadis panni kiiresti tulele ja ruttas vahepeal, kui särisev pann Elsa valvel, tagakambrisse lauda katma.

Seekordsel näis aga rutt rohkem olevat kui neil endistel. Seda kõneles juba tema kärsitu samm õuehoonete vahel, kui Jaak hobust lahti rakendas, tema rahutu edasi-tagasi nuhklemine sinna-tänna, ühe hoone juurest teise juurde ning ühelt ulu-alt teise alla. Ja niipea, kui peremees vaba, ruttasid nad kärmesti üle põldude talveteed raiestiku poole, peatudes silmapilgu palgivirna juures, ja ruttasid siis, tükati mööda

piiri, tükati mööda piiriäärseid maid, põlde ja võsastikke ümber endise Ala-Vidriku, pöörates viimaks risti üle selle põldude lääne poole. Sealt mindi talu lääneserva mööda Aljaku poole, seisatati mõni silmapilk tänaval, mis viis Vidrikult maanteele, ja mindi siis Aljaku piiriäärset karjakoplit kaudu uuesti Vidriku idaservale, kust — raiesmikule lähenemata — risti üle põldude viimaks koju tagasi jõuti.

Korraks veel silma heites ühe ja teise hoone peale, mis algul vaatamata jäänud, astuti siis tuppa ning mindi tagakambrisse, kus munapraad ja kohvi juba laual ootas.

Milleks see võõras oli tulnud ning milleks tema kärmed käigud Jaagu seltsis üle talu, ei teadnud keegi. Ei pudenenud sellest Leena kuuldes sõnakest ka tagakambris kohvi juures. Kõneldi kõigest maast ja ilmast, tehti juttu headest ja halbadest aastatest, kiduratest karjadest, paremast piimalehmadest, lina-, või- ja viljahindadest, lastekoolitamise kuludest ja muredest, peenemate paremast põlvest, põllumehe põlisest rikkusest ja kõigest muust, mis silmapilgust silmapilku keelele juhtus. Kuid asjata ootas perenaine mõtet või märku, mis oleks võõra enese üle toonud suuremat selgust.

Ja nõnda see jäigi, kuni lõpuks hilja õhtul hobune uuesti ette rakendati ning Ripsiku Päss Jaagu ühes tundmatu ja teadmatu külalisega vaksalisse küütis.

— Vast ehk ehituste pärast?! — vilksatas Leena peas äkki rõõmu mõte, kui Päss koju tulles seletas, et peremees vaksalis öelnud:

— Jäägu need palgid peale vedamata, võib olla läheb kodus neid veel vaja.

Kuid sellegi mõttekese ümber tekkis juba mõne silmapilguga terve pilv kahtlusi. Milleks siis need ruttamised talu poollumistel väljadel? Milleks see, et tagakambris kõneldi küll kõigest muust, aga mitte sõnagi uute hoonete ehitamisest? Ja milleks veel veokäsk otse enne võõra tulekut, mis Jaagule ju väga hästi teada oli?

— Sulle see ju ää küll! — urises Kustas haugutavalt, kui Leena õhtul teadmatuses tema poole pööras. — Julged vanamehe ees suu lahti teha, et ka teistel asja oleks midagi teada, siis ollakse kohe ninas kinni.

Ning siis ei teinudki Leena sellest enam juttu, vaid katsus öösel mõistatusele endamisi seletust saada samadelt tahmunud laelaudadelt sängi kohal, kust nagu peeglist on Jaak vaadelnud oma mõtteid, valides ja voolides neid, sõeludes ja sõlmides teo jaoks. Kindlasti oli Jaagu avasilmist siia ära paistnud ka see mõte, mis täna Vidrikule tõi selle tundmatu, kes käis mööda põlde, nuhkis mööda ulualuseid ning mõõtis oma uurivate silmadega sammaldunud katuste raskust madalatel ja rabedatel seinadel.

Kuid Leena jaoks hoidis lagi selle saladuse enesele ja jäi tummaks. Sama tummaks, nagu Jaak ise, kes terve oma eluaja tema kõrval käies kaasas on kannud mõttekoormat, mille sisu Leenale avada tal meelde pole tulnud veel ainustki korda. Ainult tegude kaudu on osa neist avalikuks saanud, — ja tegu tuli ootama jääda ka nüüd.

Esimene päev ootust möödus segaselt ja sisutult. Teisel päeval enne magamaminekut tuli Leenal äkki mõte — lasta kord mälestust üle käia sellest, mis juba seljataga. Ta teadis, kuidas Vidrikul raskemaiks päevadeks olnud just need, mil täita tuli kingituse-akti kohustusi, millega talu Jaagu nimele kirjutatud. See oli nagu kannatusekiri Vidrikule, mille karmil käsul aasta-aastalt nagu tuulde lendas kõik, mis raske töö ja pingutusega võidetud. Ning mingi seletamatu huvi tekkis Leenas, astudes kapi juurde, mille laekas plekktoru sees see kiri ja käsk harilikult seisis, kogu pere alatisel nähtaval ja loetaval, just nagu tagakihutajaks silmapilkudel, mil jõud raugema kippus. Kuid täna — Leena jahmatas sammu tagasi! — oli laegas lage. Jaak oli nähtavasti koha aktid linna kaasa võtnud!

Leena seisatas, mõtles... ja vaarus viimaks väsinult sängi, kus piinasid kõiksugu rahutud unenäod

teda öö läbi. Tõusis hommikul kurnatuna ja kahvatuna.

— See on ju ometi võimatu! — püüdis ta enesele kinnitada, kui mingi, koguni uus, õudne kahtlus ta kallale asus. — Ega siis vanamees ometi aru pole kaotanud!

Meelde tuli jällegi see tundmatu, kes käinud üle põldude, ja meelde tulid mõned läbi ukse kuuldud Jaagu imelikud ütlused Kustase ägedatele pahandamistele: „Neid ei tehtagi..." „Ei mõeldagi..." „Ega põle seda elu siin kedagi..."! ...Mu jumal! — — —

Lõpuks ometi hämardus ka see igavikupikkune päev ja piinavatest mõtetest läbi-uuristatuna võis Leena Jaagule õue vastu lentsida, nagu abi otsima oma ahastuses:

— Said sina kah ükskord tagasi.

— Akkas igav või?

— Mis ta nüüd igav, aga... süda oli natuke raske.

— Või süda raske... Mis sa's nõnna kartsid?

— Ega teadnud ka midagi karta, aga...

— Ärä salga ühti... Küllap vist ikki mõtsid natike kah, et ei tea, mis nüüd see vanamees linnas või...

Tekid ja kompsud võeti saanilt ning Päss laskis hobuse talli ette.

Jaak paistis täna nii iseäralikult rõõmsana, silmis ja terves olemises nagu tuhat tähtsat õnne korraga koos. Ulatas tagakambris Leenale mingi poevärske pakikese ja lausus:

— Olgu sulle siis ootamise eest kah natike!

— Ennäh, vaata, põle sihukest asja enne veel näindki...

Jah tõesti, nüüd pistis ka Jaagule järsku meelde, et nõnda oli see küll: veel kordagi polnud ta perenaisele linnast midagi kaasa toonud.

— Heldeke, näe, mis sa nüüd ometi niipalju raha muidu!... — jätkas Leena, hoides oma õnnelikkude näppude vahel lahtiharutatud pakikesest leitud kingitust — musta villast kleidiriiet ja suurt musta siidirätikut.

— Mis „niipalju“ see nüüd's ikki...

Jaak tundis äkitselt häbi: niipalju kordi on ta linnas käinud ja veel kordagi pole ta osanud taibata, kuipalju õnnelikku läiget inimesele silmadesse võib tuua niisugune tühine teokene.

— Mõtlesin niisama, et kahekesi me ju nüüd jääme ja... — katsus Jaak oma erakorralisele tähelepanelikkusele naljatavat vabandust leida.

— Mis jutt see nüüd!

— Noh, Kustas ju kõneles, et ei taha nagu enam orjata ega...

— See kah mõni ütlemine.

— Kas tal's tõtt taga ei olnudki?!

— Ime säh! Kurja meelega aetakse midagi suust välja ja...

— Ütles või?

— Pole ta lausunud küll sõnagi, aga noh, kesse's tema juttu ei tea või...

— Sähh sulle, siis tegin ma selle teo vist küll päris rumalasti!

— Missuguse teo?... Sõge sähh, ega sa's ometi ju arvand, et...

— Mina arvasin ikki küll, et mees ütleb mehe sõna ja... akkasin mõtlema, et mis me siis ikki siin kahekesi veel... ja — müüsin eile Vidriku ära!

Seda seletas Jaak nii endastmõistetavalt, nagu oleks asi puutunud ainult miskisse kõige tühisemasse. Kuid oli ju kõnes ometi Vidriku, üle seitsmekümne aasta ühe ja sellesama perekonna käes olnud talu, praegu juba üheksakümmend kuus tiinu suur ja suurimaid kogu ümbruskonnas. Kuidas võis siis Leenas nüüd viiksatadagi, et sellega nii ootamatu lihtsalt ja muretumalt võiks tehtud olla lõpuarve! Ja pealegi veel Vidriku Jaagu poolt, kellest raske on enesele kujutustki leida ilma Vidrikuta!

— Jaah!... Ära sa lori sääl! — lausus ta toonil, nagu oleks talle Jaagu muigamisi antud seletus isegi naljaks liiga pentsik. Sealsamas aga tundis ta üle kogu

keha kallatavat midagi kuuma, kui Jaak endiselt jätkas:

— Tõsi jutt! Juhtus parajasti ea ostja ja...

— Kuule ega sa seda ometi täie aruga ei räägi?! — muutus Leena toon järsku teiseks, nii ärevalt-helisevaks ja teravaks, et lõika või terasesse.

— Noh...?!

— Taevane aeg, ega sinu pea viimati tõesti...! — kippus perenaisel hääl kurku kinni jääma.

Nüüd ta siin seisiski, terve see saladus, mis uuristanud juba öö ja päeva tema südame kallal, millest virvendanud silmad ja kohisenud kõrvad, mis pannud vaaruma sammu, sulgenud suhu sõnad ja matnud viivuti hingamisegi.

Kas selleks on isa ehitanud talu, et poeg ta nahka paneks?! Kas selleks on siin rühmatud ja rähmatud, et viimane vili võõrastele jääks?! Kas selleks on pere end pingutanud ja piitsutanud, et siit minekut teha, kui kodu juba vähekesi korda saamas?! Ei tea, mis mõeldakse õige tegema hakata, kui pole elamiseks ja olemiseks enam ainustki rahulikku paika, kus teistele jalgu ei jääks! Mõtelnud ometi pojagi peale, kui muud enam meeles polnud! Kuhu ta läheb, kui üle poole elust siin juba kinni kükitanud, ei asja ees ega teist taga?! Ainult inimene, kes üle pea kaela kangusesse ära kärvanud, võib niisuguse sõgeda meeletusega valmis saada! Külal ikka õigus, kui kisab, et Vidriku Jaak näeb kadu!

Tuhat muudki sajatust sadas Leenalt Jaagule korraga kaela. Etteheiteid ja noomitust, nuttu ja kaebust, hoiatust ja ähvardust, — kõike oli siin korraga koos, mida leegitsev hing perenaise kidurast kehast nüüd kuuldavale paiskas. Nagu poleks Leena mitte see, kelle Jaak oma isa vastuvaidlemata käsul kord Vidrikule t o o n u d, vaid see, kes juba algusest juurdunud Vidriku mullas ning kellel karjatab iga lihas valu käes, kui teda nüüd asutakse siit välja kiskuma.

Kustas aga, kes kuulis asjast mõne silmapilgu hiljem, ei saanud üldse sõna suust... Paistis ainult üks: tema pruun nägu oli tardunud valkjamaks...

Kuid Jaak? Mis mõtleb siis tema? Elab veel üldse mõni mõte selle näo taga, mis jääb muigele isegi siis, kui terve maja vintsleb valu käes?

Jahmatudes neist küsimustest, katsus Leena Jaaku kõnelema panna uute sajatustega:

Saab ta nüüd ehk ka ise viimaks aru, mis on teinud? Või ei taipa veelgi? On vist küll hea nüüd kükitada Lõmpsi Märdi irvitavail iristustel? Ja kuulata küla kahjurõõmsat kaagutamist?

Jaak kannatas praegu aga kõik, nagu tahaks ta lagedale pingutada viimast, mis ütlejaile veel varuks. Ta teadis: mida paksemat pori ta turjal, seda võimsam on üllatus, seda uhkem tõus. Tõmmaku sellepärast, nagu vähegi jaksavad! Hea oleks, kui Lõmpsi Märtki veel siin, Laupa parunist kõnelemata. Kahju, lõpmata kahju, et nad puuduvad: „kuradi mats-molkus" otse ootab neid praegu!...

— Narrid olete, muud ei mõista teile öelda! — pahvatas viimaks Jaak, kui märkas, et pole enam Leenagi sajatustes küllalt käärivat kõntsa. — Arvate vist, et peast nõder olen! — — —

Paari silmapilgu järele oli Leenal ning Kustasel juba teada:

Vidriku Jaak on ostnud Murumäe mõisa.

15.

Mitu nädalat elas küla nagu palavikus. Ja mitte ainult küla, vaid terve vald ja kihelkond. Sest Vidriku Jaagu mõisaost ei olnud üllatuseks mitte üksi neile, kelles elas juba elupõline alateadvuslik salasoov, et Jaak vääratuks ja komistaks, vaid ka neile, kes arvestasid temaga kui lugupidamisväärt mehega.

Oli ju ka imelik küllalt, et mees, kellele kuulutati kadu ning kellele pankrott juba mitu aastat pidi sisse vahtima igast uksest ja aknast, järsku kõigi ootamata oli teinud niisuguse uhke liigutuse: vaevalt sajatiinulise talu omanikust korraga 300-tiinulise mõisa pärisperemeheks!

Oli neid, kes asjast üle said lihtsa teatavaksvõtmisega. Väikest tagasisurutud elevust neis küll paistis, kui Vidriku Jaagu suurest asjast kuulda said, aga siiski ei tahtnud nad paista lasta, nagu mõjuks see neisse mingi rabava üllatusena, vaid tähendasid ainult üsna lühidalt:

— Vaata kuradit!

Lõmpsi Märt viis uudise oma eelmiste seletustega kooskõlasse niiviisi, et ta sellest tegi suure saladuse, millest ainult temal olevat aimu:

Kuuldes asjast esimest korda Aljakul, ei lausunud ta musta ega valget; oli nähtavasti kitsikuses. Kuid juba järgmisel päeval vastas ta igale jutustajale julgelt:

— Ma tään küll!

— Ah tääd või?

— Muidugi tään. Mis sääl's tääda.

— Kudas mitte. Mõtle ometi: mõisa!

— Vaat sääl see konks ongi, et mina tään rohkem kui sina. Ja kui sina kah nõnnapalju tääks, siis ei imestaks sa mõhkugi!

— To-hoh? Mis sääl's on?

— Jaa-aaa! Oodake, et ma seda praegu teile ütlema akkan!

— Ah soo, et asi põle siis puhas või?

— Kurrat! Sihuke asi sul puhas!

— Aga mis sääl's ikki? Kas ta's ostnud ei olegi?

— On küll.

— Ja raha maksnud kah?

— On küll.

— Aga mis sääl's muud ikki?

— Küll aeg näitab.

— Kunas?

— Küll te ükskord näete.

— No kas sa's ütelda ei või?

— Ei või.

— Mis sinul's seal oidmist.

— Küll on!

— See ju siis päris imelik.

— Mudugi imelik. Las lähvad mõned aastad, siis alles näete, kui imelik see kõik on!

Ja kuidas Mardile ka peale ei käidud — rohkem ei kuulnud temalt keegi. Kehitati ainult õlgu ja mindi edasi. Ainult mõned tundsid, nagu oleks nad sellesamaga Mardilt juba teada saanud midagi õige tähtsat ning uskumatut ja kinnitasid salamisi ka omakorda:

— Või siis sihuke asi. Vaata raipa!

Mõned, kel asja oli olnud Laupa paruni juurde, lasksid tagasi tulles lendu uue loo, nagu oleksid nad seda sealt kuulnud:

— Paruni ärra teadis, et see olla kõik võõra rahaga tehtud.

— Kelle rahaga?

— Võõraga. Kindlasti võõraga! Jaagul ju poeg ja tütar Venemaal, ja väimehe raha see just ollagi.

— Ah selle inseneri?

— No jah, inseneri.

— Kas see's ka nõnna rikas?

— Mis ta'nd rikas või... Sihukesed mehed teevad teinekord aga kerge vaevaga jäledat raha. Satub kord mõni kroonu töö ja — näe!

— Jaa-ah! — andis üks siis järele.

— Võib olla küll! — kinnitas ka mõni teine pealtkuulaja muigel ning läks ja jutustas mõnele kolmandale asjast juba palju otsekohesemalt.

Ei puudunud inimeste hulgas aga needki, kes suurema piinata nõus olid tunnustama:

— Tühi lori kõik! Terve nali on selles, et Jaak on tubli mees, ja muud midagi. Olgu iga mees niiviisi platsis, vaat kui palju mõnekümne aasta pärast neid mõisaid parunite käes siis veel leiategi.

Viimast viisi otsustajate hulgas oli ka Tiltsi peremees, kuid tema kohta kõneldi selle järele kohe muigavalt:

— Ütelgu, ütelgu nüüd peale, ega's see ikki kõik midagi enam aita: Vidrikult oleks ehk ikki veel väimehe saanud, aga ärgu mõelgu, et see nõnnasama kergesti tuleb ka Murumäelt!

Jaak ise oli sellest saadik, kui võis tunnistada enese Murumäe mõisnikuks, nagu päris teise tuuma korraga sisse saanud. Teda ei huvitanud see enam vähematki, mis kõneleb küla. Ei huvitanud enam ka see, mis lõõbib Lõmpsi Märt. Polnud peaaegu enam kedagi, kes Jaaguga veel pikemale jutule oleks saanud. Käis ainult endamisi, pea püsti ja kujugi nagu sirgem ning suurtsugusem kui enne. Ta nagu aimas ja tundis väga hästi, mis liigub keeltel tema kohta mõrudalt, kuid — liikugu! Mis on Jaagul sellega veel asja! Ta on teinud, mida ei suuda mitte iga mees, ja see on kõige tähtsam. Tehku mõni järele, enne kui suu sosistamiseks lahti tahab teha.

Väljaspoolt liigutas ainult see teda sügavasti, mida luges enese kohta mõni päev pärast mõisaostu ajalehest:

— Mõis eestlase käes! — seisis seal pealkirjaks, ning edasi järgnes terve pikk lugu selle üle, kuidas eestlase väsimata visadus julgelt astub tagasi võitma pinda, mis eesti rahvas kord harinud, kuid mis aastasadade eest vägivallaga temalt ära kistud. Ja siis tuli kirjeldus sellest, kes võitlusse astujate hulgas üks kõige esimestest ning kellest isegi näopilt kirjeldusele juurde lisatud: Jaak Jaagu poeg Vidrik, rahvasuus „Vidriku parun", kuuskümmend kaks aastat vana, kuid tugev kui tüvi ja kange kui Kalev. Raudne tahtmine ja vägev visadus on teda terve eluaja tagant kihutanud kõigis tema sammudes. Ning ikka ja ikka hoolsalt nende järel, kes temast soo poolest „suuremad". Mõisnikud koolitavad lapsi — Jaak Vidrik tegi sedasama. Mõisnikud parandavad maid, torutavad põlde, muretsevad paremaid tööriistu jne., — ning ärgu arvatagu, et Jaak Vidrik selles maha jääb. Ja lõpuks asub see kange mees nüüd näitama sedagi, et eesti talumehest võib saada ka mõisnik ise. — Kõige lõpuks tuli kirjelduses juttu veel sellest, mis juhtunud kord ühel mõisaõuel, kui Jaak Jaagu poeg Vidrik oli alles kaheteistkümne-aastane. See „kuradi matsmolkus" ja „lurjus" on nüüd au ja lugupidamisevääršelt selgeks teinud isegi sellele upsakale parunipojale, kelle inetu hingeline toorus sellele tõule nii iseloomulik: Eesti mees on tugevam, kui et ta ühest parunikese närusest rusikahoobist pikali jääks!

Sellest viimasest pidas Jaak päris kindlaks ja selgeks, kes kirjelduse lehte pannud, sest et loost Laupa mõisa õues ei teadnud selles valguses keegi muu hing siin maakeral kui ainult Parve Pärn. Oli selle peale esialgu pahanegi, et ta tema hinge senised suurimad saladused nüüd nii alasti ilma ette paisanud. Kuid juba lähemal järelemõtlemisel valdas teda otsatu õnn: Ei teata ju nüüd mitte üksi Laupas, vaid kõikjal üle kogu Eesti, et on kuskil Liivimaa metsasopis mees,

keda seni peale lähema naabruse ei teadnud ega tunnud veel keegi, kuid kes ometi on korda saatnud asju, mida peaksid imetlema teisedki.

Ja peaasi: ka Laupa parun ning pastorihärra Wacker peavad nüüd teada saama, milleks Vidriku Jaagule vaja oli niipalju maad!

Ning paar päeva pärast esimest erutust, kirjutuse korduval lugemisel, saatis Jaak toimetusele pika kirja, milles tänas südamest „nii suure austuse eest lihtsale vanale inimesele, kes seda hingestki pole arvanud ära teenida“, ning lisas selle juurde alandliku palve: saadetagu kinnises ümbrikus üks number sellest lehest Laupa parunile ning teine kirikuõpetaja Wackerile — ja tõmmatagu punase pliiatsiga ka joon sinna kohta ümber, et ei saaks kahe silma vahele jääda, mis neil seal lugemist.

Mõni päev hiljem tuli vastus:

„Täitsime healmeelel Teie palve. Soovime südamest õnne edasijõudmiseks uutel radadel! Andku Teie tegu palju vaimustavat eeskuju ka teistele!“

Soo. Nüüd on siis korras. Just seda oli veel vaja!

Nii mõtles Jaak, ja peaaegu oleks ta vanas eas veel hakkama saanud sellega, et endamisi ja üksinda võidujoovastusest tantsima tuisata. Püüdis end taltsutada ja rahulikuks jääda, kuid kuidas sa jääd, kui miskit nagu ratsutab rinnus, pingutades ikka suuremale ja suuremale hoole, ikka jõudsamale ja tormilisemale hüppele! Peopesad nagu kihelesid millestki, ja Jaak ei saanud teisiti, kui pidi neid kärmesti kokku hõõruma. Oli vaja kuhugi nagu rutata, midagi öelda, kõnelda, teha, — hõisata kas või! — aga sealsamas vaigistas miski oma enese põuest teda heasüdamliselt ja meelitavalt ning sosistas: tee mis sa teed, aga mitte nii, et teised seda näevad ja kuulevad.

Oleks olnud siin parajasti Parve Pärn, — mingi jõud ei oleks siis suutnud Jaaku tagasi hoida talle kallale hüppamast, teda kaelustamast, teda — võib

olla — suudlemastki: nii äkiline, sügav tänupuhang hoovas temast praegu selle mehe vastu. Sest — kust oleks Vidriku Jaak muidu haaranud niisuguse mõtte, niisuguse kõiklepitava ja vaimustava! Kätt haarata oleks Jaak ihanud ka sel ajalehetoimetajal, kes oli ära trükkinud Parve Pärna kirjutuse Vidriku Jaagu kohta, pigistada seda tormiliselt ja lausuda: see on kallim, mis mulle mu elu ajal iganes osaks saanud.

Ei teinud nüüd raskust enam ükski mure, mis näris Jaagu rinnus esimestel päevadel pärast Murumäe ostulepingu allakirjutamist. Polnud ju ka ime: lisaks kõigele senisele lähema kolme aasta jooksul välja laduda veel niipalju tuhandeid ning välja osta nii paljude tuhandete eest obligatsioone, kui need talle üles peaks öeldama, suurendada karja ja täiendada ühte ning teist, — kas suudab Jaak selle kõigega toime saada? Ja jumal teab, millised aastadki tulemas! Kuid nüüd ei kohutanud teda enam miski. Tuhat uut ilusat helinat kajas hinges, mitmekordne tundus jõud vananenud lihastes, veel uhkemalt ajas enese sirgu Jaagu pikk, sihvakas kuju. Ja ilma et oleks hakanud enam lähemalt järelegi mõtlema, kutsus ta Kustase õuest, ning lausus sellele Leena kuuldavalt:

— Kuule, noh, pulmaruumi ju nüüd küllalt!

— Põle ju rohkem veel kedagi.

— Aga jüripäevast? Kaugel see's veel!

— Ah jüripäevast või?...

— Ega aega viita enam ühtigi. Kudas seda uut koda pareminigi sisse õnnistada.

— Ei tää, kas nõnna ruttu lähäb...

— Kuule mul veel asja!... Minul pani vana õhtu eel valge ree ette, omikuks olid asjad korras ja lõunaks ka kirikumäel juba käidud. Sinul aga juba aastaid aru peetud ja — ikki veel ruttu! Ja ütle, mis meil's viga olnd? — pööras Jaak jutu lõpu liigutava naeratusega Leena poole, kes julgustas Kustasele hoogu andvalt:

— Ju ta on kõik jumala käes. Kui see tahab, siis läheb teinekord valimatagi, ei taha — siis pole asja ka pikast arupidamisest.

— Noh, kuuled nüüd?... Mis sa arvad, teeme selle asja õige nõndasamuti, nagu tehti vanastigi: pistame obuse ette ja sõidame kohe Tiltsile!

— Täna juba või?

— Täna jah!

— Ikki nagu õige järsku... Tea, kas on koduski.

— Pistame ette, muud midagi! Näe, abegi sul täna aetud. Neljapäine päev kah ja... Memm, mis sina arvad?

— Jumala õnnistus kõigega, ei minul muud midagi. Eks ta ole ju ka Kustase oma vaadata ja...

Ei aidanud nüüd enam midagi: Jaak ei jätnud enne, kui see sündinud. Pesti silmad puhtaks, tõmmati kirikuriided selga, lasti värskeltharjatud hobune parimate riistadega vedruvankri ette rakendada, pisteti „igaks juhtumuseks“ valmisseisvad „peenikeste viinade“ pudelidki kapist tasku ning — tormine sõit Tiltsi poole algas.

Teele jõudes tundis Jaak, et tal on ütlemata kerge: Saab päris peenike proua Murumäe jaoks. Ja pea-asi: keegi ei või öelda, et mõisa-ostuks oleks vaja olnud ka minia raha.

Ning kõige lõpuks andis sõit veelgi midagi, mille järgi Jaak alati ahnitsenud.

See oli juba Vidriku Jaagu viis: maailm pidi üllatatud olema, kui tema midagi tähtsamat ette võttis. Inimeste „suured silmad“ ja ootamatuse elevus, — see kõditas teda nii, et ei paistnud liiga ükski kibedus ega kannatus, et kinni püüda kord jällegi üht niisugust silmapilku. Sellest see sagedasti tuligi, et Jaak tegi kõik omapead ja teiste teadmata, mille pärast pidi kodus teinekord tundma nii kibedaid etteheiteid ja mõrudat kurjustamist.

Tookord sündis see õnnelikul kombel küll ilma vähemagi pahanduseta. Kuid üllatust seda rohkem.

Juba kodus märkas Jaak oma suureks heameeleks, kuidas mõjus see Kustasesse kui ka Leenasse: ühel silmad järsku õnnelikul läikvel, teisel peaaegu pisarais. Aga veel suurem kihin-kahin läks lahti Tiltsil, kui kosilaste vanker ootamatult õue veeres, sest ega polnud teadmata siingi, mis hoiatust viimastel nädalatel külas selle kohta kuulda olnud. Nüüd olid nad aga ometi siin!

See kõik viis Jaagu tuju nii toredale tuulele, et asi ise läks nagu aabitsa järgi. Kuidas pidi ta minemagi: mõis on, aga mõisaprouat pole, kuid eks seda märgatud juba Vidriku viimasel simmanilgi, kust teda otsida.

Ja nõnda ta siit nüüd leitigi. Ainult moodi pärast viskasid vanad veel hoiatuse:

— Mis mõisaprouat sellest ka saab. Kübemekene teise talu õuelegi, liiati siis veel mõisasse.

Kuid seks puhuks, kui seda öeldi, oli Jaagule juba ammu selge, missugune tore minia on talle Tiltsi Liisi: terve maja korraga heledat naeru täis ja silmad nii sätendavas tules, et iga mure selle eest põgenema pistab. Just niisugust läheb Murumäele vaja, et elu sääl lõkkele lööks.

— Ära sina neid kuulagi! — meelitas Jaak Liisit, kes õhetaval näol toas ringi talitas.

— Kurjad inimesed, muud midagi! — oli Liisi lõbusalt nõus. — Ja kadedad on nad kah, kindlasti!

— Tule õige mu põlvele, kaen korraks ka natikese oma minia kaalu!

— Oh, just nagu tina! Näe, katsu!

Ja juba istuski Liisi Jaagu põlvedel, nagu laps, kes ootamatult üle hulga aja jälle vanemate armule pääsenud.

— Päris tubli, põle ütelda ühtigi! — kiitis Jaak ja tantsitas miniat põlvel, nagu oleks see juba maastmadalast olnud ainuke väljavalitu tema poja jaoks.

— Ja kui tugevad kondid veel, vaata! — helises Liisi lustilik hääl, kui Jaagu pihtadest kahe käega

tormiliselt kinni haaras ning terve oma jõuga ta enese vastu pigistas, toetades oma valkjad juuksed vastu karmi, habemikku palet.

— Rajak, ära meelitab veel viimati minugi vana inimese! — hüppas Jaak naljatava sajatusega toolilt püsti. — Pole viimati oma memmekesele enam midagi koju tagasi viia.

Ja nõnda see siis otsustati: laupäeval sõidetakse pruutleeri, pühapäeval esimene mahakuulutus ning neli nädalat hiljem — pulmad Murumäe mõisas, kuhu kolimine Vidrikult algab juba järgmisel nädalal.

See viimane oligi kõige tõsisem, mis Jaagul veel üle tuli elada.

Kuipalju vaimustust sest uuest ka ei hoovanud, kuipalju pidutsevat võitu sellest hinges ka ei helisenud, — siin olid ikkagi ta juured. Ja nõnda siis polnud kaugeltki ilmaaegu, mis mässas tema hinges juba siis, kui ta linnast tulles Parve Pärnalt kaasa oli toonud esimese argliku mõisa-mõtte.

Raske, ütlemata raske oli see·kõik, kui tuli tõsta koormatele asju, mis algusest siiani iial polnud näinud veel muud kui ainult Vidriku valgust. Oli siin veel neidki, mida oma käega kohale seadnud juba esimene Vidriku Jaak. Nüüd jäi ainult tolmune ase neid leinama, nagu alasti ja häbenedes.

Kuid Jaak sai ka sellest üle.

Toetas südamepõhja kõik, mis kippus keerutama tuska, kui õhtupoolikul mitmeteistkümnevankriline voor Vidriku õuelt liikuma hakkas. Julgustas Leenatki, kui see vankrile istudes hoida ei suutnud pisaraid:

— Ära töina! Ees on palju parem!

Puud õuel liigutasid latvu viimaseks tervituseks.

Lõokene taeva all lõõritas oma kaunima viisi — pakkudes seda kaasa nagu meeldetuletuseks, et Vidrikul on olnud ka palju ilusaid päevi.

Püüdis seda meelde tuletada kõik muugi, mis kinnitatud siia maa külge ja mida ei saanud kaasa võtta.

Kuid peremees — ta ei kuulanud ega kuulatanud, vaid andis hobusele piitsa, et võimalikult rutem oleks kõik selja taga.

Kuulas seda ainult perenaine, kellel oli õuelt lahkudes katki rebida tuhandeid niidikesi oma südame küljest. Ja igaüks neist tegi valu, nii et või kisenda piinades.

Imelik: Taganõmmelt lahkumine ei olnud tal kaugeltki nii raske. Võib olla sellepärast, et siis sammus Leena vastu oma *tulevikule*, nagu Jaak praegugi...

16.

Murumäele asudes sai Jaak varsti endale lõplikult uue nime: Vidriku parun. Nii nimetas teda küla ja pahandada ei osanud selle üle ka Jaak, kuigi teadis, et paljudel seda lausudes keel hammaste taga kõveras.

Kuid Murumäe omadele enestele kui ka ümberkaudsetele oli terve see lugu alguses natukene imelik. Eeskätt neile, kes olid Murumäel veel sellest ajast, kui mõisat polnud veel omandanud Vidriku Jaak. Siis oli asi kõigiti selge: omanik oli härra, ja nii teda ka nimetati. Ei saanud kunagi tekkida kahtlustki, et selles midagi poleks korras. Von Lessarti terve olek ja tegumood, riided ja kõnnak, kõnelemine ja käskimine, kõiges selles ei puudunud midagi, millest Murumäe tööpere oleks võinud kõhklema hakata „härra" ehtsuses.

Seal aga tuli siis korraga see uus ja lõi terve arusaamise segi. Salata ju ei saadud: ka see oli mõisa omanik, võis keelda ja käskida Murumäel nagu endinegi, juhatada ja juhtida nagu von Lessartki. Kuid ometi oli nagu natukene võõras nimetada teda otse niisama nagu eelmist, tegemata mingisugust vahet, sest vahe iseenesest oli ju täiesti selge. Seda tundis alateadlikult iga endine olija Murumäel, karjatalitajast ja piimamehest kuni viimase moonameheni. Kõnelemata veel valitsejast, peremamslist ja köögitüdrukust, kelle hulgast keegi ei usaldanud jagama hakata oma saatust uue omanikuga: valitseja oli

Murumäelt uue koha peale rutanud juba paar nädalat enne peremeeste vahetust ning mõlemad truud ja põlised naisümmardajad tänasid südamest õnne, kui von Lessart neile teatas, et nad ka linnas tema teenijaiks võivad edasi jääda.

Tõsi ta ju oli: uus peremees kandis kaabut nagu endinegi, kuid koguni teistsugust. Vanal oli see olnud juba värvi poolest isemoodi, mingi pruunikaskollakas, mis istus peas kuidagi-moodi siledalt ja suurtsuguselt; igatahes mitte nii, nagu uuel, kel oli see must ja poolkortsus, kõrge terav-ümmara põhjaga ja allapoole kooldunud äärtega. Nõndasama kortsus ja kohmakas eelmise kõrval tundus ka terve tema pikk, kõrge kuju seal kaabu all, seljas koduvillased riided, jalas mingid vintskesäärtega saapad, nagu igal teisel-kolmandal peremehelgi Murumäe ümbruskonnas.

Tekkis sellepärast alguses, kord hobustepuhkamise ajal põllupeenral, kord karjatalitamise-silmapilkudel lehmalaudas, kord teistelgi parajatel puhkudel parajas kohas, mõisaperes üsna pikki nõupidamisi ja arutamisi küsimuse ümber, missugune oleks küll see parajam nimetus uuele peremehele. Kuni viimaks mõne päeva pärast peremees ise selguse majja tõi. See sündis siis, kui piimamees piimakoormat vaksalisse küütides polnud jaksanud Laupa paruni „isesõitja" vastutulekul Vidrikult kaasatoodud hobust oheldada, vaid lasknud selle koormaga kraavi taganeda ja kaks piimanõud lössi põrutada.

Mine tea, kuidas oleks olnud siis, kui õnnetusttekitav vastutulija oleks olnud keegi teine. Aga et see oli just Laupa parun, siis pidi piimamees tunda saama, et ka Murumäel on mõisnik, kes nõuab oma alamailt mitte üksi hoolsust ja sõnakuulmist, vaid ka alandlikkust ja austust, nõndasama, nagu on nõutud siin varemaltki.

— Ei pand' ju talle rajakule raudu suhu... — katsus piimamees Jaagu sõimuvalingu sekka endale vabandust otsida.

— Soo, no-jah! Ime, et hobesele rangidki kaela said!

— Ega's sääl nüüd saamist, aga... peremees ei ütelnd ju...

— Ega „perermees“ ütelnd seda kah, et ohjad tulevad peos hoida, kui hobesega sõidetakse...

— Noh, see'nd...

— See'nd jah!

— Ega's mia ju täänd'ki, et peremehe obesed sihantsed... Ärra obesed ei lõhk'nd kunaski.

— Kes on see peremees ja kes on see ärra?! — nõudis Jaak nüüd järsku välkuvail silmil vastust.

— Eks ikki... noh... Lessarti ärra ju... see endine.

— Ja mis on siis see nüüdne?!

— Nüüdne?... Nüüdne, see on ju...

— Lontrused! — kähistas Jaak, keeras kannapealt ringi ja astus uhkelt trepi poole, ilma et oleks piimamehelt ootama jäänud enam mingit seletust oma küsimisele.

Polnud pikemat juttu ka enam tarviski, sest lähema paari tunni jooksul teadis juba terve pere, kuidas on ta kohus kutsuda uut Murumäe peremeest ja tema perekonda. Oli teada ka see, et „noorprouaks“ tuleb kutsuda see'gi, kes paari nädala pärast Murumäele tuleb sealt Laupa poolt ning keda seniajani harva mõni kutsunud oli teisiti kui Tiltsi Liisi.

Võõras see alguses oli ja igal ühel pakitses nagu mingi pinev jahmatus keelel, kui tal esimest korda lausuda tuli „härra“, „proua“ ja „noorhärra“ neile, kelle olemisega see nagu põrmugi ei sobinud ja kes seda millegagi nagu polnud ka ära teeninud. Aga läksid päevad, veeres nädal ning teine, ja juba harjuti kõigega. Nähti pealegi, et vana Jaak nagu polnudki niisugune nagu need teised ümberkaudsetes taludes ja külades, vaid et palju kindlam tema kõne, kärmem tema samm, selgem tema silm ja mehisem tema meel kui neil teistel. Ja mis pea-asi: tal oli oma minevik,

sest mitte igal pole poeg Venemaal kõrgeks kroonumeheks ja tütar pealinnas inseneriprouaks. Ning igaühest ei kirjutata nõnda ka ajalehes, nagu on kirjutatud Murumäe uuest mõisaomanikust.

Karja-Andres leidis varsti kõiklepitava seletusegi sellele, mida Jaak nõudnud. Juhtus nii, et keegi külamees just temale kõnelema hakkas, kui huntsakas see olevat, et uus peremees kärkivat ja kisendavat nagu parun, kui temale „ärra au" ei anta. Kuid Andres küsis päris rahulikult:

— Mispärast tema's vähem peab kärkima kui parun?

— Mispärast?... Toh-hoo kurat säh!... Sellepärast, et ta põle kellegi parun!

— Soo?... Aga miks siis parun kärkida võib?

— Sellepärast, et ta on parun!

— Et sa kuule!... Eh, vennike, küll ikki on meie koonud veel kõveras. Sõimab saks, siis oleme rahul, astub aga oma mees saksapukki — ja kohe kõigil mokad mossis!

Jah, eks ole ju terake tõtt selleski, — tuli pika mõtlemise ja arutamise peale otsusele viimaks igaüks, kellele see Karja-Andrese tarkus edasi anti.

Aga salata ei saadud ometi: kergem oleks kannatada olnud, kui uue härra asemel endine edasi oleks sõimanud!...

17.

Päevad vilkusid, nädalad tulid ja läksid, aastad veeresid, aga neid nagu ei loetudki enam, sest aeg otsekui uppus sündmustesse. Sõda, võidud ja kaotused väerinnal, pealetung ja taganemine, seisak ja kokkuvarisemine, revolutsioon, — kõik need olid ainult üksikud tähised selles vahelduvas kirevuses, mis olid haaranud päevadest nädalaisse ja nädalaist aastatesse Jaagugi terve mõttejõu.

Mis ka ei olnud ning tulnud, kõiges tundis Jaak, nagu oleks temagi selles kuidagi viisi osaline ja kaastegelane. Sõda sakslaste vastu — eks olnud Jaak selle tarviduses teadlik juba sestsaadik, kui sündis see rusikahoop Laupa mõisa murul. Kättemaks — — eks olnud see ka Jaagu kogu eluiha tulipunktiks. Viha sakslaste vastu, mis kandis sõda, eks õhkunud sellest Jaagugi terve elu ja olemine. Mis ime siis, et iga võit väerinnal ta hinge hõiskama pani ja iga kaotus valusalt ta südamesse lõikas. Sest mine tea, kuidas veel läheb, kui jäädavalt kaotatakse: vägevate võimuga võidakse pühkida ju Vidriku parungi Murumäelt, sest hambaid kiristatud on selle üle juba algusest peale, et niisugune mats landstoa peale suurte sakste seltskonda julges tungida.

Jaak oli aga enam kui kindel, et sakslased ei võida. Vastuoksa: ta oleks juba ammugi võidetud olnud, kui riigi eesotsas oleks õige valitsus. Kuid keisriproua on sakslane ja sellest see tulebki, et kantakse üks kaotus teise järele.

— Aga oodaku nüüd! — oli Jaagu mõte, kui kukutati keiser ühes oma äraandliku naisega ning seati riigi etteotsa uued mehed. Algusaja pettumused ei kohutanud palju, — las' koondavad ainult natukene ridu ja koguvad jõude!

See oli esimesel silmapilgul Jaagulegi suurte võitude aeg, kui kesksuvel revolutsiooni järele murti rüütlite võim ka Eestis ning seati selle asemele uued kogud ja korraldused — Eesti oma mehed ja juhid. Ainult: eksitus näis Jaagule olevat see, et oma meeste valitsusele lähedale lasti igaühte, küsimata sellest, kas tal endal ka midagi on või mitte. Läksid veel mõned nädalad — ning siis näis see Jaagule otse meeletusena: kuidas võidakse ometi maa ja rahva varade valitsemisele ning käskude ja keeldude jagamisele seada inimesi, kes ise tihti päris puupaljad?! Nagu kas või needki, kes hiljuti seati valdu valitsema? Ega pole valitsejaid vaja ometi selleks, et kõike iga nelja tuule poole laiali kanda? Palju enam põhjust oleks praegu välja tuua neid mehi, kes juba varemates kitsasteski oludes on näidanud, mida Eesti sitkus võib ära teha...

Jaagu haavatud hing ei varjanud kellegi ees, et niiviisi asjast ei saa midagi välja tulla. Ütles seda igale, kes ette juhtus, ning sajatas niisuguse seedimata sõgeduse põrgu põhja kõigi ees, kellega asja kohta kõne tekkis.

Imelik, et aga mõistlikumadki ei mõistnud tema mõtteid. Isegi tema poeg, väimees ja tütar mitte, kes varsti pärast märtsikuu sündmusi Venemaalt ära olid tulnud ja Tallinna asunud, kus uus aeg tööd ja tegemist pakkus neilegi. See oli kibedaim pettumuse silmapilk Jaagule, kui kõik tema väited „paljasjalgsete" valitsuse võimatuse kohta tagajärjetuks jäid isegi tema lihaste laste ees, kes ju koolitatud ometi rohkem kui paljud teised. Just nagu oleksid nad kõik pimedusega löödud, et ei taipa, kuidas „uus kord" kõik uperkuuti lööb! „Pole midagi parata, ega tei-

siti praegu ei saa" — oli ainuke, millega nad Jaaku trööstida oskasid.

Mis troost see aga oli, kui ometi iga uus päev järjest karjuvamalt kisendas, et kõik läheb kümme korda hullemaks endisest. Puutuks asi veel üksi riigisse ja valitsusse, — jumal sellega! Kunas on Jaagul neid enne tõsisemalt tarvis olnud! Mitte võimu vägevus, vaid oma enese töö ja tegemine on tõstnud ta lihtsast talumehest rüütlimõisa omanikuks, ilma et oleks vaja olnud kõrvalist abi kelleltki.

Tõsi ta oli, see ei läinud kergesti. Jaak mäletas veel väga hästi oma teist mõisnikupõlve aastat, mil kippus kokku varisema kõik, mis kätte võidetud. Tuli välja, et ta oli hinnanud mõisaostu siiski liiga kergelt ja et Vidriku tagatoa mustakskõrbenud lagi Jaagu järelemõtlemissilmapilkudel oli kõnelemata jätnud nii mõnegi eelseisva raskuse. Teise aasta kesksuvi keerutas need korraga tema pea kohale kokku ja mõtted ei suutnud välja mõõta enam ainustki abinõu, millega katta üle jõu kasvavaid kohustusi. Asi ei seisnud küll enam milleski raskemas kui ainult paaris-kolmes tuhandes rublas, aga just seda ei olnud kuskilt enam võtta. Oma tagavarad olid ammu viimseni läbi, laenu majapidamise käimapanemiseks tehtud samuti tuhandeid, rohkem enam kuskilt ei saanud. Ei puudunud palju, et Jaak pidi võtma kord sule ning kirjutama Venemaale oma lastele: minu jõud on lõpul, kui teil teda veel on, siis tulge ja aidake! Muidu läheb mõis, mida külastasite alles mullu, ja järgi ei jää midagi!

Seal käis äkki aga raksatus, mis mähkis tulle maailma, ja andis aega Jaagule natuke hinge tõmmata. Kirjad jäid kirjutamata ning — mõni kuu hiljem suutis Jaak oma asjad korraldada juba ise, tänu sõja-eelse suve harukordsele lõikusele. See võimaldas rohket viljamüüki hea hinna eest, kroonu käsk viis mõisast tüseda tasu eest mõne hobuse, müügile toimetati veel mõniteistkümmend karilooma ja sellest said rutulisemad kohustused makstud. Edasi kandis aga

juba õnn: Murumäe tööpere kuulus vanemate inimeste liiki ning sõda ei viinud sealt rohkem kui ainult paar nooremat, Kustas oli samuti üle kutse-ea, tööriistad ja masinad olid mõisas enamasti uued, — töö võis korraliku hooga edasi kesta. Veel paar aastat edasi — ning Jaak märkas, kuidas asi nagu iseenesest läks ikka kergemaks ja kergemaks: majapidamine hakkas raha andma rohkem kui oli loota ning viimastest võlgadest lahtisaamine läks iga kuuga hõlpsamaks. Ja kui Jaak paar kuud pärast revolutsiooni kustutas oma viimase tuhanderublalise kohustuse, siis oli tal nagu kahjugi, et pole tasuda enam rohkem. Liiga kergesti oli see läinud, kergemini kui Jaak viie aasta eest uneski aimata oleks söandanud. Liiga lühike oli olnud pingutuse-romantika, mis Jaagule kogu eluaja nii luusse ja lihasse juurdunud.

Ootamatuseks oli see Leenalegi, kui Jaak talle õhtul linnast tulles tähendas:

— Soo, nüüd on Murumäe puhas: eile kustutasin hinge tagant viimase võla.

Ei osanud Leena selle kohta lausuda alguses musta ega valget, ainult silmad ja nägu kõnelesid: Kas tõesti? Kas ikka tõepoolest? Ja mitte unes, vaid päris ilmsi? Ainult viis aastat — ja juba puhas!

Ning siis alles paiskas ärevuse elevus välja mõtte, mis niisugusteks puhkudeks alati seisis tal varuks:

— Siis võiks ju varsti Kustasele kätte anda!

— Jäta see ükskord! Kuhu ta's mujale ikki. Nagu jookseks kuhugi eest!

— Seda nüüd küll, aga...

— Mitte mingit aga't! Vähemalt paar aastat tahaks veel isi: seni pole ju päevagi saand inge tagasi tõmmata!

Leena tundis, kuidas keha läbistas nõksatus: s e e. mees kõneleb hinge tagasitõmbamisest?! Vidriku Jaak? Mees, kes pole veel ainsalgi silmapilgul märgata lasknud, nagu oleks nüüd kord juba küllalt?! Mees, kes pole hoolinud isegi sellest, et töö käes

kõverasse on kooldunud need, kes oleksid võinud kõndida praegu ka sirgemini! — Leena mõtles siin vähem enese kui Kustase peale, kes ei olnud näinud ka Murumäel kergemat põlve kui Vidrikul: saksa nimi ei anna veel saksa põlve! — oli Jaagu vankumata otsus; sellest hoolimata, et mitmekümne töötegija hulgas need neli, kes tulnud Vidrikult, Leena arvates oleks pidanud võima läbi saada ka kergemini. Kuid kes teine tohtis siin otsustaja olla kui Jaak ise.

Nüüd aga tunneb järsku temagi: pole saanud hinge tagasi tõmmata!

Andku ohjad Kustase kätte, siis saab! Kuid Leena teadis väga hästi, et asjatu oleks seda veel ütelda, juba varemalt oli Jaak mitu korda kõnelnud: see ei ole siis enam kellegi puhkamine, vaid armuleib, minut enne lõplikku minekut...

Vastas sellepärast ainult:

— Eks mätta all saa! — Kuid suu tal seejuures enam ei naeratanud, sest neis sõnades oli enam valu ja etteheidet kui midagi muud.

Valus hakkasid veerema ka pisarad, milledest Jaak arvas, et neis niisutab rõõm Leena põllenurka; rõõm selle üle, et ometi kõik on lõppenud nii hästi ja õnnelikult, kuigi seda mõni aasta varemalt ei uskunud vist keegi.

Hea see oligi, et Jaak siin eksis: üks tüli ja rida tusaseid päevi jäid seekord jällegi ära. Nad tulid alles mõni nädal hiljem, kui Murumäel sündis midagi, mis Jaagu lõplikult roopast välja lõi.

Kord õhtul, kui Jaak Kustasele kätte juhatanud järgmise päeva töökava, astusid tuppa kolm moonameest ja seletasid: mõisa tööpere olevat volitanud neid peremehele teatama, et nüüdsest peale Murumäel maksva hakkavat uue aja tööpäev, mis kestvat kolmes söögivahes kokku kümme tundi, alates hommikul kell seitse ja lõppedes õhtul samal kellaajal. Kui peremees mõnikord soovib rohkem, siis selle vastu ei oldavat, aga ületunde tehtavat ainult eritasu eest.

Jaagu vihane raksumine ja rusikahoobid vastu lauda, mis varemalt nii mõnegi mehe peremehe ette kangeks kohutanud, olid seekord igasuguse mõjuta. Mehed ainult seletasid — nad olevat vabad kodanikud nagu peremeeski ja ei laskvat enesega enam haukuda. Kui arvavat, et pole õigus, kaevaku, aga nemad teadvat, et uued seadused olevat nende poolt.

Läksid nädalad ja lisasid sellele üht-teist veelgi. Tuli välja, et peremees nagu polekski enam peremees. Jaak käis miilitsas, seal ainult muiati tema ägeduse üle. Kõneles vallavalitsuses — seal kehitati ainult õlgu ja vabandati, et nemad ei saavat parata midagi. Kirjutas Tallinnasse pojale — see ainult manitses ja õpetas: katsugu heaga läbi saada, nüüd olevat niisugune aeg. Mõne aja pärast olevat kõik jälle teisiti.

Siin ta nüüd oligi: ei puutunud see asi siis sugugi üksi riigisse ja valitsusse, vaid lõikas ka Vidriku Jaagu luusse ja lihasse. Sellest oli küllalt, et purustada viimast usku neisse uue korra hüvedesse, millest kõneldi ja kirjutati praegu kõikjal. Läks päevi — ning juba tõmbus Jaagu käsi rusikasse igaühe ees, kes lootis tulevikust veel midagi paremat.

Raskeim kõigest oli kannatada võimetus, sest Jaak oli seni harjunud sellega, et peale tohtis jääda ainult tema. Nüüd aga astub iga „tuhipaljas" talle nina alla ning arvab enesel õiguse olevat tõeks teha, et tema on samasugune „kodanik" nagu peremeeski.

Tule jumal appi: Kas ei alanud Vidriku Jaak omal ajal nõndasamuti, nagu on enamasti alanud iga teine?! Päris küll talu, kuid pidi selle pärandusrahadega välja maksma veel kallimalt kui mõni teine ostes. Aga ometi: kus on praegu Jaak ja kus on need teised? Palju neid on, kes koolitanud oma lapsed nagu mõisnik? Ja palju veel neid, kes suutnud mõisnikkude käest tagasi kiskuda isegi isaisade pinda? Kus on siin samasugusus! Aga mine kõnele kuskil sellest praegu: irvitavad ainult! Veel enamgi: need „samasugused" on koguni pea-asjamehed ja tegijad. Nemad valitsevad valda, nemad peavad kriiskavaid

kõnesid, jagavad käske ja juhatusi igal teelahkmel, isegi külatänaval ja Murumäe mõisaõues!

Üksainus koht näis Jaagule veel järgi jäänud, kus sõnal endine kaal: koduste keskel. Siia valguski siis nüüd kõik, mis mujal peatuma jäänud võimetuse paisu taha. Esimene, kes ette puutus, oli jällegi Leena, kes otse murdumas talitustekoorma all. Jaak aga leidis, et tema ei suuda midagi, ei oska midagi, ei taha midagi. Päris õnnetuseks, kui inimene niisuguse perenaisega peab mõisat pidama.

Teisiti Jaak ju ka ei saanudki, sest siis oleks ta pidanud võimetuses vaikima siingi. Seda Jaak praegu ei suutnud. Sapp, mis hinge kogunud, t u l i kuhugi välja valada, ja Leena paistis siin ainukesena, kuhu sõna võis sattuda õigesse paika.

Ei tunnud nõnda siis enam mingit piiri see sajatuste sadu, millega jagas Jaak „tänu" Murumäe elatanud perenaisele, endisele Vidriku Leenale.

Nagu venimise kunstnikud olevat siin kõik, nii need „kümnetunnilised" kui ka omad; viimased veel hullemad kui esimesed: üks ainult ägab ja oigab hommikust õhtuni, teine ainult nohiseb ja nahiseb, kolmas — see aga on sihuke leeluke, et temast pole asja ees ega teist taga. Mis ime siis, et töös pole tegu ega tolku. Niisuguste jaoks ka veel mõisat muretseda!

— Kes käskis! Mina vist? — julges Leena kord vastu salvata. Kuid siis see alles algas.

— No jah, näe! Et sa kuule! Mina veel süüdlane pealegi! Popsipereks sihuke venitusevägi oleks kõlvanud vist paremini?!... Kurat, mis siis minulegi: võib ju kõigest lahti saada, kui ei kõlba! Mis minagi siis üksi, inimestele muidu kurjaks ja õnnetuseks kõik kaela!

Ning lõpp tuli harilikult alles siis, kui Jaagu haugutamine jälle oli saavutanud sihi — perenaise tuikuva põgenemisega kuhugi, kus sai olla üksi ning ennast pisaratest tühjaks nutta.

Kord sügisese rehepeksu aegu lõppes see siiski teisiti. Jaak tiirles ja tõreles huugava masina juures

ning sajatas töötegijate kallal seni, kuni pudenes tema suust sõna, mis kõigile oli liig. Üks nooremaist töölistest käis silmapilgu teiste keskel ringi ja — korraga seisatas kõik. Teatati, et kuni „parun“ pole töö juurest kadunud, ei liigu enam ükski käsi, sest ega töötegijad siin loomad pole, kelle kallal võib kisendada lõpmatuseni. Jäetagu noorperemees töö juurde ja kellelgi pole midagi kõnelemist, aga vana — see kadugu silmapilk!

Ah soo, või niikaugel on siis asi! Noh, seda veel näeme. Vägivallaga võib kukutada küll kuningaid, aga mitte praegust Murumäe pärishärrat!

Niisugune oli Jaagu uhke otsus ning varsti oli töö juurest kadunud viimane tegija.

Mis edasi tuli, see järgnes juba härrastetoas, kus „pärishärra“ kõmisev irvitus täitis ruumi, nii et osa kostis kõrvalegi:

Või siis nii uhkesti on see kõik sisse seatud. Et mõisat noorperemehe kätte saada, hässitatakse terve pere vana vastu üles! Justkui Jaak poleks märganud seda juba ammu! Ei tea, kust see kaval plaan õige pärit peaks olema, kas sellelt haigelt ja oigajalt, või koguni ehk peenikeselt noorperenaiselt? Uskuda seda ju võivat, sest ega sünni see ju ilmas esimest korda, et litsid lihtmehe tasku kallale lähevad!

Kaugemale Jaak enam ei saanud, sest samal pilgul haaras tugev käsi ta rinnust ja kähises:

— Litsun su kuradi kägarasse siiasamasse!

— Kustas! — ruttas noorperenaine Liisi erutatud hüüdel vahele ja riputas enese kohkunult Kustase ärritatud käsivarrele. See vabastas kahvatuksjahmatunud isa, tõmbas käekõrvale naise ning tume hääl käskis otsustavalt:

— Lähme!

Asjatuks jäid lähematel silmapilkudel kõik Liisi häälitsused ja vanaperenaise manitsused: seekord oli Kustas oma otsuses vankumatu. Võib olla, oleks aidanud veel see, kui Jaak ise parajal silmapilgul

oleks püüdnud lepituse poole, kuid ka seda ei sündinud.

Paar tundi hiljem veeres Murumäe õuelt vanker hobusega, mis viis aastat tagasi oli toodud siia Tiltsilt. Sama paar, kes temaga siia tulnud, sõitis siit nüüd ka minema. Kustase nõudel ei tohtinud Liisi Jaaku, kes vintsles magadiskambris voodis, isegi mitte jumalaga jätta.

— — — —

— Noh, nüüd oled siis saanud, mis tahtsid!

— Jaak ei vastanud kohe, vaid toppis ärritatult piipu. Siis välkusid äkki silmad:

— Olen saanud jah!!... Ka sina oled saanud!... See on nüüd see tänu kõige eest!

— Ei tea, mis tänu sa minult õige ootad — sõimamise eest?! Sikuta päevad läbi, nii et hing seest välja, ja veel — tänu!

Leena hääl oli äkki karm ja kalk, kõla õudne ja ähvardav, nagu oleks temagi järsku mingile uuele otsusele jõudnud.

— No jah, omadele vist kah „lisatundide" eest! — katsus Jaak vastu mõnitada.

— Pole sul't keegi veel päristundegi eest midagi tahtnud, võid oma lõugutamise sellepärast endale pidada! Läilaks läheb juba!

— Ja minule ei lähe?!

— Ära kisenda! Pole mina sind veel kordagi puutund, kui ise rahule jätad.

— Rahule jah, rahule! Kus on minul see rahu olnd? Raisakullid!

— Jälle vist mina sul teda rikkund!

— Just sina! Kas mina ei ole sikutanud, nii et või hing välja? Või olen ma varastanud Murumäe? Aga sina: muudkui — kes käskis, kes käskis! A'and Vidrikul läbi!... A'nd koht Kustase kätte, an'd Kustase kätte!... Just nagu röövel aastad läbi hinge kallal!

Jaagu rusikas paukus vastu lauanurka, häälest kees vahutavat viha, silmad leekisid ähvardavalt Leena poole. Kuid viimane oli nähtavasti lõplikult selgusel, et temagi karikas juba ääretasa. Ta ei kohkunud enam pilgukski, vaid sähvas julgelt:

— Tõmba aga edasi! Kisenda veel kõvemini! Viruta nii, et laud puruks! Saada mind kah ära mätta alla, siis on sul käes su rahu!

Vastuseks kostis ainult tume mürts vastu ust ja perenaise valulik oigamine.

Kuidas see võis sündida, seda Jaak ei mõistnud, aga sündinud ta oli: jalaga polnud Vidriku Jaak veel eluilmas löönud muud kui koera, aga nüüd oli saapahoobi ristluile saanud mitte keegi muu kui Vidriku Leena!

Alles järgmisel silmapilgul oli see Jaagule kõik selge. Haaras kätele oigava naise ukse eest ja jooksis temaga magadiskambrisse. Asetas ta pehmele voodile ja nuuksus paluvalt:

— Leena!... Leena!... Ega sa haiget ei saanud?!... Leena!

— Ei saanud, — kostis kannatlik vastus läbi nõrga oigamise. Aga paar silmapilku hiljem kajas samast suust meeletu kisendamine läbi ruumi, nagu oleks see kuulmiseks määratud tervele ilmale:

— Ei saanud!!...

Jaak jahmatas püsti ja vaarus voodi eest mitu sammu eemale.

18.

Need olid piinarikkad päevad Jaagule, mis järgnesid Murumäel pärast seda, kui olid ära läinud noorperemees ja perenaine ning haigena voodisse vaevlema jäänud vanaperenaine Leena.

Et kõiki neid Murumäel vaja oli, seda teadis Jaak juba ennegi, aga et nende puudumine nii kibe oleks olnud, seda polnud ta mõte varem tõesti mõistatada suutnud.

Vähemalt niikaugele poleks ta siis kõike seda minna lasknud.

Või-mine sa mõista. Jumal taevas teab ju ka seda, et see iialgi Jaagu tahtmine ei olnud, mis sündis sel saatuslikul silmapilgul Murumäe härrastetoas. Aga ometi see sündis!

Ja nüüd oli lugu perenaisega nõndakaugel, et arstki, kes mõni päev hiljem käis linnast, tusaselt õlgu kehitas:

— Nähtavasti mingi verejooks seespool. See ei ole kerge.

— Ega siis ju ometi...?

— Kõik võib juhtuda! Nii ettevaatamatult ei tohi inimesega ümber käia. Niisugune asi vajaks õigusepärast karistust...

— Taevane halastaja, ega siis tohtri-härra ometi ju ei arva, et see oli meelega?!

— Palju mis meelega... Ka meelel olgu teinekord peremees!

Arsti jutt jättis Jaagu koju nagu hullumeelse. Käsutas kaks inimest kordamööda haige juurde, valvama ööd ja päevad, paitas ise oigava perenaise palgeid ja kohendas talle aset, luges tema tuiksoone tuksatusi ja mõõtis tema valustvõpatuva keha hõõguvat õhetust. Ning kui haige kolmandal päeval pärast arsti kohalviibimist esimest korda selgemini silmad avas ja enne kõike muud päris, kus on Liisi ja Kustas, siis kihutas ta juba järgmisel silmapilgul ratsahobusega Tiltsi poole.

Palus pisarsilmil andeks oma meeletuse ja kutsus lahkunuid tagasi: hea oleks, kui saaks rutem, sest mine tea, kauaks Leenakesele tunde veel jäänudki.

Muidugi kuuldi tema palve ja paar tundi hiljem olid Tiltsilt viis ehmunud inimest korraga Murumäel.

Kuid juba oligi hilja: pool tundi enne nende tulekut oli kutsuja silm kustunud jäädavalt...

Jaak ise oli jõudnud veel õigel ajal, Leena viimsetel selgematel silmapilkudel: püüdis viimased naeratused ta silmist, haaras viimaseks pigistuseks ta käe ja litsus rinnust, kuigi jõudu ei olnud:

— Leena!... Leenakene!... Kas on nüüd parem?...

— On parem... Päris hea juba!... Kas nad ikki tulevad varsti?... Kustast-Liisit, Peetert-Leenat... Võiksin varsti siis ju ka juba minema hakata...

— Leenakene! Kuhu sa lähed!?...

Juuresolijad kohkusid, — nii kõvasti kisendas Jaak. Kuid haige ainult naeratas vaikselt ja seletas edasi:

— Eks sa siis ju tea... Tuled ehk isegi, kui aega on... Nüüd jääbki aega ehk rohkem... On ikki päris hea, et Kustas kõik nii kergesti kätte sai...

Jaak tegi nõutumaid liigutusi voodi juures. Midagi läigatas tal silmis. Teised vahetasid salamisi pilkusid. Hauavaikus asus murelikku ruumi.

Siis küsis äkitselt Leena:

— Ega sa minu peale nüüd enam ei pahanda, Jaak?

Jaak murdus voodi ette põlvili ja nuuksus abitult:

— Ise olen halb olnud, Leenakene!... Anna see andeks mulle!...

Perenaise jõuetu käsi sirgus nuuksuja näole, nagu püüdes seda silitada, vajus aga väsinult asemele tagasi...

Silmad tõmbusid valulikult kokku, nägu lõi valgeks...

19.

Viha lainetas üle vaevleva maa.

Otsiti ülekohtusi, vintsutati vanglates ja peeti nende üle kohut.

Esimene, kes ühel 1918. a. jaanuaripäeva hommikul toodi Tallinna tribunali ette, oli pikk, kõhetu vanamees, seljas koduvillased riided, jalas kohmakad säärsaapad, käes pehme, must kortsunud viltkaabu.

Asus laua ette pea püsti, tunnistades seitsmemehelist kohtunikkuderida laua taga, enamasti kõik sama lihtsas rüüs nagu tema isegi.

Süüdistajana astus rahva hulgast ette keegi keskealine töömees, süüdistatava koduvalla täidesaatva komitee esimees.

Süüdistus oli lühike:

Kodanik Jaak Vidrik, Murumäe rüütlimõisa omanik, on oma ümbruskonna tuntuim kurnaja, mille pärast juba kogu ümberkaudne rahvaski teda nimetavat „Vidriku paruniks". Kuid see ei olevat õige: Jaak Vidrik olla parunlikum kui parun. Kärkivat ja kisendavat hommikust õhtuni tööliste kallal, jagavat neile hoope rusikatega ja jalgadega. Niisugust elajalikkust ei võivat tööliste valitsus sallida. Kodanik Jaak Vidrik tulevat karistada, mõisapidamisest kõrvaldada ja mõis rahva kätte anda, mis seda õigem, et Murumäe töörahva kurnamise varal olevat omandanudki.

Tribunali esimees, lihtne ja lüheldane töömees, pööras kaebealuse poole ja küsis karmilt:

Kodanik Jaak Vidrik, kas võtate õigeks, mis süüdistaja Teie kohta kõnelnud?

— Ei! — kostis Jaagu lühike vastus.

— Aga missugune on siis teie oma seletus asja kohta?

— Minu seletus? Mul ei ole midagi seletada.

— Tähendab, siis on see õige, et te töörahvaga elajalikult ümber käite? — jätkas tribunali esimees.

— Elajalikult võib ümber käia ainult elajas.

— Kodanik Vidrik, ma tuletan meelde, et te olete praegu kohtus! — hoiatas esimees karmilt.

— Minupärast või põrgus! — kostis veel ägedam vastus.

Tribunali toolidel tekkis liiklemine, mehed vaatasid arusaamatuses üksteise otsa. Mõnede näole kippus üleolev muie. Pealtkuulajatekogu jäi hauavaikseks, mingi põnev värin täitis ruumi.

Äkitselt tekkis pealtkuulajateruumi keskel rabelev liikumine. Kohtulaua poole tungis sealt keegi lihtne maanaine, mähitud üleni kirjusse suurrätikusse.

— Kas tohin aulik kohus, lubage!

— Mida te soovite?

— Ainult paar sõna, aulik kohus, kas tohin?

— Olge head!

— Peremees on hea inimene. Oleme kaua olnud tema töölised. Minul läks mees sõtta, tema hoolitses kõige eest. Andis prii moona ja majakese lepikuveerel. Kuhu oleksin muidu läinud oma nelja lapsega. Aga nüüd on ta haige... aulik kohus näeb ju ise, et ta on haige. See hakkas pärast tema naise õnnetumat surma. Enne pole peremees ainustki inimest löönud, see tuli alles pärast seda... Praegu ta mõisat ka enam ei peagi, vaid tema poeg. See on nõndasama hea, kellelgi pole temaga pahandust:

Ette astus uuesti süüdistaja:

— Võin kinnitada, et Murumäe mõisa praegune seaduslik omanik on kodanik Jaak Vidrik.

— Kodanik Vidrik, kas see on õige?

— Jah, see on õige. Aga see, mida kõneles see naine...

— Selle üle teid praegu ei küsita! — lõpetas tribunali esimees järsult jutu, nähtavasti soovides asjaga kiiremini edasi jõuda. Lühikese nõupidamise järele kaasistujatega teatas:

— Kaebealune, teil on viimane sõna. Teatage, mida palute.

— Mul ei ole midagi paluda.

Tribunal, lühikese nõupidamise-ruumis viibimise järele tuli ja kuulutas otsuse:

— Kodanik Jaak Vidrik süüdi mõista ja saata aastaks seltskondlikule tööle. Mõis temalt ära võtta ja anda mõisa töörahva nõukogu valitsemisele.

Ruumist kostis kergendavaid ohkeid. Oli kardetud karmimat.

Jaak lahkus tribunalist sama sirgelt ja pea püsti, nagu oli tulnud.

20.

Möödus talv, lõppes kevad, algas suvi.

Jaak nägi seda aegade vaheldust enamasti ainult läbi akende, kiviste seinade vahelt, kuhu ta oli lukustatud juba talvepakasest saadik.

Tribunal oli mõistnud ta seltskondlikule tööle, kuid asjatult ootas Jaak, et see otsus oleks pööratud täitmisele.

Selle asemel vintsutati teda ühes hallist ruumist teise, kord üksikuna, kord teistega koos. Oli päevi, kus tundis end peaaegu inimeste keskel, kuid samas järgnes teisi, mil oli tundmus, nagu oleks ta visatud metsaliste keskele mahamurdmiseks.

Vastikumaina tundusid Jaagule aga päevad, mil talle kaaslaseks äkitselt hakati läkitama hulgaviisi nägusid, kellest paljud talle tuttavad olid juba varemast ajast. Need olid samad, kellega viimastel aastatel tal oli tulnud mõnikord üheskoos istuda „landstoal“: paljud neist karvnahksete kasukatega, paljudel padjad ja madratsid sisse tulles kaenla all. Kuulis, et need kõik olevat kuulutatud „linnupriiks“, väljaspoole igasugu seaduslikku kaitset ja korda, millise olukorra mõte aga Jaagule küllalt selge ei olnud. Vist ka mitte paljudele teistele, kuna ühed neist vaevlesid ööd kui päevad ahastamapanevas teadmatuses, teised lõdisesid hirmunult pisarais, kolmandad aga — need nohisesid enamasti mürgiselt oma-ette ja usaldasid vahetevahel teisi veel lohutadagi: polevat ju midagi

karta, küll olevat juba hoolitsetud, et nendega midagi ei sünniks; veel mõni päev, ja siis tulevat kindlasti pääsmine.

Kõik see oli Jaagule kannatatav senikaua, kuni see pooltuttav seltskond oli enam-vähem võõras. Siis aga toimetati nende hulka korraga inimsaadetis, kelle ilmumine riisus temalt igasuguse tasakaalu: tema, Vidriku Jaak, ja Laupa parun on asetatud ühte! Ja mitte ainult Laupa parun, vaid ka mitmed teised kodunurga mõisnikud olid määratud temaga ruumi jagama. Nende ilmumine muutis Jaagu korraga kõigi tuntavaks ja teatavaks, kellega põhjust leiti tegemist teha ka siis, kui seks mingit asja ei olnud. Rohkem küll nurga tagant, mõistamisi ja ääri-veeri mööda, kuid mõnikord ka mees mehe vastu.

— Noh, keeravad nüüd viimaks sinugi kaela! — pilkas teda kord Laupa parun, tehes, nagu püüaks temaga juttu sõlmida.

— Mitte enne kui sinu!

— Saame näha, saame näha! Või ehk oled juba palvekirja saatnud o m a valitsusele? — mõnitas Laupa parun teda tähendusrikka küsimusega.

Kuid enne kui oleks saanud veel oodatagi, oli Jaagu vastus tal selle peale juba käes. Ja küllap vist mitte nõrgem kui kord mitme aastakümne eest Laupa mõisa teerajal, sest ka siin vaarus pikali mees, kelle silmis sähvatas rusikahoobi tulivälgatus. Nüüd ei olnud see aga enam „kuradi mats-molkus“, vaid täisverd härrasmees, kellele vastus tookord oli võlgu jäänud.

Muidugi ei jäänud see ootamatu „kõnelus“ siin nõndasamuti, sest Laupa parunil oli siin terve trobikond abilisi. Kuid pääsedes nende „taltsutusest“, ei mõjunud Jaagusse enam mingi mõnitus ega iristus: saavutatud võit oli kõigest üle.

Ei kohutanud Jaaku nüüd isegi enam see, kui järgmisel päeval sõjakas madrustesalk kõik „linnupriid“ vangistusruumist välja käsutas ja kuskilt jutt lahti pääsis, et nad kõik uputatavat nüüd merde jää

alla. See oli päev, mil näost surnukahvatu oli nii mõnigi senine suurustaja, ka Laupa parun. Kuid mitte Jaak, kes liikus mööda tänavaid, laskevalmis püsside vahel, pea samuti uhkelt püsti ja selg sirge, nagu varemalt Vidrikul ja Murumäel.

— Kas saadad nüüd palvekirja oma „valitsusele?" — tasus ta siin Laupa parunile, kes lonkis reas tema selja taga, üle õla veel selle viimase, mis oli jäänud tasumata, ja lisas sellele endamisi mõttes: — „Kuuleks sedagi veel Parve Pärn!"

Kõik muu oli Jaagule praegu ükskõik, isegi Laupa paruni tiigripilk, mis puuris põlastavalt ta selga läbi luitunud koduvillase palitu. Ei huvitanud ka enam kuuldus, et vangidele veel on antud armuaega ja et nad kõik lähemal võimalusel läkitatakse rongiga ida poole.

Jälle rida päevi täis teadmatuse vintsutusi.

Kord kostis Jaagu kõrvu kuuldusi, et kõigel on lopp, siis jällegi, et pole veel midagi teada, mis sünnib. Aga kuidas sellega ka ei ole, olgu! Jaak tundis, et temal ei lähe see enam suuremat korda. Nii kui nii ei ole kuskil enam elu, mida veel elada maksaks. Peaksid tegema ainult kiiremini, mida mõtlevad teha. Küsis kärsitult kord isegi vahtidelt, kes tõid mingit vedelikku, mille nimi pidi olema söök:

— Kaua nad veel ootavad, tapku ükskord ometi maha!

Ja teinekord:

— Kas ei saaks kuskilt tükikest nööri, ei tahaks, et minu poomisega kellelgi teisel peaks olema vaeva! Olen seni kõige muuga ise hakkama saanud, tahaksin saada sellega niisamuti.

Ei sündinud aga ühte ega teist. Ei tapetud ega muretsetud nööri. Sündis koguni kolmas: mõne aja järele sõidutas rong nad tagasi läände.

Paljud pääsesid sellelt reisult vabadusse, ka Laupa parun, Vidriku Jaak aga mitte. Ta suluti kodumaale jõudes uuesti hallide müüride vahele — lukustatud

uste taha. Ainult käsutajad ja valvurid olid nüüd teised...

Kord toimetati talle valvuri kaudu toidupakk. Esimesel pilgul tundis Jaak, et see on Murumäelt. Asus ahnelt tema kallale. Olles vaigistanud nälga, leidis pakkimiseks tarvitatud ajalehe ridade vahele kirjutatud laused, üks siin, teine teisal: Meil on paarkümmend Saksa soldatit ja ohvitseri... Oleme elus ja terved... Loodame, et varsti pääsed koju... Kolmkümmend lehma võeti ära... Üksteistkümmend paremat hobust vahetati viletsate vastu... Praegu on päris hea ülem, parem kui alguses...

Jaagu silmade ees lõi virvendama. Püüdis mõtelda, — ei saanud. Raske oli. Tundis end surmaväsinuna. Vajus põrandale. Ärkas karjatades, kui kong oli kottpime. Uinus uuesti, ärkas, uinus jälle. Silmi ees tantsisid viirastused.

Ajas enese püsti alles siis, kui väikesest aknast põrandale oli pudenenud elustav kiirtevihk. Aga ei mäletanud enam midagi...

21.

Asjatult oodati Murumäel Jaagu peatset kojupääsu. Päevad veeresid, üks võõraste sõjaväelaste salk vaheldus teisega, aga keda ei tulnud, see oli Jaak. Ja mis veel imelikum: kadusid äkki, suve algul, isegi igasugused teated temast.

Noorproua, kes tol ajajärgul mõisas kõige hakkajam, haaras kinni igasugusest võimalusest, et vanaperemehe saatusest midagi kuulda saada, kuid kõik teated olid ja jäid puudulikuks. Vangimajas, kus ta viibinud varemalt, teda enam ei olnud, aga keegi ei teadnud või ei tahtnud teada ka seda, kuhu ta sealt saadetud. Teised, kes vangistatud hiljem ja läkitatud laagritesse, olid paari-kolme nädala jooksul igaüks enesest elumärki annud, kellest aga midagi ei kuuldud, oli Jaak.

Alles ligi paarikuulise ootamise järele tõi selguse majja keegi Saksa ohvitser, oma enese seletuse järgi elsasslane, kes — kui ümbrus lubas — kirus sõda ja sakslasi nagu nende vihaseim vaenlane. Seesama teadis mõnepäevase järelkuulamise järele midagi jutustada ka Jaagust.

See olla läkitatud ühte kaugemasse vangilaagrisse, selle järgi, kui olevat esimestel ülekuulamistel ennast väljakutsuvalt ülal pidanud ja kuulutanud ette sakslaste kadu sõjas kui ka rahus. Mingit kindlat süüdistust tema vastu siiski ei olevat, ainult kahtlus-

tatavat, et olevat ühenduses nendega, kellega Saksa sõjaväeline võim seda lubatavaks ei pea. Saadi lõpuks teada ka tema täpne asukoht, ning kui vastutulelik ohvitser Murumäelt lahkus, et kodumaa kaudu teisele väerinnale sõita, ja teada saadi, et tema tee mööda viib ka Jaagu vangistuskoha lähedusest, tarvitati muidugi jällegi juhust, et saata talle toidupakikest ühes pakkimisajalehe ridade vahele ärapeidetud sõnumitega.

Paar nädalat hiljem saabus Murumäele ühe uue kohaleläkitatud sõduritesalga liikme kaudu kellegi üsna võõra Saksa soldati kiri, milles see „tuttava ohvitseri palvet täites“ seletas, et Jaak Vidrik viibivat edasi X vangilaagris, pidavat ennast aga ülal natukene kummaliselt, nii et kaheldavat, kas ta on küllaldase mõistuse juures, või ainult teeskleb ennast niisugusena. Toidupakk olevat edasi antud, kuid selle jaganud ta tervenisti ära oma kaasvangide keskel. Kodustest ega kojuigatsusest ei kõnelevat.

Aimdused, mis sellest lühikesest sõnumikust Murumäel tekkisid, osutusid tõeks kümmekond nädalat hiljem, kui ühel novembri keskpäeval maanteelt Murumäele pööras mees, must, räpane ja surmkõhn, kellel aga sellest hoolimata esimene huvi oli hoonete keskel järgi uurida kõike, mis kuidagi silma hakkas.

Talle rutati rõõmuga vastu, kutsuti tuppa.

— Ei ole aega! — vastas Jaak järsult ja ruttas hobustetalli, sealt karjalauta, aida ette ja mujale.

Kustas ja Liisi püüdsid temaga sammu pidada, kõndisid tummakskohkunult temaga kaasa. See ainult ärritas Jaaku.

— Ma ei mõista, mis te siin peaks kõlkuma mu kannul! — käratas ta vihaselt. — Saatke parem Leena siia!

Ise aga kiirustas sauna juurde ja asus järelemõtlematult selle ahju kütma.

Kustas ja Liisi peatusid õue keskel, jälgides ehmunud vaikimisega ta talitusi.

Pole vanamehest enam midagi järel! — sai Kustas viimaks vaevaltkuuldava sõna huultelt.

Vastuse asemel puhkes Liisi keset õue kramplikult nuuksuma.

*

Aasta veeres, tuues uut leina paljudesse kodudesse, aga ka uusi lootusi paljude sõjastvintsutatud inimeste rindadesse. Meeled paisusid ja vaevlesid sedamööda, kuidas kõnelesid teated sõjarindelt.

Ainus, kes elas Murumäel otsekui väljaspool aega ja ruumi, oli Jaak. Oli küll temalgi mõnikord tunde, mil meel hakkas midagi taipama, sealsamas aga murdus uuesti mõte ning mähkis murelikumadki hetked õnnelikku teadmatusse.

Ainult — peremees oli Jaak edasi. Jagas käske ning korraldusi kodus ja väljas, juhatas peret ja talitas kõikjal kaasa ka ise, kuhu käed külge ulatusid. Kord täitus ülevoolavast heasüdamlikkusest, sealsamas aga kees juba vihast ja valjusest, kui kellegi teod näisid tõrkuvat ta tahtele.

Seda kõike aga mõisteti ja lepiti heatahtlikult.

Oli pealegi kõigil tunne, et kaua see enam ei kesta, kuna iga päev näis toimetavat järjest ruttavamat ja tõttavamat laastamist Jaagu elujuurtel. Jäänud oli ainult mingi kolletunud nahaga ülepingutatud kondikava, mis liikus ja teotses nagu masin, mille hoog veel pole lõppenud.

Siis tuli päev, mil Kustasel ja Liisil hakkas peaaegu hirm võimaluse pärast, et siin veel midagi võiks muutuda. See oli siis, kui ühel hilisel sügispäeval lehed tõid teate, mis jutustas, et Murumäe kui rüütlimõis ei kuulu enam ei Jaagule ega ta pärijatele, vaid riigile. Arutati ärevil ja leiti: parem, kui see temale teadmatuks jääks!

Nõnda see ka sündis.

Pool nädalat hiljem tõi haruldaselt ilus sügispäev Murumäe perele kauaoodatud kingituse.

Jaak naeris ja hõiskas, tantsis ja hüppas nagu väikene lapsukene, kui talle paar päeva hiljem esimest korda näidati pojapoega.

— Seda vaja ka Leenale öelda! — kuulutas ta tormilises võidujoovastuses.

Kiigutas lapsukest kätel, vaatas uurivalt ta näokesele ning hõiskas:

— Jaak! Jaagukene!

Keegi ei teadnud sel silmapilgul, et see jääb Vidriku paruni viimaseks hüüdeks Murumäel, kus varsti pärast seda terve pere oli ärevil selgitamas vanaperemehe äkilist kadumist. Alles hilja õhtupoolikul selgus tõde, kui toodi teade kiriku poolt:

Jaak on leitud Leena haualt — surnuna...